

***KITSAS TEE* – 'LAIHA TEE' VAI 'KAPEA TIE'?**

Suomen kielen opiskelijat ja viron ymmärtäminen testissä

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma

Itä-Suomen yliopisto
Toukokuu 2012

Ilona Paajanen

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO – UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Tiedekunta – Faculty Filosofinen tiedekunta		Osasto – School Humanistinen osasto	
Tekijä – Author Ilona Paajanen			
Työn nimi – Title <i>Kitsas tee</i> – 'laiha tee' vai 'kapea tie'? Suomen kielen opiskelijat ja viron ymmärtäminen testissä			
Pääaine – Main subject	Työn laji – Level	Päivämäärä – Date	Sivumäärä – Number of pages
Suomen kieli	Pro gradu -tutkielma	X	15.5.2012
	Sivuainetutkielma		
	Kandidaatin tutkielma		
	Aineopintojen tutkielma		
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkielmassa tarkastellaan suomen ja viron välistä reseptiivistä monikielisyttä. Tavoitteena on selvittää, missä määrin suomen kielen opiskelijat ymmärtävät ennalta tuntematonta viroa äidinkieltensä pohjalta. Lisäksi tutkitaan lausekontekstiin sijoitettujen petollisten ystävien osuutta ymmärtämisprosessissa sekä erilaisia ymmärtämisstrategioita, joita oppijat ovat hyödyntäneet saadakseen selvää sukukielestä. Aineistona käytetään Itä-Suomen ja Jyväskylän yliopistoissa toteutettua kääntämistestiä, jossa oli suomennettavana 20 irrallista vironkielistä testivirkettä. Testiin osallistui 25 ja 19 suomen kielen opiskelijaa. Aineistot edustavat erilaisia lähtötasoja, sillä Jyväskylän informantit olivat opiskelleet viron kieltä 8 oppitunnin verran. Tutkielma on osa laajempaa REMU-tutkimushanketta (<i>Receptive multilingualism: Comprehension between closely related languages</i>).</p> <p>Tutkimuksessa osallistujien tuottamat testivirkkeiden käännökset luokitellaan kahtia: suomennoksiin, joissa on eheä lausemerkitys, sekä suomennoksiin, joissa lausemerkitystä ei kääntämättömien sanojen vuoksi synny lainkaan. Kumpikin pääryhmä jakautuu edelleen kolmia käännöksen tason perusteella. Luokituksen kautta arvioidaan viron ymmärtämistä, ja verrattaessa Joensuun ja Jyväskylän aineistoja huomataan, että Jyväskylässä annettu opetus on johtanut selvästi korkeampaan ymmärtämisen tasoon. Jo muutaman tunnin opetuksella sukukielen ymmärtäminen tehostuu noin 30 prosentista 50 prosenttiin.</p> <p>Petollisia ystäviä, sukukielten äänteellisesti toisiaan muistuttavia mutta merkitykseltään eroavia riskisanoja, tarkastellaan tutkielmassa osana lausekontekstia. Testissä esiintyvät riskisanat luokitellaan äänteellisen ja semanttisen läheisyyden mukaan neljään ryhmään. Äänneasun samanlaisuus tai merkityksen etäisyys eivät kuitenkaan yksistään selitä riskisanoihin lankeamista, vaan oletettuun merkitykseen tyytymisen syynä on useimmiten epäselväksi jäänyt lausekonteksti. Petollisten ystävien harhaanjohtavuutta puolestaan vähentää muun muassa oppijan maailmantiedon hyödyntäminen. Myös konteksti, lähinnä lausekoheesio, tarjoaa monelta osin tukea riskisanan todellisen merkityksen löytämiseen.</p> <p>Testin toisessa osiossa osallistujat reflektoivat aiempaa kääntämisprosessia. Kuvauksissa yleisimmin mainittu strategia on suomen ja viron vertaaminen ja kielten samanlaisuuden hyödyntäminen ymmärtämisessä. Apua on toisinaan haettu myös muista kielistä, kuten ruotsista. Lisäksi osallistujat vaikuttavat olevan tietoisia kontekstin osuudesta merkitysten löytämisessä. Toisaalta oppijat ovat havainneet hyödyntäneensä kontekstin ohella myös lingvististä pohjatietoaan sekä yleisempää maailmantietoaan viron kielen kääntämisessä.</p> <p>Tutkimuksen perusteella vaikuttaisi siltä, että suomen- ja vironpuhujien väliseen monikieliseen kommunikaatioon on edellytyksiä: kirjoitetusta virosta ymmärretään peräti kolmannes ilman minkäänlaista opetusta ja oppijat kykenevät hyödyntämään eri strategioita monilla kielentasoilla. Käytännön monikielisiä tilanteita varten ymmärtämisen tehostaminen olisi kuitenkin tarpeen.</p>			
<p>Avainsanat – Keywords reseptiivinen monikielisyys, sukukielet, ymmärtäminen, petolliset ystävät, oppijan strategiat</p>			

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
2. TUTKIMUKSEN METODOLOGIA	3
2.1. Tavoitteet ja tutkimuskysymykset	3
2.2. Tutkimusmenetelmä	4
2.3. Aineisto	6
2.4. Osallistujat	8
2.5. Tutkimusmetodisia pohdintoja	9
3. TEOREETTISIA LÄHTÖKOHTIA	12
3.1. Reseptiivisen monikielisuuden tutkimus	12
3.2. REMU-tutkimushanke	14
3.3. Keskeiset käsitteet	16
3.3.1. Reseptiivinen monikielisyys	16
3.3.2. Petolliset ystävät	17
3.3.3. Lähdekieli, kohdekieli ja kieltenvälinen samanlaisuus	19
3.3.4. Transfer	21
4. VIRKKEET JA YMMÄRTÄMINEN	23
4.1. Eritasoisten käännösten luokitus	23
4.1.1. Käännökset, joissa syntyy lausemerkitys	25
4.1.2. Käännökset, joissa ei synny lausemerkitystä	28
4.2. Ymmärtämisen yleisestä tasosta	31
4.3. Ymmärtämisen tarkastelua testivirkeittäin	36
4.3.1. Vertailuaineistossa paremmin osatut virkkeet	36
4.3.2. Vertailuaineistossa lähes samantasoisesti osatut virkkeet	41
5. PETOLLISET YSTÄVÄT JA YMMÄRTÄMINEN	48
5.1. Riskisanojen luokitus	48
5.2. Identtisten riskisanojen ymmärtäminen	53
5.2.1. Semanttisesti eroavat, äänteellisesti yhtenevät sanat	53
5.2.2. Merkitykseltään osin yhtenevät, äänteellisesti identtiset sanat	57
5.3. Äänteellisesti eroavien riskisanojen ymmärtäminen	59
5.3.1. Semanttisesti ja äänteellisesti eroavat sanat	59
5.3.2. Merkitykseltään osin yhtenevät, äänteellisesti eroavat sanat	63
5.4. Riskisanojen ymmärtämiseen vaikuttavia tekijöitä	67
5.4.1. Syitä lankeamiseen	67
5.4.2. Lankeamista ehkäiseviä tekijöitä	70
6. YMMÄRTÄMISEN STRATEGIAT	74
6.1. Kieltenvälinen samanlaisuus	74
6.1.1. Viron ja suomen samanlaisuus strategiana	75
6.1.2. Ei-sukukielten samanlaisuus strategiana	78
6.2. Konteksti	80
6.3. Harvoin mainitut strategiat	82
7. TUTKIMUSTULOSTEN KÄYTÄNNÖN SOVELLUKSIA	84
8. PÄÄTÄNTÖ	88
LÄHTEET	91
LIITTEET (3 kpl)	

1. JOHDANTO

”Go back to your f---ing Helsinki! I *live* here!” karjaisi virolainen, kun suomalainen Tallinnassa suutaan soitti. Esimerkiksi tällaiseen tosielämän inspiroimaan wellerismiin on nykyisin mahdollista tiivistää monet suomalaisten ja virolaisten kanssakäymiset: humalan röyhkeyttämät Tallinnan-turistit, kimpaantuneet paikalliset ja liukkaasti sujahtava englannin kieli. Suomen ja Viron yhteinen perhehistoria on kuitenkin mittaamattoman pitkä ja monisyinen, ja yhteisen taustan vuoksi ensisijaisena viestinnän muotona ovat perinteisesti olleet *lingua franca* -englannin sijaan kaksikieliset vuorovaikutustilanteet: kumpikin osapuoli on puhunut omaa äidinkieltään ja tullut kutakuinkin ymmärretyksi.

Kielitieteessä edellisenkaltaisesta kaksikielisestä kommunikaatiosta puhutaan reseptiivisenä monikielisyytenä (*receptive multilingualism*). Reseptiivistä monikielisyyttä on yleisesti ottaen tutkittu melko paljon: etenkin eräiden germaanisten, romaanisten ja slaavilaisten kielten väliset monikieliset tilanteet ovat olleet tutkijoiden kiinnostuksen kohteina jo vuosikymmenien ajan. Itämerensuomalaisten kielten osalta tutkimuskentässä kuitenkin ammottaa aukko. Tätä paikkaamaan on viritetty muun muassa tutkimushanke REMU (*Receptive multilingualism: Comprehension between closely related languages*), jonka osaksi myös tämä tutkielma lukeutuu.

Tutkielmani ensisijaisena tarkoituksena on analysoida suomen ja viron, kahden itämerensuomalaisen sukulaiskielen, välistä reseptiivistä monikielisyyttä – tarkemmin rajattuna sitä, kuinka hyvin suomenpuhujan on mahdollista ymmärtää viroa pelkän äidinkiellensä pohjalta. Tavoitteenani on selvittää, mitkä seikat saattavat edistää ymmärtämistä ja mitkä seikat puolestaan ovat erityisen haasteellisia. Tutkimuksen pääaineistona käytän Itä-Suomen yliopistossa aloittelevilla vironoppijoilla teettämäni kääntämistestin suomennoksia. Otan kuitenkin paikoitellen tarkasteluun myös suppeamman vertailuaineiston, joka on kerätty samalla testillä edistyneemmiltä opiskelijoilta Jyväskylän yliopistossa.

Tutkielmani rakentuu seuraavasti. Metodologiaan keskittyvässä luvussa 2 esittelen sekä tärkeimmät tutkimuskysymykset että tutkimusmenetelmänä soveltamani kääntämistestin. Lisäksi kuvailen keräämäni aineistoa ja testiin osallistuneita opiskelijoita informanteina. Tämän jälkeen luvussa 3 luon tiiviin katsauksen aiempaan reseptiivisen monikielisyyden tutkimukseen ja määrittelen oman tutkimukseni kannalta keskeisimmät käsitteet. Näiden taustoittavien lukujen jälkeen siirryn varsinaisen aineiston eli testivirkkeiden suomennosten analyysiin. Tähän keskityn erityisesti luvuissa 4 ja 5. Erittelen aineistoa ensin lausetasolla ja hyödynnän määrällisiä menetelmiä hahmotellakseni jonkinlaisen kokonaiskuvan siitä, minkä ver-

ran viron kieltä on ylipäänsä ymmärretty. Seuraavassa analyysiluvussa 5 näkökulma on puolestaan rajatumpi. Tämä on tutkielmani ydinaluetta, jossa on tavoitteena selvittää, kuinka harhaanjohtaviksi osoittautuvat lausekontekstiin sijoitetut suomen ja viron väliset erityiset riskisanat sekä millä keinoin niiden eksyttävyydeltä on mahdollista välttyä. Luvussa 6 sen sijaan syvennyn oppijoiden hyödyntämiin ymmärtämisen strategioihin, ja tällöin nojaan tulkintani varsinaisten suomennosten asemesta käännösprosessia refleктоivien lisäkysymysten vastauksiin. Lopuksi tutkielman viimeisten lukujen 7 ja 8 tarkoituksena on paitsi pohtia tulosten mahdollisia käytännön sovelluksia ymmärtämisen tehostamiseksi, myös palmikoida tutkielman haarautuneet langanpäät yhteen.

2. TUTKIMUKSEN METODOLOGIA

Tutkielman perustana on itämerensuomalaisten kielten reseptiivisen monikielisuuden tutkimuksen tarve. Tässä luvussa teen selkoa siitä, millä keinoin tutkimukseni pyrkii vastaamaan tuohon tarpeeseen: esittelen siis tutkielmani peruslähtökohtia. Ensin rajaan tutkimustehtäväni jäsentämällä työni yleiset päämäärät sekä spesifiset tutkimusongelmat. Tämän jälkeen kuvailen tutkimusmetodiani, jonka avulla noita tavoitteita ja tutkimuskysymyksiä on tarkoitus lähestyä. Menetelmänä toimii suomen kielen opiskelijoilla toteutettu viron kielen kääntämistesti. Testitse kerätyistä suomennoksista muodostuvat tutkielmani aineistot, jotka esittelen luvussa 2.3. Tarkastelen myös testiin osallistuneita vironoppijoita informanteina: kartoitan heidän taustatietojaan ja aiempia kokemuksiaan viron kielestä. Näiden referoivien selontekojen jälkeen arvioin vielä lyhyesti tutkielmani metodiikkaa, erityisesti tutkijan asemaa ja lähestymistapojen ongelmakohtia.

2.1. Tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tutkielmani yleisenä tarkoituksena on selvittää reseptiivistä monikielisyyttä suomen ja viron, kahden läheisen sukulaiskielen välillä. Tavoitteenani on arvioida sekä reseptiivisen monikielisuuden edellytyksiä että sen vaikeuksia kirjoitetun kielen kannalta. Käsittelen pääasiassa toisistaan irrallisten virkkeiden ymmärtämistä, tosin paikoitellen on lähinnä kyse yksittäisten sanojen merkityksen oivaltamisesta tietyssä kontekstissa.

Lähestyn tutkimustehtävääni kolmesta näkökulmasta. Etsin vastausta seuraaviin kolmeen pääkysymykseen:

1. Kuinka hyvin suomenpuhuja ymmärtää viroa pelkän äidinkielen pohjalta?

Tarkoituksena on hahmotella yleiskuvaa siitä, miten paljon kirjoitetusta virosta ymmärretään, kun aiempia viron kielen taitoja tai tietoja ei ole ja kun kääntämisen apuna on ensisijaisesti vain suomen kieli. Tässä kohden keskityn vironkielisten virkkeiden käännöksiin lausetasolla.

Ensimmäiseen pääkysymykseen liittyy läheisesti seuraava jatkokysymys:

– Missä määrin ymmärtämistä parantaa viron kielen opiskeleminen?

Opetuksen vaikutusta ymmärtämiseen selvitan vertaamalla keskenään kahta eri lähtötasoa edustavaa aineistoa: Joensuun aineiston informanteilla ei ole aiempia viron opintoja, kun taas Jyväskylän vertailuaineisto on kerätty tilanteessa, jossa kielenopetusta on jo ehditty antaa.

Oletuksenani on, että näiden aineistojen välillä on mahdollista havaita selviä opetuksesta johdettuja eroja. Näitä kysymyksiä tarkastelen lausemerkityksiin keskittyvässä luvussa 4.

2. Mikä on petollisten ystävien osuus sukukielen ymmärtämisessä?

Tutkielman toinen, kenties keskeisin pääkysymys liittyy petollisiin ystäviin eli sukukielten erityisiin pulmasanoihin, joilla on äänneasun samankaltaisuudesta huolimatta erilainen merkitys kielissä (ks. tarkempi määrittely luvussa 3.3.2). Otaksuttavasti tällaisten riskisanojen rooli kääntämisprosessissa on poikkeuksellisen suuri, ja tarkoituksena onkin testata kontekstin vaikutusta niiden ymmärtämiseen. Olen koettanut muotoilla kääntämistestiin eritasoisia vironkielisiä virkkeitä selvittääkseni, johtaako petollinen ystävä poikkeuksetta lukijan harhaan vai voiko selkeä lausekonteksti auttaa merkityksen löytämisessä. Tästä syystä toisinaan samakin riskisana saattaa esiintyä useammassa testivirkkeessä.

Toiseen pääkysymykseen sisältyy edelleen kaksi alakysymystä:

- Mitkä tekijät selittävät riskisanaan lankeamista?
- Milloin riskisanaan ei langeta?

Pyrin löytämään suomennoksia analysoimalla tekijöitä, jotka vaikuttavat petollisten ystävien ymmärtämiseen joko negatiivisesti tai positiivisesti. Oletan, että lausekonteksti on yksi tekijä, joka edistää petollisten ystävien todellisen merkityksen oivaltamista, ikään kuin pelastaa pulmasanan näennäismerkitykseen lankeamiselta. Tavoitteenani ei ole ainoastaan selventää lausekontekstin osuutta ymmärtämisessä, vaan löytää kontekstin lisäksi muita tekijöitä, joilla voidaan selittää riskisanojen monenlaisia käännöksiä. Toiseen pääkysymykseen ja sen alakysymyksiin keskityn luvussa 4.

3. Millaisia ymmärtämisen strategioita kääntämisessä on hyödynnetty?

Kolmantena ja viimeisenä tutkimustehtävänäni on syventyä erilaisiin strategioihin, joita aloittelevat vironoppijat ovat soveltaneet yrittäessään ottaa selvää ennalta tuntemattomasta sukukielistä. Pohjaan tarkasteluni tässä kohden vain Joensuussa kerättyyn pääaineistoon, jonka testihenkilöt eivät ole vielä opiskelleet kohdekieltä. Alkuoletukseni on, että informantit ovat kääntämistä reflektioivissa kuvauksissaan kiinnittäneet huomiota etenkin suomen ja viron yhteisen sanaston asemaan ymmärtämisessä.

2.2. Tutkimusmenetelmä

Tutkielmani ote on ensisijaisesti kvalitatiivinen. Aineistoni on laadullista, käännöstestitse syntyntä tekstiä, joka on kerätty harkinnanvaraiselta näytejoukolta – ei satunnaisilta suomenpuhujilta vaan nimenomaan aloittelevilta vironoppijoilta. Tutkimusmetodini tähtää aineistoläh-

töiseen analyysiin, toisin sanoen erittelen aineistoa sen sisällöstä käsin ilman kiveenhakattuja hypoteeseja tutkimuksen tuloksista. Olen edellä tutkimuskysymysten yhteydessä kirjannut ylös joitakin lähtöotaksumiani, mutta en pidä päällimmäisenä tehtävänäni todistaa niitä oikeiksi tai vääriksi, sillä aineiston erittelyn kautta on mahdollista löytää kokonaan uusia näkökulmia. (Ks. Eskola & Suoranta 2003: 16–20.)

Vaikka tutkimusotteeni on yleisesti ottaen kvalitatiivinen, sovellan paikoitellen myös määrällisiä menetelmiä. Kyseessä on tosin tällöinkin pikemmin kvantifioiva laadullinen analyysi kuin tiukan kvantitatiivinen metodi (Eskola & Suoranta 2003: 164–174). Esimerkiksi luvussa 4 muodostan testivirkkeiden suomennoksista aineistolähtöisesti luokkia, joiden kokoa ja prosenttisia osuuksia vertailemalla koetan arvioida osallistujien viron kielen ymmärtämistä. En kuitenkaan testaa tulosten tilastollista merkitsevyyttä, kuten kvantitatiivisessa analyysissä tehdään. Merkitsevyyden testaamattomuus on otettava huomioon tuloksia arvioitaessa: lähempään tarkasteluun on järkevää ottaa eri luokkien välisistä eroista vain suurimmat, sillä ne todennäköisesti juontuvat joistakin muista tekijöistä kuin sattumasta.

Tärkeimpänä konkreettisena tutkimusmenetelmänä tutkielmassani on kääntämistesti, jonka avulla olen koonnut aineistot. Testi on eräänlainen kyselymetodin sovellus, joskin kokeellisilla testeillä arvioidaan ennen kaikkea sitä, kuinka osallistujat selviävät annetusta tehtävästä; prototyypisissä kyselylomakkeissa taas oikeita ja väriä vastauksia ei ole (Alanen 2011: 148). Kielitaidon ja kielenoppimisen arvioinneissa on tavallista käyttää juuri erilaisia testejä ja kokeita, toisaalta myös observointia sekä itsearviointeja (Huhta & Tarnanen 2011: 208). Tässä tutkimuksessa tekijä ei observoi informantteja, mutta osallistujien eräänlainen itsearviointi sen sijaan on yhtenä osiona kääntämistestissä.

Kyseistä tutkimusta varten muotoilemani kääntämistesti koostuu 20 vironkielisestä virkkeestä. Testin kirjallisessa alkuohjeistuksessa kehoitetaan vastaajia kääntämään lauseista kaikki ne osat, jotka he uskovat ymmärtävänsä tai voivansa arvata. Tutkimuksen yhdestä tärkeimmästä kohteesta, petollisten ystävien vaikutuksesta ymmärtämiseen, ei ole mainintaa ohjeissa, jotta se ei ohjaisi vastauksia tiettyyn suuntaan. Testi koostuu 1) mm. aiempia viron kielen kokemuksia kartoittavista taustakysymyksistä, 2) varsinaisesta kääntämisestä sekä 3) prosessia reflektioivista lisäkysymyksistä. Lisäkysymyksiin vastaaminen on määritelty vapaaehtoiseksi, sillä vastausaika oli käytännön syistä rajallinen (30 min) ja tutkimusasetelman kannalta olennaisempaa on itse kääntäminen. Testi löytyy alkuperäisessä asussaan liitteestä 1 ja vironkielisten virkkeiden asianmukaiset suomennokset liitteestä 2.

Suomennettavista testivirkkeistä likimäärin puolet pohjautuu Terttu Nurron (1999) alun perin englanninkieliseen tekstiin *Bridge over the sea*, joka käsittelee Viron Suomen-instituutin perustamista Tallinnaan vuonna 1994. Näiden virkkeiden suurempana mallina toi-

mii tekstin vironnos *Sild üle mere*, jonka on REMU-projektia varten kääntänyt Annekatrin Kaivapalu. Toinen puoli kääntämistestistä koostuu sen sijaan itse muotoilemistani virkkeistä, jotka sisältävät paitsi Viro-aiheita myös jokapäiväisen kielenkäytön kuvitteellisia tilanteita.

Viron ja suomen välistä reseptiivistä monikielisyyttä tutkivan REMU-hankkeen piirissä on aiemminkin kerätty tutkimusmateriaalia käännättämällä oppijoilla vironkielistä tekstiä. Tämän tutkielman aineistona toimiva testi on tosin asetelmaltaan jonkin verran aiempia kääntämisen arviointeja kokeellisempi, sillä testin tarkoituksena on testata nimenomaan lausekontekstin ja petollisten ystävien vaikutusta ymmärtämiseen, ei kokonaisen tekstin luetunymmärtämistä. Osa virkkeistä on esimerkiksi tarkoituksellisesti konstruoitu siten, että ne sisältävät jonkin saman sanan eri lauseasemassa (esim. 1. *Eesti ajalugu õpivad soomlased vaid vähe* ja 15. *Nii Soome kui Eesti ajalugu on pikk ja täis õnnetusi*). Näin voidaan periaatteessa testata lauseaseman vaikutusta jonkin sanan ymmärtämiseen. Eräässä testivirkkeessä puolestaan koetellaan lauseenjäsenien hahmottamista sijoittamalla suomen nominatiivimuotoa *linna* muistuttava partitiiviobjekti *pealinna* lauseen alkuun prototyypin subjektin paikalle (7. *Eesti pealinna on valitsenud taanlased, rootslased, sakslased ja venelased* 'Viron pääkaupunkia ovat hallinneet tanskalaiset, ruotsalaiset, saksalaiset ja venäläiset'). Edellisten kaltaisten testausmenettelyjen vuoksi kääntämistestin 20 virkettä ovat harkitusti muodostettu.

Kääntämistestin jälkimmäisen osion muodostavat lisäkysymykset D–F (ks. liite 1), joiden avulla osallistujat ovat arvioineet virkkeiden suomentamisprosessia, sen hankaluuksia ja helppouksia sekä hyödyntämiään ymmärtämisstrategioita. Tiettyyn rajaan asti ymmärtämisen strategiat lienevät kuitenkin nähtävissä myös varsinaisista suomennoksista. Informanttien päättelyketjuja on nimittäin houkuteltu näkyvämmiksi testin alkuun kirjatulla ohjeistuksella, jossa kehoitetaan tarvittaessa korjaamaan käännöstä vetämällä viiva uusittavien osien yli, eikä pyyhkimällä tekstiä pois. Näin analysoijan on periaatteessa mahdollista havaita, ovatko esimerkiksi eräät useammassa kuin yhdessä testivirkkeessä esiintyvät sanat vaikuttaneet oikeiden merkitysten löytymiseen. Paikoitellen saatankin sivuta eri strategioita jo ennen niiden järjestelmällistä käsittelyä luvussa 5.

2.3. Aineisto

Tutkielman aineisto koostuu kääntämistestillä kerätystä materiaalista. Teetin testin ensin suomenkielisillä aloittelevilla vironoppijoilla Itä-Suomen yliopistossa Joensuussa tammikuussa 2011. Tämän jälkeen helmikuussa 2011 testi toistettiin samanlaisena Jyväskylän yliopistossa, mutta tällä kertaa vastaajina olivat opiskelijat, jotka olivat jo saaneet viron kielen opetusta

kahdeksan oppitunnin verran. Tutkielmani pääaineistona toimii Joensuussa kerätty materiaali, sillä tärkeimmät tutkimuskysymykseni perustuvat asetelmaan, jossa sukukieli on entuudestaan tuntematon. Toisin sanoen olen tällä keinoin tavoitellut reseptiivisen monikielisyyden tilannetta. Käytän kuitenkin paikoitellen Jyväskylän aineistoa verrokkina Joensuun materiaalille. Erityisesti lisää syvyyttä tästä vertailuaineistosta saa ensimmäinen tutkimusongelmani, jossa tarkastelen suomenpuhujien viron yleistä ymmärtämisen tasoa ja opetuksen vaikutusta ymmärtämiseen (ks. luku 2.1).

Kaiken kaikkiaan Itä-Suomen yliopistosta käännöstehtiin otti osaa 27 opiskelijaa, joista 25:llä on äidinkielenään suomi. Kun testissä on 20 käännettävää virkettä, pääaineistoni koostuu siten 500 suomennoksesta. Käännökset ovat pituudeltaan ja tasoltaan tavattoman moninaisia, sillä ne vaihtelevat tyhjistä tai yhdestä sanasta eheisiin, merkitykseltään täydellisiin virkkeisiin. Jyväskylän yliopistossa kerätty vertailuaineisto on jonkin verran pääaineistoa pienempi: osallistujia on 19 ja suomennoksia näin ollen yhteensä 380. Liitteeseen 3 olen oheistanut esimerkiksi kahden vastauspaperin kopiot, yhden kummastakin aineistosta.

Satojen suomennosten käsittelyn helpottamiseksi olen koodannut aineiston numeroin. Joensuussa testiin vastanneet ovat saaneet vastauspaperiinsa tunnuksen Jo + numero (Jo1, Jo2 jne.). Jyväskylän informanttien tunnukset ovat vastaavasti Jy + numero (Jy1, Jy2 jne.). Numerointi ei viittaa vastaajien paremmuusjärjestykseen tai muuhun loogiseen luokitteluperiaatteen, vaan se on tyystin sattumanvarainen. Tutkielmaan poimittujen aineistoesimerkkien yhteydessä liitän informantin tunnukseen lisäksi vironkielisen testivirkkeen järjestysnumeron 1–20. Niinpä vaikkapa koodi Jo5.16 merkitsee Joensuun aineiston 5. vastaajaa ja lauseen 16 (*Tee on kitsas*) suomennosta.

Käsittelimäni aineistoesimerkit ovat mahdollisimman pitkälti alkuperäisessä kirjoitusasussaan. Itse lisäämiäni merkintöjä ovat ainoastaan korostavat alleviivaukset (esim. sana) sekä hakasulkein erotetut jaksot. Niinpä merkintä [- -] tarkoittaa tutkielman tekijän jättäneen jotakin pois esimerkiksi tietosuojasyistä, kun taas yliviivaus (esim. ~~sana~~) on osa informantin alkuperäistä suomennosta ja ilmaisee osallistujan korjanneen käännettään. Varsinaisissa vastauspapereissa tavat osoittaa lauseesta uupuvia osia ovat monenkirjavia (muun muassa ??? ja __), mutta yhdenmukaisuuden vuoksi olen käyttänyt merkintää ... kuvaamaan katkoa käänöksessä.

Tutkielmani aineisto on kirjallinen, mutta reseptiivisen monikielisyyden tilanteet ovat reaali maailmassa paljolti puhutun kielen käyttötilanteita. Tälle näennäiselle epäkohdalle on omat perusteensa, eikä vähäisin ole se, että luetun ymmärtämistä on tutkittu aiemminkin reseptiivisen monikielisyyden piirissä (ks. esim. Lutjeharms 2007, van Bezooijen & Gooskens

2007). Kirjalliset RM-tilanteet¹ eivät ehkä ole kovin tavallisia, mutta eivät ne myöskään ole todellisuudelle täysin vieraita. Vaikka lukeminen ja kirjoittaminen ovat ihmiskunnan 30 000 vuoden ikäisessä kulttuurihistoriassa suhteellisen tuore keksintö, kirjoitetun kielen merkitys on läntisissä kulttuureissa nykyisin huomattava (Cameron 1996: 242), ja jo siksi kirjoitetun kielen tutkiminen lienee perusteltua. Lisäksi kirjoitetun kielen näkökulmaa tutkielmassani tukee se, että REMU-hankkeeseen liittyen on jo tekeillä väitöskirja, jossa tutkitaan puhuttua kieltä (ks. Härmävaara 2011).

Käytännön perusteena kirjallisen aineiston käytölle on luontevan puhutun aineiston vaikea saatavuus. Tähän nähden kirjallisella aineistolla on etunsa: esimerkiksi sen kerääminen ja käsittely eivät ole tutkijalle läheskään niin raskasta kuin puhutun aineiston. Informantin osuutta kirjallinen muoto taas saattaa helpottaa siten, että hänellä on enemmän aikaa pyöritellä sanoja ja virkkeen mahdollista käännöstä mielessään; puhuttu kieli on kertaluonteisempaa, jolloin lausumien merkityksestä voi olla vaikea saada kiinni. Kirjoitetun kielen käyttäminen aineistona tuo kuitenkin muassaan myös haasteita, ennen kaikkea suomenkielisen informantin kannalta, sillä virossa tiettyjen äänteiden ja kirjaimien suhteet poikkeavat olennaisesti suomen ortografiasta. Virossa esimerkiksi kirjaimet *b*, *d* ja *g* ovat puolisoinnittomia leenisklusiileja, jotka äännetään suomen *p*-, *t*- ja *k*-klusiilien tapaisesti; suomessa taas kyseiset kirjaimet ovat soinnillisten äänteiden merkkejä (Remes 1983: 24–25).

2.4. Osallistujat

Teettämäni käännoestettiin osallistuneet Itä-Suomen yliopiston opiskelijat olivat keruun aikaan aloittamassa suomen kielen opintoihin pakollisena kuuluvaa viron peruskurssia; Jyväskylässä viron kielen kurssia oli kulunut kahden nelituntisen tapaamiskerran verran. Testin alussa olevilla taustoituskysymyksillä kartoitetaan vastaajien oppialoja ja opintojen vaihetta (kysymykset A ja B). Selvä enemmistö vastaajista on opintojensa alkupuolella olevia 1. ja 2. vuosikurssin opiskelijoita, joilla pääaineena on suomen kieli. Informanteja on jonkin verran myös vuosikursseilta 3–5. Tällaisillakin osallistujilla suomen kielen opinnot näyttäisivät kuitenkin olevan melko alkuvaiheessa, sillä he ovat miltei poikkeuksetta muiden oppiaineiden pääaineopiskelijoita, joilla suomen kieli on sivuaineena. Tämä on sikäli mielekästä tutkimusasetelman kannalta, että erityisesti myöhempien vuosikurssien suomen kielen opiskelijat saat-

¹ Käytän reseptiivisestä monikielisydestä myös lyhennettä RM.

taisivat tuntea perus- ja aineopintojensa pohjalta liikaakin suomen ja viron eroja ollakseen tarkoituksenmukaisia informanteja.

Koska jokaisella vastaajalla on suomen kieli pää- tai sivuaineenaan, lienee aiheellista olettaa, että heillä on paitsi perustietoa suomen kielen rakenteista ja sukukielten kehityshistoriasta myös keinoja ja käsitteitä kielen elementtien erittelyyn. Varsinaisia ei-lingvistejä vastaajissa ei siis ole. Lisäksi on syytä panna merkille, että kaikilla opiskelijaikäisillä suomalaisilla on jo usean vuoden kokemus ainakin kahdesta vieraasta kielestä, englannista ja ruotsista, joten kääntämisen prosessit sinänsä ovat varmasti kaikille informanteille tuttuja.

Teetin kääntämistestin Joensuussa viron kielen peruskurssin ensimmäisellä oppitunnilla, jotta vastaajilla ei olisi vielä viron sanastoa hallussaan eikä jäsentynyttä kuvaa suomen ja viron eroista. Jyväskylän informanteilla lähtötilanne on tarkoituksella toinen (ks. opetetusta aineksesta luku 4.2). Taustakysymys C selvittelee osallistuneiden aiempia kokemuksia viron kielestä: milloin ja missä määrin viroa on kenties opiskeltu tai käytetty aiemmin. Vastausten perusteella valtaosa Joensuun aineiston informanteista (23/25) ei ole opiskellut eikä käyttänyt viroa lainkaan aikaisemmin, eli pohjatiedot viron kielestä ovat periaatteessa kenen tahansa ei-lingvistin tasolla. Neljä osallistujaa kertoo olleensa jonkinlaisissa tekemisissä viron kanssa, mutta nämä kokemukset ovat joko vähäisiä tai vanhoja, kuten esimerkeissä 1 ja 2:

- (1) Tallinnassa turistina muutamia perusfraaseja ravintolassa ja kaupoilla. (Jo2.C)
- (2) Opiskelin [- -] opistossa 5 vuotta sitten, jolloin Viron matkalla opiskelimme perusasioiden perusasioita, jotka olen jo varmasti unohtanut. (Jo10.C)

Tässä suhteessa vastaajien ryhmä vaikuttaisi siis olevan otollinen tutkimusasetelman kannalta, sillä informanteille viro on kielenä ennestään kutakuinkin tuntematon.

2.5. Tutkimusmetodisia pohdintoja

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkijalla on keskeisempi asema kuin määrällisessä tutkimuksessa, sillä tutkijalla on tietyllä tapaa enemmän vapautta ja mahdollisuuksia toteuttaa tutkimus joustavasti. Sekä laadulliseen että määrälliseen tutkimukseen sisältyy kuitenkin aina arkijärjen mukaisia ennako-oletuksia ja intuitiivisia käytäntöjä, joista tutkimuksen tekijä ei välttämättä ole täysin tietoinen. Tavallista tosin on, että subjektiivisuuden kritiikki kohdistetaan erheellisesti ainoastaan kvalitatiiviseen tutkimukseen, kun taas kvantitatiivista lähestymistapaa pidetään objektiivisena. Tosiasiassa tutkimusmenetelmät eroavat toisistaan vain vähän: kyse on

pikemminkin näkökulman eroista. (Eskola & Suoranta 2003: 20–22.) Hyödynnänkin tutkielmassani molempia näkökulmia vastavuoroisesti: esimerkiksi erilaiset aineiston luokittelut pohjautuvat laadulliseen lähitarkasteluun, luokkien kokojen laskeminen taas määrälliseen analyysiin. Syiden etsiminen luokkien välisille kokoeroille puolestaan on jälleen laadullista tulkintaa.

On tarpeen huomata, että vaikka esittämäni luokittelut ovat aineistolähtöisiä, ne perustuvat silti viime kädessä tulkintaan: omaan intuitiooni ja kielitajuuni paitsi äidinkielenä suomen puhujana myös kielitieteilijänä (ja ainakin jonkinasteisena viron taitajana). Jonkun toisen tutkijan hahmottamana luokittelut ja tulkinnot voisivat olla kovin toisennäköisiä, sillä tutkimuksen tekijän subjektiivisuutta on mahdotonta kokonaan eristää analyysin ulkopuolelle. Yritän kuitenkin tehdä menettelytapani mahdollisimman näkyviksi myös lukijalle (milloin olen itse niistä tietoinen) ja esittää perusteluja tekemilleni ratkaisuille, jotta tutkimus olisi ylipäänsä arvioitavissa (Eskola & Suoranta 2003: 20).

Toisaalta myös tutkimusmenetelmänä soveltamani kääntämistesti voisi olla toisenlainen, ja jonkun toisen tutkijan käsissä se sitä varmasti olisikin. Vaihtoehtoisia aineiston keuromenetelmiä olisivat olleet esimerkiksi monivalintatesti, jossa osallistujan olisi pitänyt valita kullekin testivirkkeelle jokin tarjotuista erimerkityksisistä suomennoksista, sekä aukkotesti, jossa vastaajia olisi pyydetty täydentämään valmiiksi annettuja puutteellisia käännöksiä. Monivalinta- ja aukkotestit ovat kuitenkin hyödyllisiä menetelmiä lähinnä tutkittaessa jonkin tietyn kielenrakenteen tai vaikkapa sanaston hallintaa (Martin 2011: 168). Tutkielmassani sen sijaan tarkastellaan viron ymmärtämistä kokonaisvaltaisemmin, ja erityisen mielenkiinnon kohteena on nimenomaan lausetaso. Tämän painotuksen vuoksi suunnittelemani testissä käännettään kokonaisia virkkeitä.

Kääntämistestissä piilee tosin omat ongelmakohtansa. Testi esimerkiksi suunniteltiin ennen tutkimuskysymysten tarkkaa kristallisoitumista. Täsmentymättömänä alkuajatuksena oli testata paitsi ikään kuin hankalien ja riskisanoja sisältävien, myös helppojen virkkeiden ymmärtämistä. Tämä selittää muun muassa sen, miksi kahteen testivirkkeeseen (10. *Nõukogude aeg raskendas Eesti suhtlemist Soomega* ja 20. *Väsimus võib õppimist raskendada*) ei ole sijoitettu lainkaan varsinaista riskisanaa testattavaksi. Kyseiset lauseet eivät kuitenkaan aseta kovin suurta pulmaa aineiston analysoinnin kannalta – onhan yhtenä tutkimuskysymyksenä selvittää yleistä viron ymmärtämisen tasoa. Näin ollen virkkeet 10 ja 20 ovat muiden veroisesti mukana tarkasteltaessa viron ymmärtämistä lausetasolla luvussa 4, mutta jäävät sivuun luvussa 5, jossa näkökulma supistuu petollisiin ystäviin.

Selvemmin suoranainen epäkohta käännokestissä on sen sijaan se, että taustoittavissa kysymyksissä ei tiedustella informantin äidinkieltä. Vironkielisten testivirkkeiden ymmärtä-

minen eittämättä vaikeutuu, mikäli osallistuja ei puhu äidinkielenään suomea tai jotakin toista itämerensuomalaisista kieliä. Testin toteuttamisen jälkeen saamani kommenttien ja lisäkysymysten (D–F) vastausten perusteella ainakin kolmella kaikista 47 testiin osallistuneesta on äidinkielenään jokin muu kuin suomi: nimittäin karjala, venäjä tai norja.

Karjalan- ja venäjänkielisillä informanteilla suomen kielen taito näyttäisi olevan siinä määrin vahva, että suomennosten tasossa ei ole huomattavissa suuriakaan eroja suomenkielisiin osallistujiin. Karjalankielinen testihenkilö on itse asiassa yksi sujuvimmin virkkeitä kääntäneistä osallistujista; toki on huomattava, että karjala on yhtä lailla sukua virolle kuin suomi-kin, mistä on eittämättä apua kääntämiseen. Norjankielisellä informantilla sen sijaan on huomattavissa selviä hankaluuksia testivirkkeiden suomentamisessa: hän kirjoittaa lisäkysymysten vastauksissa opiskelleensa suomea vasta pari vuotta. Olen päättänyt jättämään kaikki kolme informanttia tyystin tarkastelun ulkopuolelle, sillä tarkoituksena on tutkia nimenomaan äidinkielisten suomenpuhujien viron ymmärtämistä. Testiryhmän tarkalla rajauksella tuloksista saadaan luotettavampia.

Käytännössä kolmen informantin pois jättäminen näkyy lievänä epäloogisuutena aineiston numeroinnissa. Joensuussa kääntämistestiin osallistuneet on nimetty jo aineistonkeruun vaiheessa tunnuksin Jo1–Jo27, mutta tosiasiassa tarkastelussa on vain 25 informanttia. Vastaavasti Jyväskylän informantit ovat saaneet tunnuksia Jy1–Jy20, vaikka vain 19 vastauspaperia otetaan huomioon analyysissä. Tarkastelun ulkopuolelle jäävät informantit Jo3, Jo8 sekä Jy8.

3. TEOREETTISIA LÄHTÖKOHTIA

Tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä on reseptiivisen monikielisyys tutkimus. Seuraavaksi esittelen lähemmin tätä kielentutkimuksen suuntausta, sen lähtökohtia ja historiaa sekä oman työni kannalta keskeisimpää taustakirjallisuutta. Näin pyrin asettamaan tutkielmani osaksi kontekstia ja tutkimusperinteen vuoropuhelua. Sivuuuttaa ei voi myöskään REMU-tutkimushankkeen osuutta, sillä työni kuuluu olennaisin osin projektiin. Teoriapohja havainnollistuu tekstissäni ennen kaikkea käyttämieni termien kautta, sillä ne ovat suoraan peräisin tutkimusperinteestä ja nivovat reseptiivisen monikielisuuden alan tutkimuksia yhteen. Määrittelen käsitteistä keskeisimmät luvun viimeisessä jaksossa.

3.1. Reseptiivisen monikielisuuden tutkimus

Tutkimukseni nojaa ennen kaikkea reseptiivisen monikielisuuden (engl. *receptive multilingualism*) tutkimusperinteeseen. Lyhyesti määriteltynä reseptiivinen monikielisyys merkitsee keinoa monikieliseen kommunikointiin. Tietyissä kielenkäyttötilanteissa osapuolet voivat tulla toimeen käyttämällä kukin vain omaa äidinkieltään. Tällöin ovat useimmiten kyseessä toisiaan läheisesti muistuttavat sukulaiskielet. Monikielisen vuorovaikutuksen ydin piilee siinä, että vieraan kielen ymmärtäminen ei vaadi äidinkielen puhujan veroista kompetenssia. (Zeevaert & ten Thije 2007: 1–2.) Juuri tähän viittaa termi *reseptiivinen*, vastaanottava monikielisyys: RM-tilanteessa vierasta kieltä ei tarvitse osata tuottaa. Ruodin käsitettä yksityiskohteisemmin luvussa 2.3.1.

Reseptiivinen monikielisyys on reaali maailman sosiaalisena ilmiönä ikivanha, ja se niveltyy tiukasti Euroopan kielihistoriaan (Zeevaert & ten Thije 2007: 2). Reseptiivistä monikielisyyttä on myös tutkittu melko lailla. Kokoavan katsauksen tutkimusperinteeseen luovat alankomaalaiset monikielisuuden asiantuntijat Renée van Bezooijen ja Charlotte Gooskens (2007: 250) artikkelissaan *Interlingual text comprehension*². Koonnissa mainitaan ensimmäisten selvästi reseptiivistä monikielisyyttä koskettavien tutkimusten ilmestyneen 1950-luvulla: ne käsittelevät Pohjois-Amerikan intiaanikielien välistä ymmärrettävyyttä (Hickerton, Turner & Hickerton 1952; Pierce 1952; Wolff 1959). Myöhemmin mielenkiinto on kohdistunut muun

² Suom. 'Kieltenvälinen tekstin ymmärtäminen'. Artikkelissa analysoidaan kielellisten ja kielenulkoisten tekijöiden vaikutusta siihen, kuinka äidinkielisistä hollanninpuhujista ymmärtävät kirjoitettua friisiä ja afrikaansia, kahta hollannille läheistä sukukieltä.

muassa mannerskandinaaviseen kieliperheeseen, jossa vallitsee erityislaatuinen tilanne kielten läheisyyden ja vahvojen kontaktien vuoksi³: ruotsin, norjan ja tanskan monikieliset suhteet ovat pitäneet tutkijoita kiireisinä 1960-luvulta näihin päiviin asti (esim. Haugen 1966, Maurud 1976, Bø 1978, Börestam Uhlmann 1994, Zeevaert 2004 ja Doetjes 2007). 1980-luvulla taas uusia tutkimuskohteita löydettiin slovakian ja tšekin (Budovičová 1987) sekä espanjan ja portugalilain (Jensen 1989) monikielisistä vuorovaikutustilanteista. Nykytutkimus sen sijaan keskittyy monesti hollannin, friisin ja afrikaansin keskinäiseen ymmärrettävyyteen (esim. van Bezooijen & van den Berg 1999a ja 1999b, van Bezooijen & Gooskens 2007). (Ks. van Bezooijen & Gooskens 2007: 250 lähteineen.)

Vanhastaan reseptiiviseen monikielisyyteen ovat nojanneet vahvasti myös suomen ja viron puhujien väliset kontaktit; tosin arjen kokemus osoittaa, kuinka tavallista näinkin läheisten kielisukulaisten on nykyisin lipsahtaa turvallisen neutraalina pidettyyn englannin kieleen, *lingua francaan*. Vaikka monikielinen kommunikaatio ei ole suomen ja viron kohdalla lainkaan vierasta, kieliä on tutkittu toistaiseksi kovin vähän RM-näkökulmasta (Kaivapalu & Muikku-Werner 2010: 70). Samantapaisia aiheita on kuitenkin kosketeltu kielenoppimisen näkökulmasta tehdyssä tutkimuksessa. Esimerkiksi Laanekask (2003) on tarkastellut Lydia Koidulan virolais-suomalaisessa välikielessään hyödyntämiä sosiaalisia ja kognitiivisia kommunikaatiostrategioita. Kaivapalu (2009) puolestaan kiinnittää artikkelissaan huomiota tekijöihin, jotka vaikuttavat vironkielisten oppijoiden suomen oppimiseen: tarkasteltavana ovat muun muassa äidinkielen vaikutus sekä oppijoiden käsitykset ja asenteet. Reseptiivisellä monikielisyydellä on väistämättä tietty yhteys kielenomaksumiseen ja -oppimiseen. Tämän tutkielman kannalta ne ovat kuitenkin toissijaisia, sillä oppiminen ja omaksuminen implikoivat aina jonkintasoisen kielen hallinnan kehittymistä (Sajavaara 1999: 75). Pääasiallisen tarkastelunaiheena oleva sukukielen ymmärtäminen sen sijaan ei edellytä omaksuttua kielitaitoa.

Kaksi- ja monikielisyyden aavalla tutkimuskentällä juuri reseptiivinen monikielisyyttä jää usein hyvin vähälle huomiolle tai tyystin huomiotta. Sen sijaan tutkimusintressit painottuvat monesti ns. aktiivisemmän kaksikielisyyden ilmiöihin, kuten yksilön hallitsemien kielten keskinäiseen vuorovaikutukseen tai niiden kontekstisidonnaiseen vaihteluun, koodinvaihtoon. (Braunmüller 2007: 25.) Zeevaartin ja ten Thijen (2007: 1) mukaan RM-tutkimusta ei voidaakaan pitää täysin vakiintuneena alana monikielisyyden tutkimuksessa, ainakaan vielä. Globalisaation mukanaan tuomat ekonomiset ja poliittiset muutokset ovat kuitenkin merkittävästi lisänneet kansainvälisen kanssakäymisen määrää, ja reseptiivisen monikielisyyden käsite saat-

³ Doetjes (2007: 217–218) korostaa, että kaksi saariskandinaavista kieltä, islanti ja fääri, eivät kuulu samaan ymmärrettävyyden piiriin mannerskandinaavisten kielten kanssa mutta ovat keskenään ymmärrettäviä.

taa hyvinkin osoittautua olennaiseksi ratkaistaessa tuon uudenlaisen vuorovaikutuksen haasteita (mp.)

Kyseisen tutkimusalan juurtumista edistää osaltaan myös Hampurin yliopiston vuonna 1999 perustama tutkimuskeskus *Research Center on Multilingualism*, joka on nykyisen RM-tutkimuksen keskiössä (Kaivapalu & Muikku-Werner 2010: 70). Tutkimuskeskuksen julkaisusarjassa *Hamburg Studies on Multilingualism (HSM)* on muiden muassa ilmestynyt ten Thijen ja Zeevaartin toimittama artikkelikokoelma *Receptive Multilingualism (2007)*, jota olen monelta osin hyödyntänyt tutkielmassani. Teoksessa tarkastellaan reseptiivistä monikielisyttä eri näkökulmista, esimerkiksi sen historiallista kehittymistä sekä sen ilmenemistä puhutun kielen tilanteissa. Osa artikkeleista keskittyy kieltenvälisen ymmärtämisen testaamiseen paitsi puhutun myös kirjoitetun kielen osalta. Teoksen kiistämättömistä ansioista huolimatta on syytä panna merkille, että yksikään artikkeleista ei käsittele suomalais-ugrilaisia kieliä, vaan analysoitavat kielet edustavat pääasiassa germaanisista ja skandinaavisista kieliharoista. Tämä seikka on otettava huomioon, kun teosta sovelletaan niinkin eroavien kielten kuin viron ja suomen tutkimiseen.

3.2. REMU-tutkimushanke

Vaikka suomen ja viron kontrastiivisen tutkimuksen varhaisimmat juuret juontuvat peräti 1650-luvulta asti, näiden sukukielten tarkasteleminen juuri reseptiivisen monikielisuuden näkökulmasta on ollut toistaiseksi jokseenkin olematonta (Koski 1995: 57; Kaivapalu & Muikku-Werner 2010: 70). Tätä tarkoitusta varten onkin virinnyt kolmea yliopistoa yhdistävä tutkimushanke REMU, johon myös tämä tutkielma ensisijaisesti liittyy. Tutkimusprojektin perustajajäseniä ovat professori Pirkko Muikku-Werner (Itä-Suomen yliopisto), apulaisprofessori Annekatrin Kaivapalu (Tallinnan yliopisto, Jyväskylän yliopisto) sekä professori Maisa Martin (Jyväskylän yliopisto). Seuraavaksi esittelen lyhyesti REMUn taustoja ja tutkimusintressejä. Käyn tiiviisti läpi myös tutkimukset, joita on julkaistu tai ollaan julkaisemassa osana hanketta.

Tutkielmani on yksi REMU-hankkeen kolmesta pilottitutkimuksesta. Hankkeen keskeisenä suunnitelmana on lähestyä kirjoitetun sukukielen ymmärtämistä kolmella tasolla, ja kukin pilottitutkimus keskittyy yhteen noista näkökohdista. Tarkasteltavia kielentasoja ovat 1) sanat, 2) virkkeet ja 3) yhtenäinen teksti. Ensimmäisessä osatutkimuksessa keskitytään yksittäisten sanojen tarkasteluun, ja tutkimusta varten toteutetussa käännöstestissä oppijoiden suomennettavana oli tekstiyhteydestään irrotettuja sanoja. Muikku-Wernerin ja Heinosen

(2012) *Lähivertailuja*-sarjassa syksyllä 2012 ilmestynyt yhteisartikkeli esittelee osatutkimuksen keskeisimmät tulokset. Oma tutkielmani sen sijaan keskittyy kielen toiseen tasoon, virkkeisiin. Hyödynnän osittain samoja sanoja kuin ensimmäinen pilottitutkimus, mutta tällä kertaa sanat on kuitenkin sijoitettu lausekontekstiin. Kolmannessa tekeillä olevassa tutkimuksessa asetelmaan kuuluvat edelleen osittain samat sanat, mutta osana yhtenäistä tekstikontekstia. Hankkeen myöhemmässä vaiheessa on tarkoitus koostaa kaikki havainnot ja arvioida kontekstin ja sen laadun merkitystä. Sen vuoksi en tässä yhteydessä vielä johdonmukaisesti vertaile saavuttamiani tuloksia muihin REMU-tutkimuksiin.

REMU-hanke on toistaiseksi vielä alkutaipaleellaan, toisin sanoen edellä kuvailtujen esitutkimusten vaiheessa. Hankkeen piirissä on tähän mennessä ilmestynyt yksi tutkimusartikkeli, *Lähivertailuja*-sarjassa julkaistu Kaivapalun ja Muikku-Wernerin yhteisartikkeli *Reseptiivinen monikielisyys* (2010). Artikkelissa analysoidaan ymmärtämisen koetta, jossa viroa taitamattomille suomen kielen opiskelijoille annettiin luettavaksi lyhyt vironkielinen teksti. Opiskelijoita pyydettiin kuvaamaan tekstin sisältöä ja myös kääntämään sitä mahdollisuuksiensa mukaan. Artikkelin pääpainona on kuitenkin tarkastella opiskelijoiden käyttämiä kääntämisstrategioita sekä heidän kokemuksiaan helposta ja vaikeasta; pohdin omassa tutkimuksessani samantapaisia asioita kolmannessa päätutkimuskysymyksessäni luvussa 5.

Osaksi REMU-hanketta kuuluu myös Helsingin yliopistossa tekeillä oleva Hannalona Härmävaaran väitöskirja, joka käsittelee reseptiivisen monikielisuuden mahdollisuuksia suomalais-virolaisessa suullisessa vuorovaikutuksessa. Tutkimusaineistona on nauhoitettuja tai videoituja tilanteita, jotka on taltioitu eräältä suomalais-virolaiselta ryhmältä, jonka koontumisissa on tapana käyttää molempia kieliä, sillä enemmistö osallistujista taitaa vain toista kieltä. (Härmävaara 2011: 82.) Härmävaaran tutkimus tuo siten REMU-hankkeeseen mukaan puhutun kielen tärkeän näkökulman kirjoitetun kielen tutkimisen rinnalle.

Lisäksi REMU-tutkimushanketta varten on kerätty materiaalia käännöstestillä vuonna 2010. Testiin osallistujien tehtävänä oli kääntää Terttu Nurron (1999) teksti *Sild üle mere*, joka toimii myös tämän tutkielman käännöstestin osittaisena pohjana (ks. luku 1.2.1). Saman tekstin suomennos *Silta yli meren* käännettiin lisäksi päinvastaisena asetelmana virolaisilla aloittelevilla suomenoppijoilla. Tarkoituksena oli testata, kuinka erilaiset ohjeistukset tai niiden täydellinen uupuminen vaikuttavat sukukielen ymmärtämiseen. Aineisto on toistaiseksi analysoimaton, mutta hankkeen myöhemmissä vaiheissa siitä saa hedelmällisen verrokin jo olemassa oleville tutkimuksille.

3.3. Keskeiset käsitteet

Tutkielmani kietoutuu ennen kaikkea kahden käsitteen ympärille. *Reseptiivinen monikielisyys* liittyy tutkimuksen peruslähtökohtiin, sukukielen ymmärtämiseen ilman opiskelua. *Petolliset ystävät* eli sukukielten väliset riskisanat sen sijaan ovat tutkielmassa varsinaisena analyysin kohteena. Näiden kahden olennaisimman käsitteen lisäksi hyödynnän toisen ja vieraan kielen oppimisen tutkimuksesta lainaamiani termejä *lähde-* ja *kohdekieli*, kieltenvälinen *todellinen*, *havaittu* ja *oletettu samanlaisuus* sekä *transfer*. Tässä luvussa esittelen termien taustaa ja määrittelen ne siinä merkityksessä, jossa käytän niitä tutkimuksessani.

3.3.1. Reseptiivinen monikielisyys

Käsite reseptiivinen monikielisyys (*receptive multilingualism*) viittaa sellaiseen vuorovaikutukseen, jossa osallistujat puhuvat eri kieliä mutta ymmärtävät silti toisiaan, mikäli käytetyt kielet vain ovat riittävän samanlaisia keskenään (mm. Bezooijen & Gooskens 2007: 249; Zeevaert 2007: 104–105). Tällainen monikielinen kommunikaatio perustuu ajatukseen, että erikielisten osallistujien ei tarvitse osata tuottaa toista kieltä, vaan reseptiivinen, vastaanottava taito riittää ymmärtämiseksi. Reseptiivisyys ei kuitenkaan merkitse passiivisuutta, sillä monikielisessä tilanteessa vieraan kielen ymmärtäminen sisältää aina monenlaisia prosesseja ja tekniikoita, mikä tekee siitä haastavan kognitiivisen ja kielellisen tehtävän (Hufeisen & Marx 2007: 308) – nimenomaan kuulijalle. Juuri kuulija joutuu tekemään ymmärtämiseksi vaadittavan kognitiivisen työn, kun taas omaa äidinkieltään puhuva keskustelukumppani selviää vähemmällä vaivalla (Zeevaert & ten Thije 2007: 4). Tosin käytännössä on tavallista, että monikielisessä tilanteessa kukin puhuja hieman mukauttaa äidinkieltään helpottaakseen kuulijan roolia (Hufeisen & Marx 2007: 308).

Terminä reseptiivinen monikielisyys ei ole täysin vakiintunut, vaan samasta ilmiöstä on käytetty useita rinnakkaisnimityksiä. Tällaisia englanninkielisiä termejä ovat muun muassa *semibilingualism* ('puolikaksikielisyys'), *asymmetric* tai *bilingual discourse* ('asymmetrinen tai kaksikielinen keskustelu') sekä *inherent intelligibility* ('synnynnäinen ymmärrettävyys') (Gooskens 2012: 1). Olen omassa työssäni päätenyt termiin reseptiivinen monikielisyys (RM) pitkälti taustakirjallisuuden ohjaamana: nimitystä käytetään paitsi keskeisimmässä lähteessäni, ten Thijen ja Zeevaertin toimittamassa artikkelikokoelmassa *Receptive multilingualism* (2007), myös REMU-hankkeen tutkimuksissa (sekä itse hankkeen nimessä).

Reseptiivisen monikielisyden käsitteen vakiintumattomuudesta kieli myös se, että samalla termillä on toisinaan viitattu hyvinkin erilaisiin monikielisyden ilmiöihin. Zeevaertin

(2007) jaottelun mukaan reseptiivistä monikielisyyttä on periaatteessa kahdenlaista. Ensinnäkin se voi olla varteenotettava kommunikaatiovaihtoehto ei-sukukielisten puhujien välillä, mikäli kaikki vuorovaikutukseen osallistujat tuntevat jossakin määrin molempia kieliä, mutta eivät kykene tai halua aktiivisesti tuottaa kieltä. Tällainen RM on tavallista kaksikielisissä perheissä sekä virallisesti kaksikielisissä maissa, kuten Sveitsissä ja Belgiassa. (Mts. 105.) Vastaavan tilanteen voi ajatella vallitsevan myös Suomessa suomen ja ruotsin välillä. Tämän tapainen monikielisyys on kuitenkin oman tutkielmani kannalta irrelevanttia, sillä tarkasteltavana olevat kielet suomi ja viro ovat toisilleen läheistä sukua.

Zeevaartin (2007: 105–106) mukaan lähisukukielet muodostavatkin oman erityisen RM-tapauksensa, jota hän kutsuu Einar I. Haugenin (1966) perinteen mukaan *semikommunikaatioksi*. Käsite ei kuitenkaan ole aivan ongelmaton (mts. 105, 128). Käytän tutkimuksessani reseptiivinen monikielisyys -termiä synonyymina semikommunikaatiolle, eli viittaan sillä yksinomaan sukukielten puhujien väliseen monikieliseen vuorovaikutukseen. Sukukielten välisen RM:n lähtökohdat ovat hyvin toisenlaiset kuin ei-sukukielillä, sillä ymmärrys perustuu kielten geneettiselle läheisyydelle ja typologiselle samanlaisuudelle. Klassisia esimerkkejä ilmiöstä löytyy muun muassa tšekin- ja slovakinpuhujien sekä tanskan-, norjan- ja ruotsinpuhujien välisestä vuorovaikutuksesta (mts. 105).

Tässä yhteydessä tarkasteltavaa suomen ja viron reseptiivistä monikielisyyttä ei voi kuitenkaan kiistatta lukea niin kutsutuksi semikommunikaatioksi. Vaikka kielillä on yhteinen itämerensuomalainen tausta, niiden välillä on paikoittain suuriakin fonologisia, morfologisia ja sanastollisia eroja, joiden juuret ovat joko kantasuomen eri murteissa, kielten erilliskehityksen aikana tapahtuneissa innovaatioissa tai kielten tietoisesta normittamisesta erilaisissa ratkaisuissa (Remes 2009: 47–48). Taivutusjärjestelmältään suomi on viroa arkaistisempi, koska se on säilyttänyt vanhoja agglutinoivia piirteitä selvästi paremmin; viro sen sijaan on historiansa aikana omaksunut fleksiokielille ominaisia piirteitä. Viron nykyinen typologinen luonne on nähtävissä esimerkiksi taivutusmuodoissa, joita voi erottaa affiksien asemesta pelkkä vartalovaihtelu tai lauseasema. (Mts. 47.) Näin ollen reseptiivisen monikielisyys tilanteissa äidinkielen apu ei aina ole tehokasta tai aukotonta, sillä oppijan on hankalaa etukäteen tietää, mikä sukukielessä on todella yhteistä, mikä vain näyttää siltä (Remes 1995: 7).

3.3.2. Petolliset ystävät

Sukukielten näennäisen samanlaisuuden tavallisia, arjen hupaisista ymmärtämisongelmistakin tuttuja ilmentymiä ovat suomen ja viron väliset petolliset ystävät eli sanat, jotka muistuttavat toisiaan äänteellisesti mutta eroavat merkitykseltään osittain tai täysin. Petolliset ystävät eivät

kuitenkaan ole vain virolle ja suomelle ominainen ilmiö, vaan ne ovat varsin tavallisia myös muissa kielissä. (Laalo 1992: 8, 11.) Alun perin termi petolliset ystävät (*i falsi amici, false friends*) on peräisin Christoph Schwarzelta, joka on analysoinut kontrastiivisesti indoeurooppalaisten kielten sanastoa ja huomannut toisiaan äänteellisesti muistuttavien sanojen usein johtavan virheisiin vierasta kieltä puhuttaessa (Remes 1995: 7).

Petollisista ystäväistä puhutaan monesti myös suomen ja viron välisenä sanaston riskiryhmänä, riski- tai pulmasanoina. Niitä on kutsuttu myös kielten välisiksi homonyymeiksi, tosin yleisempää on käsittää homonyymeillä vain yhden kielen sisäiset samanasuiset sanat. Viron ja suomen kohdalla äänteelliseen yhtenevyyteen palautuvaa harhaanjohtavuutta esiintyy esimerkiksi sanapareissa *sammua* ja viron *sammuda* 'astua, astella', sekä *linna* ja viron *linn* : *linna* 'kaupunki'. Näin ollen vaikkapa vironkielinen lause *Turistid sammuvad linnas* merkitsee aivan toista, mitä suomenpuhujia ensi lukemalta voisi ajatella. (Laalo 1992: 7–8, 11.) Mikäli viron sana muistuttaa riittävästi suomen sanaa, suomenpuhujan erehtyminen voi olla jopa todennäköistä. Riskisanoista on tietysti mahdollista varoittaa oppijoita, ja moniin oppikirjoihin onkin koottu luetteloita tavallisimmista petollisista ystäväistä (ks. esim. Kuldsepp & Seilenthal 1980, Kasik 1991 ja Alvre & Vodja 1995).

Suomen ja viron kohdalla petolliset ystävät eivät rajoitu puhtaasti leksikkoon, vaan niitä voi olla myös morfologian tasolla. Esimerkiksi viron yksikön partitiivissa esiintyvä *t*-pääte rinnastuu helposti suomen monikon *t*-päätteeseen: näin vaikkapa viron partitiivin *jumalat* ('jumalaa') kirjoitusasua vastaa täydellisesti suomen monikon nominatiivi *jumalat*. Toisena esimerkkinä mainittakoon viron passiivimuoto *tullakse* ('tullaan'), jota suomessa muistuttaa A-infinitiivin finaalin rakenne *tullakseen*. (Remes 1995: 7; VISK § 513.)

Petollisten ystävien syntymiseen sukukieliin on monia syitä. Suomen ja viron osalta riskisanojen syntytapoja on tutkinut muun muassa Laalo (1992). Hän esittää petollisten ystävien tavallisimmaksi selitykseksi jommassakummassa kielessä tapahtuneen sanan merkityksen muuttumisen tai äännekehityksen. Sanaparien harhauttavaan samanlaisuuteen voivat kuitenkin johtaa myös lainaaminen vieraasta kielestä sekä sananmuodostus esimerkiksi johtamalla tai yhdistämällä. (Mts. 13–15.) En kuitenkaan itse puutu tutkielmassani syvemmin petollisten ystävien synnyn syihin, vaan rajaan tarkasteluni koskemaan puhtaasti niiden ymmärtämistä osana lausekontekstia.

Petollisten ystävien rooliin keskittyvän tutkimuskysymykseni kohdalla hyödynnän etenkin Håkan Ringbomin tutkimuksia (1987, 2007a ja 2007b) petollisista ystäväistä ja kieltenvälisestä samanlaisuudesta. Ringbom on lähde- ja kohdekielen tutkimuksissaan sivunnut riskisanoja Suomen suomenkielisten ja ruotsinkielisten puhujien englannin oppimisessa, ja sovellan analyysissäni muun muassa hänen semanttista riskisanaluokitustaan, jonka esittelen

luvussa 4. Vaikka Ringbom käsittelee vieraan kielen ymmärtämistä ja reseptiivistä oppimista, on tärkeää huomata, että pääpaino hänen tutkimuksissaan on kuitenkin kohdekielen tuottamisessa. Kielen tuottamisen näkökulma taas on oman aiheeni ulkopuolella – lähtökohtanaan on nimenomaan tarkastella sellaisia suomenpuhujia, jotka eivät osaa tuottaa viroa.

3.3.3. Lähdekieli, kohdekieli ja kieltenvälinen samanlaisuus

Käsittelen termit *lähdekieli* ja *kohdekieli* sekä kieltenvälinen *todellinen*, *havaittu* ja *oletettu samanlaisuus* samassa alaluvussa sen vuoksi, että ne liittyvät olennaisin osin toisiinsa. Nämä termit ovat peräisin toisen ja vieraan kielen oppimisen tutkimusperinteestä, jota oma tutkimusaiheeni väistämättä sivuaa. Toisaalta kyseiset käsitteet eivät ole tutkielmani kannalta aivan yhtä keskeisessä asemassa kuin edellä käsitellyt termit reseptiivinen monikielisyys ja peitolliset ystävät, minkä vuoksi en ole katsonut tarpeelliseksi omistaa niille omia alalukujaan.

Lähdekieli (*source language*) ja kohdekieli (*target language*) ovat peruskäsitteitä tutkittaessa kielen oppimista. Lähdekieli, lähtökieli ja ensikieli ovat synonyymisesti käytettyjä termejä, jotka merkitsevät oppijan äidinkieltä: kieltä, joka toimii uuden kielen oppimisen lähtökohtana. Siihen viitataan yleisesti lyhenteellä L1 (engl. *first language* 'ensimmäinen kieli'). Termi kohdekieli puolestaan viittaa toiseen tai vieraaseen kieleen, jota oppija pyrkii omaksumaan. Kohdekielestä on käytetty lyhennettä TL (engl. *target language* 'kohdekieli'), mutta koska se on aina samalla oppijalle toinen tai vieras kieli, tavanomaisempi lyhenne on L2 (engl. *second language* 'toinen kieli'). (Nissilä 2011: 38. Termien vastaavaa käyttöä esim. Ringbom 2007a ja 2007b, Jarvis & Pavlenko 2008 ja Færch & Kasper 1992.) Tutkielmassani termi lähdekieli (L1) viittaa useimmin suomeen, joka on (muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta) informanttien äidinkieli ja kääntämisen ensisijainen pohjakieli. Kohdekielenä (L2) on tässä yhteydessä viron kieli, jonka ymmärtämistä kääntämistestissä arvioidaan.

Minkä tahansa vieraan kielen oppijat etsivät lakkaamatta samanlaisuuksia (*similarities*) eli yhteneviä kielenpiirteitä lähde- ja kohdekielen välillä voidakseen ymmärtää (tai tuottaa) kohdekieltä paremmin (Ringbom 2007b: 184). Siksi on luonnollista, että oppija saa konkreettisempaa apua kohdekielen ymmärtämiseen, mikäli hänen lähdekielensä on sukua L2:lle (Ringbom 2007a: 11). Samasta ilmiöstä on kyse myös reseptiivisessä monikielisyudessa: mitä enemmän kielet muistuttavat toisiaan, sitä suuremmassa määrin niiden puhujat ymmärtävät toisiaan. Kieltenvälisten samanlaisuuksien jäsentäminen onkin erityisen relevanttia juuri yritettäessä ymmärtää vierasta kieltä (mts. 6).

Ringbom (2007a: 7–9, 24–26 ja 2007b: 185–186) erottaa kolme kieltenvälisen samanlaisuuden tyyppiä. Todellinen samanlaisuus (*actual* tai *objective similarity*) kuuluu puh-

taasti lingvistiikan alaan ja sulkee sisäänsä niin äänteelliset, sanastolliset kuin kieliopilliset yhtenevyydet kielissä. Toistaiseksi ei ole saavutettu yksimielisyyttä siitä, kuinka todellisia samanlaisuuksia voitaisiin arvioida, mutta ne näyttävät vaikuttavan L2:n oppimisen nopeuteen. (Ringbom 2007b: 185.) Läheisten kielisukulaisten, kuten viron ja suomen, välillä on arvattavastikin lukuisia kielenpiirteitä, jotka ovat objektiivisesti yhteneviä. Käytännössä tällainen objektiivinen kieltenvälinen samanlaisuus olisi symmetristä: kummankin kielen puhujat tunnistaisivat samat kielenpiirteet yhteneviksi (Ringbom 2007a: 7).

Toinen Ringbomin (2007a ja 2007b) erottama samanlaisuuden tyyppi on havaittu samanlaisuus (*perceived similarity*), joka on objektiivista samanlaisuutta tulkinnallisempi käsite. Se kuuluu psykolingvistiikan alaan ja heijastaa monesti oppijan keskeneräistä tietoisuutta kieltenvälisistä todellisista samanlaisuuksista. (Ringbom 2007b: 185.) Havaitusta samanlaisuudesta on ensimmäisenä kirjoittanut Kellerman (1977), joka on rinnastanut kieltenvälisen samanlaisuuden siihen, mitä oppija itse havaitsee samanlaiseksi kohdekielessä ja josakin toisessa kielessä, yleensä L1:ssä. Käsite on siksi hankala, että se nivoutuu subjektiivisuuteen ja vaihteluun oppijoittain: havaitseminen on selvästi yksilöllistä. Lisäksi samanlaisuuksien havaitseminen on yhteydessä puhujan L1:een. Havaittu samanlaisuus ei nimittäin ole symmetristä, samalla lailla molempiin suuntiin kulkevaa, vaan esimerkiksi suomenpuhujat ja vironpuhujat saattavat havaita kieltensä välisiä yhtenevyyksiä eri tavalla ja täysin eri piirteisissä. On silti selvää, että kohdekieli havaitaan aina edes joiltain osin samanlaiseksi kuin L1, mikäli kielet vain ovat sukua toisilleen. (Ringbom 2007a: 7–8.) Tämä huomio luo vakaan pohjan tutkimukseni asetelmaa varten, sillä sen perusteella on oletettavaa, että suomenpuhujat havaitsevat väistämättä ainakin joitain yhtenevyyksiä L1:nsä ja kohdekielensä viron välillä.

Yleensä sukukielten kohdalla ymmärtämisprosessi alkaa etsimällä ja havaitsemalla formaalia samanlaisuutta lähde- ja kohdekielen välillä. Seuraava vaihe on semanttisen ja funktionaalisen samanlaisuuden olettaminen (*assumed similarity* 'oletettu samanlaisuus'), joka pohjautuu aiemmin tehtyihin havaintoihin yhtenevistä kielen elementeistä. Jos taas L2 ei ole minkäänlaista sukua oppijan äidinkielelle eikä selvää samanlaisuutta ole havaittavissa, oppijan täytyy tulla toimeen vain olettamalla, että kielet toimivat pitkälti samoin periaattein: oppija voi vain otaksua L1:n yhtenevyyksiä L2:een, jonka yksityiskohtia hän ei tunne. (Ringbom 2007a: 24–25.) Oletettu samanlaisuus liittyy ennen kaikkea kohdekielen tuottamiseen L1:n mallin mukaan (Ringbom 2007b: 186), mutta tuottamisen näkökulma jää tässä tutkimuksessa tarkastelun ulkopuolelle.

3.3.4. Transfer

Transferin (*transfer*) käsite on suoraan johdettavissa kieltenvälisestä havaitusta ja oletetusta samanlaisuudesta. Ringbomin (2007a: 26) mukaan transfer on kommunikaatioprosessi, jossa hyödynnetään kieltenvälistä havaittua ja oletettua samanlaisuutta L2:n ymmärtämisessä tai tuottamisessa. Odlinin (1989: 27) paljon siteerattu määritelmä on pitkälti samanlainen: ”transfer on aiemmin (kenties epätäydellisesti) omaksuttujen kielten ja kohdekielen yhtenevyyksistä ja eroista johtuva vaikutus”⁴. Suomenkielisessä kirjallisuudessa ilmiöstä on puhuttu myös *transferenssina* (Sajavaara 1999: 80) tai *siirtovaikutuksena* (Kaivapalu 2005: 27), joka nimensä mukaisesti viittaa oppijan lähdekielestään siirtämiin kielenpiirteisiin, jotka vaikuttavat L2:n ymmärtämiseen ja tuottamiseen.

Transfer-termiä on käsitelty runsaasti kielenoppimisen tutkimuskirjallisuudessa (ks. esim. Dechert, Brüggemeier & Fütterer 1984, Odlin 1989, Kellerman 1995 sekä Jarvis & Pavlenko 2008), joten tyydyn tässä yhteydessä lyhyeen esittelyyn. Termi on peräisin behavioristisesta psykologiasta ja oppimisteoriasta, jossa se merkitsi ennen kaikkea kielen rakenteellisten elementtien siirtoa (Kaivapalu 2005: 27–28). 1960-luvulta alkaen transfer-termiä alettiin kritisoida sen pinnallisuudesta ja assosiaatioista behaviorismiin, mutta 1980-luvulla asenteet vähitellen muuttuivat transferin uudenlaisen määrittelyn myötä. Termi on sittemmin kadottanut suurimman osan behavioristis-strukturalistisista sidoksistaan. (Ringbom 2007a: 30–33.) Käytän tutkielmassani termiä transfer Ringbomin (mp.) tapaan laajassa merkityksessä, synonyymina kieltenväliselle vaikutukselle (*cross-linguistic influence*).

Kieltenvälinen vaikutus voi olla niin positiivista kuin negatiivista. Positiivisesta vaikutuksesta on kyse silloin, kun L1 ja L2 konvergoivat; kun kielet divergoivat, puhutaan negatiivisesta vaikutuksesta. (Kaivapalu 2005: 30.) On puhuttu myös positiivisesta ja negatiivisesta transferista. Positiivinen transfer viittaa siihen, että oppija hyödyntää L2:n ymmärtämisessä (tai tuottamisessa) kieltenvälistä samanlaisuutta koskevia havaintojaan ja oletuksiaan, jotka ovat ainakin osittain oikeita. Oletusten paikkansapitävyys johtaa siten kohdekielen korrektiin ymmärtämiseen (tai tuottamiseen). Negatiivinen transfer eli interferenssi taas määrittyy nykytutkimuksessa päinvastaisena ilmiönä edelliselle. Oppijalla ei ole hyödynnettävissään relevanttia positiivista transferia, sen vuoksi että L1:n ja L2:n ilmiöt divergoivat. Näin ollen oppija saattaa tehdä erheellisiä olettamuksia kielten välisistä semanttisista ja funktionaalisista yhtenevyyksistä, mistä on seurauksena väärinymmärryksiä (tai virheitä kohdekielen tuottamisessa). (Ringbom 2007a: 30–31.)

⁴ Sitaatin on suomentanut Kaivapalu (2005: 29).

Alkuperäisessä behavioristisessa kontekstissaan interferenssi on liittynyt ennen kaikkea äidinkielen negatiivisen vaikutuksen ja sen tuottamien ”virheiden” tarkasteluun oppijan tuottamassa L2:ssa (Nissilä 2011: 42–43; Sajavaara 1999: 80) eli niin kutsuttuun virheanalyysiin (Ringbom 2007a: 2). Nykyisin transferin tutkimuksessa pyritään kuitenkin keskittymään L1:n positiiviseen vaikutukseen virheiden etsimisen asemesta (esim. Kaivapalu 2005 ja Ringbom 2007a). On kuitenkin syytä muistaa, ettei lähdekielen vaikutus itsessään ole positiivista tai negatiivista, vaan sitä voidaan pitää myönteisenä tai kielteisenä vain lopputuloksen kannalta eli arvioitaessa kohdekielen ymmärtämisen tai tuottamisen korrektiutta (Sajavaara 2006: 11).

Sekä positiivinen että negatiivinen transfer tulee kyseeseen tutkielmassani. Olettamukseni on, että testiin osallistuneilla on hyvät edellytykset positiiviseen transferiin, toisin sanoen L1:n ja L2:n, suomen ja viron, yhtäläisyyksien havaitsemiseen ja niiden käyttämiseen ymmärtämisen edistäjinä. Toisaalta negatiivinen transfer tulee uskoakseni kyseeseen etenkin petollisten ystävien kohdalla. Riskisanaan lankeamisen syynä voidaan pitää sitä, että havaittuun lähde- ja kohdekielen sanan formaalin yhtenevyyden (kuten suomen *kitsas* ’pihi, saita’ ja viron *kitsas* ’kapea’) oppija tekee virheelliseksi osoittautuvan olettamuksen myös semanttisesta samanlaisuudesta.

4. VIRKKEET JA YMMÄRTÄMINEN

Tässä luvussa keskityn suomenkielisten opiskelijoiden tuottamiin käännöksiin lausetasolla. Päähuomio ei toisin sanoen kohdistu niinkään yksittäisten sanojen osuuteen ymmärtämis- tai ymmärtämättömyysprosessissa, vaan virkkeet kokonaisuuksina; yksityiskohtaisempaan sanatason näkökulmaan siirryn seuraavassa luvussa 5. Luokittelemalla ja arvioimalla käännösten virkkeiden suomennoksia selvittelen sitä, missä määrin informantit ovat ylipäänsä ymmärtäneet viron kieltä. Tällainen monikielisen vuorovaikutuksen edellytysten arvioiminen on yksi reseptiivisen monikielisyyden tutkimuksen peruskysymyksistä – onhan koko RM-tutkimuksen lähtökohtana oletus, että tietyin edellytyksin yksilön on mahdollista käyttää vain omaa äidinkieltään ollessaan tekemisissä vieraan kielen kanssa (Zeevaert & ten Thije 2007: 1).

Analysoidessani käännöksiä lausetasolla metodina on kvantifioiva laadullinen analyysi (Eskola & Suoranta 2003: 164–174). Jaottelen sekä Joensuussa että Jyväskylässä kerätyt suomennokset aineistolähtöisesti eritasoihin luokkiin ja vertailen näin saatujen ryhmien laatua ja kokoa. Tällaisen aineistosta nousevan luokittelun tarkoituksena on ensinnäkin jäsentää tutkimuskohdetta (mts. 169). Toisaalta tavoitteenani on Joensuun ja Jyväskylän aineistoja vertaamalla selvittää, kuinka suuresti ymmärtämiseen vaikuttaa Jyväskylässä kahdeksan tunnin verran annettu viron kielen opetus.

On kuitenkin syytä panna merkille, että esittämäni laskelmat ovat vain suuntaa antavia kahdestakin syystä. Ensinnäkin tiukan kvantitatiivisia menetelmiä ei ole sovellettu, joten laskelmien tilastollista merkitsevyyttä ei ole testattu. Tämän vuoksi tyydyn tarkastelemaan vain kaikkein suurimpia eroja Joensuun ja Jyväskylän aineistojen välillä. Toiseksi 25 informantin ja 19 informantin aineistot ovat sen verran suppeat, että tuloksia ei ole järkevää yleistää laajasti tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

4.1. Eritasoisten käännösten luokitus

Tarkastelen aineistosta viron kielen ymmärtämisen tasoa, sillä reseptiivinen monikielisyyys pohjautuu juuri ajatukselle, ettei sukukielen ymmärtämiseksi tarvitse hallita kieltä äidinkielen puhujan veroisesti (Zeevaert & ten Thije 2007: 2). Koska aineiston kvantifioinnin avain on toimiva luokittelu, jota varten hahmotellaan mahdollisimman selkeät luokittelukriteerit (Eskola & Suoranta 2003: 166), on ensiarvoista määrittää, mikä tässä yhteydessä käsitetään

ymmärtämiseksi. Peruskriteerinä ymmärtämiselle olen pitänyt virkkeen merkityksen oivalta-
mista, en niinkään jokaisen sanan ekvivalenttia kääntämistä. Toisin sanoen olen käyttänyt
erottelevana tekijänä sitä, onko suomennoksen sanoma, sen keskeisin sisältö, sama kuin viro-
laisessa alkuasussa vai jotakin kenties täysin päinvastaista.

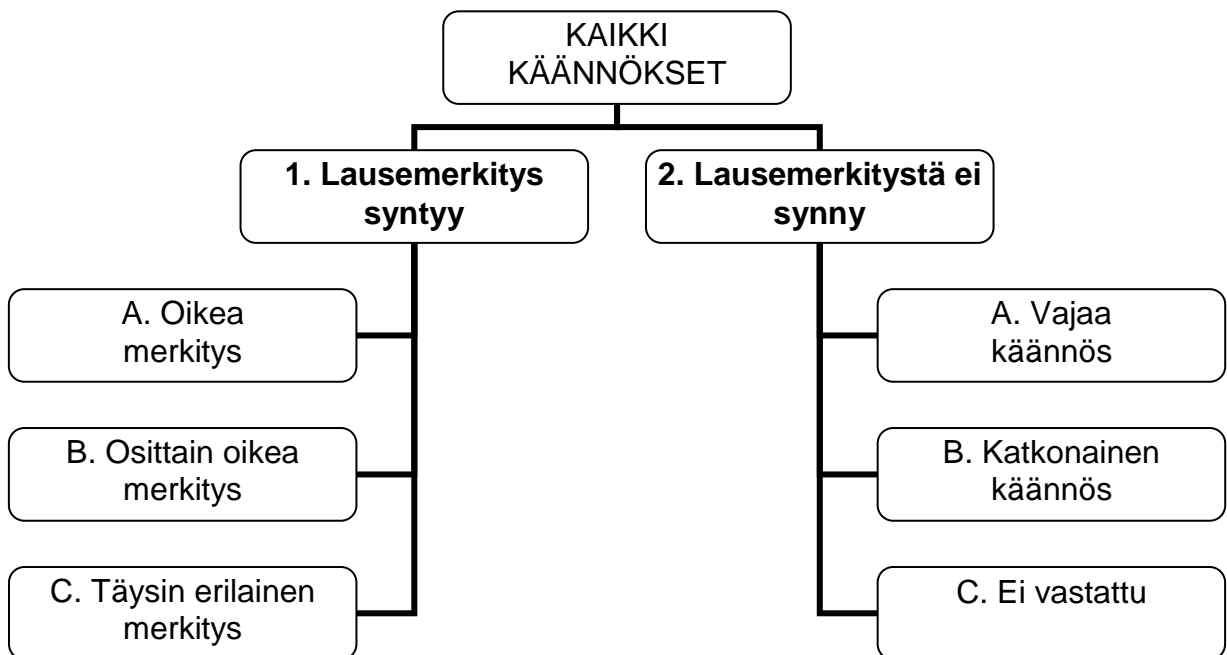
Olen lähestynyt aineiston ryhmittelyä tutustumalla ensin huolellisesti käännöksiin.
Useiden lukukertojen ja muutaman toimimattoman jaotteluyrityksen pohjalta olen päätenyt
aineistolähtöiseen kuusiportaiseen luokitukseen, jonka kanssa olen käynyt sekä Joensuun että
Jyväskylän aineiston vielä kertaalleen lävitse. Luokituksessa jaetaan suomennokset ensin kah-
teen pääryhmään sen mukaan, syntyykö käänöksessä looginen lausemerkitys vai ei.

(3) Miten valmistaudut tehtäviisi? (Jo13.2)

(4) ... etsiä tekemistä? (Jo26.2)

← *Millal alustad söögi tegemist?* (Sm. 'Milloin aloitat ruoan laittamisen?')

Esimerkin 3 tapaus kuuluu ensimmäiseen pääryhmään. Vaikka suomennoksen sisältö poikke-
aa suuresti alkuperäisestä sanomasta, käänöksessä on kuitenkin tuotettu selkeä, sisäisesti
looginen lausemerkitys. Esimerkin 4 suomennos puolestaan on olennaisilta osin katkonainen,
mikä johtaa siihen, ettei selvää lausemerkitystä synny. Tämän vuoksi käänös lukeutuu toi-
seen pääryhmään. Luokitusta havainnollistavassa kuviossa 1 olen merkinnyt kahta keskeisintä
luokkaa numeroilla 1 ja 2.

Kuvio 1. Käännösten jakautuminen eritasoisin ryhmiin.

Pääryhmät 1 ja 2 jakautuvat kumpikin edelleen kolmeen alaryhmään käännöksen tason mukaan. Ensimmäisessä luokassa kolmijako perustuu sille, kuinka lähellä alkuperäistä merkitystä suomennoksen sisältö on. Toisessa pääluokassa jakoperusteena on sen sijaan se, kuinka paljon virkkeessä on kääntämättä jääneitä osia. Kuvion 1 jäsenyksessä olen erottanut alaryhmät kirjaimilla A–C. Seuraavaksi esittelen kutakin alaryhmää lähemmin ja havainnollistan eritasoisia käännöksiä pääaineistosta poimituin esimerkein. Olen jäsentänyt käsittelyluvut kahden pääryhmän mukaan.

4.1.1. Käännökset, joissa syntyy lausemerkitys

Ensimmäisen pääryhmän keskenään hyvinkin erilaisilla suomennoksilla on ainakin yksi kiistatta yhteinen piirre: niistä on luettavissa jokin selvä sisältö tai sanoma – toisin sanoen niissä syntyy looginen lausemerkitys. Aina tuo muodostettu merkitys ei kuitenkaan täsmää alkuperäisen vironkielisen virkkeen sisällön kanssa, mihin perustuu tämän pääryhmän jakautuminen kolmeen alatyyppiin.

1A. Oikea merkitys. Tämän tyyppin käännöksiin olen laskenut kaikki suomennokset, joissa virolaisen virkkeen sisältö on ymmärretty oikein. Nämä suomennokset eivät silti suinkaan kaikki ole täydellisiä: esimerkiksi sanajärjestys voi poiketa suomen kielenhuollon suosituksista tai käännös voi olla muutoin jäykähkö ja sanasta sanaan suomennettu, kuten esimerkeissä 5 ja 6.

- (5) Väsymys voi oppimista vaikeuttaa. (Jo19.20)
← *Väsimus võib õppimist raskendada.* (Sm. 'Väsymys voi vaikeuttaa oppimista.')
- (6) Kulttuurisiteet Suomen ja Viron välillä on kestänyt jopa satoja vuosia. (Jo4.8)
← *Kultuurisidemed Soome ja Eesti vahel on kestnud juba sajandeid.* (Sm. 'Suomen ja Viron väliset kulttuurisiteet ovat kestäneet jo vuosisatoja.')

Toisinaan tilanne on päinvastainen ja informantti on ikään kuin oikonut mutkia: suomennos on muotoiltu siten, ettei kaikkia sanoja ole käännetty. Vaikka virkkeen rakenne ei tällöin täysin vastaa alkuperäistä, se saattaa kuitenkin olla eheä, jolloin lausemerkitys pääsee synty-mään. Mikäli merkitys on lisäksi oikea, suomennos lukeutuu 1A-käännöstyyppiin. Tällaisia tapauksia edustavat esimerkit 7 ja 8.

- (7) Kansallislaulu on samanlainen. (Jo7.9)
← *Isegi rahvushümnide viis on ühine.* (Sm. 'Jopa kansallishymnien sävelmä on yhteinen.')
- (8) Kansallislaulun on tehnyt Pacius. (Jo27.14)

← *Selle viisi on loonud Pacius.* (Sm. 'Tämän sävelmän on luonut Pacius.')

Esimerkeissä 7 ja 8 informantit ovat nähtävästi tukeutuneet yleistietämykseensä ja suomentaneet lauseet vapaasti tuon pohjatiedon avulla. Tällä ei tosin ole tässä yhteydessä painoarvoa, sillä suomennoksen sisältö on yhtä kaikki asianmukainen.

Käännöstyyppin 1A ydinkriteeri on siten se, että virkkeen merkitys on kohdallaan. Kun aineisto eritellään tällä tavalla merkityksen perusteella, ensimmäinen käännösluokka hahmottuu selvärajaiseksi. Suomennoksista on nimittäin melko suoralta kädeltä nähtävissä, onko informantti ymmärtänyt, mistä virolaisessa virkkeessä on kyse. Näin on esimerkiksi seuraavassa virkkeen 11 suomennoksessa:

- (9) Kun Neuvostoliitto murtui, sai Eesti taas itsenäisyyden. (Jo10.11)
 ← *Kui Nõukogude Liit varises kokku, sai Eesti jälle iseseisvaks.*

Sujuvampi suomennos olisi 'Kun Neuvostoliitto romahti, Virosta tuli jälleen itsenäinen'. Koska käännösten perusajatus on kuitenkin täysin sama, informantin voi todeta ymmärtäneen vironkielisen virkkeen sisällön.

1B. Osittain oikea merkitys. Toinen käännöstyyppi muodostuu sellaisista suomennoksista, joissa syntyy järkevä lausemerkitys, joka on lisäksi kohtalaisen lähellä oikeaa. Käännös on toisin sanoen pääosin asianmukainen, mutta yhden tai kahden sanan virheellinen kääntäminen vaikuttaa siten, ettei virkkeen merkitys täysin vastaa vironkielisen virkkeen sisältöä. Luokkaa havainnollistavat esimerkit 10 ja 11.

- (10) Lauri rakastaa Tallinnan vilkkaita katuja. (Jo1.6)
 ← *Lauri armastab Tallinna kitsaid tänavaid.* (Sm. 'Lauri rakastaa Tallinnan kapeita katuja.')

Esimerkissä 10 vironoppija on kääntänyt *kitsaid*-adjektiivin merkitykseen 'vilkkaita' korrektilin suomennoksen 'kapeita' sijaan. Koska lauseen muut osat on kuitenkin suomennettu aivan oikein, *kitsaid*-adjektiivin väärä tulkinta ei vie lauseen sisältöä kovin kauas oikeasta merkityksestä. Vastaja on nimittäin osannut suomentaa virkkeestä juuri ne osat, jotka ovat lausemerkityksen kannalta olennaisimpia.

Esimerkissä 11 taas ei ole kyse niinkään jonkin sanan virheellisestä suomentamisesta kuin sen ohittamisesta: informantilta on jäänyt lauseesta tunnistamatta viron 'historia'-merkityksinen sana *ajalugu*.

- (11) Suomalaiset oppivat viroa vain vähän. (Jo22.1)
 ← *Eesti ajalugu õpivad soomlased vaid vähe.* (Sm. 'Suomalaiset opiskelevat Viron historiaa vain vähän.')

Oppija on sivuuttanut ongelmalliseksi kokemansa *ajalugu*-sanan ja tulkinut lauseen käsittelevän sen sijaan viron kielen oppimista. Substantiivi *ajalugu* on kuitenkin keskeinen osa virkettä, ja sen uupuminen muuttaa lausemerkitystä melko ratkaisevasti. Koska esimerkin 11 käännöksessä sisältö kuitenkin muilta osin vastaa vironkielistä, olen lukenut sen kuuluvaksi osittain oikean merkityksen ryhmään.

Esimerkin 11 sijoittuminen 1B-luokkaan käy edelleen perustellummaksi, kun tarkastellaan eräitä muita saman virkkeen suomennoksia, kuten esimerkkejä 12 ja 13.

(12) Suomalaiset oppivat viroa vähällä vaivalla. (Jo9.1)

(13) Viron asukkaat ~~oppivat~~ osaavat suomea vain vähän. (Jo24.1)

Käännöksissä 12 ja 13 lausemerkitys on muuttunut huomattavan paljon alkuperäisestä – siinä missä esimerkissä 11 vastaaja on ymmärtänyt aivan oikein lauseen perusajatuksen ’Suomalaiset oppivat (jotakin) vain vähän’. Esimerkissä 12 sanapari *vaid vähe* on kääntynyt muotoon ’vähällä vaivalla’, jolloin lauseen sanomaksi muotoutuu erheellisesti viron kielen oppimisen helppous. Esimerkissä 13 taas oppimisen asetelma on kääntynyt päinvastaiseksi, kun lauseen objekti *Eesti ajalugu* on tulkittu subjektiksi ’Viron asukkaat’. Esimerkit 12 ja 13 eroavat tasoltaan selvästi esimerkin 11 suomennoksesta, minkä tähden ne edustavatkin kolmatta käännöstyyppiä 1C.

1C. Täysin erilainen merkitys. Kolmanteen luokkaan kuuluvat käännökset, joissa muodostuu looginen lausemerkitys, joka kuitenkin eroaa täysin vironkielisen alkuperäisvirkkeen sisällöstä edellä käsiteltyjen esimerkkien 12 ja 13 tapaan. Tämän käännöstyyppin suomennokset ovat tavattoman varioivia: vastaajat ovat saattaneet synnyttää samastakin virkkeestä kovin monenlaisia merkityksiä. Ilmiötä havainnollistavat virkkeen 5 toisistaan eroavat suomennokset 14, 15 ja 16.

(14) Tällainen kertomus on minun ~~elämäni ja kohtaloni~~ äitini ja isäni. (Jo12.5)

(15) Jokaisella lapsella on äiti ja isä. (Jo13.5)

(16) Sellainen auto on minun äidilläni ja isälläni. (Jo24.5)

← *Sellel pildil on minu ema ja õde.* (Sm. ’Tässä kuvassa ovat äitini ja siskoni.’)

Edellisistä esimerkeistä yhdessäkään ei ole tunnistettu saksalaisperäisen lainasanan *pilt* todellista ’kuva’-merkitystä, mikä auttamattomasti johtaa korrektilä lausemerkityksen katoamiseen. Vaikka suomennokset ovat muuten hyvin erilaisia merkitykseltään ja osittain myös rakenteeltaan, yhteistä niille on se, että lausemerkitys on jotain aivan muuta kuin oikeassa käännöksessä.

sä. Juuri tämä toimii kolmannen käänösluokan peruskriteerinä; toisin kuin luokan 1B kohdalla, käänöstyypissä 1C en siis ole kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka monta sanaa virkkeestä on jäänyt tunnistamatta.

Toisaalta eritoten 1C-luokan kohdalla on otettava huomioon eräänlaisten huumorivastausten mahdollisuus. Tällaisessa tutkimuksessa osallistujien asenteet ovat tutkijalle läpinäkymättömiä. Aineiston tarkastelija ei toisin sanoen voi tietää, millainen motivaatio tosiasiassa piilee kunkin käänöksen takana – onko vastaaja suomentanut virkkeen vakavissaan vai piloillaan. Tällaisia pilailumielessä tuotettuja tulkintoja saattaisivat olla esimerkiksi seuraavat 1C-tyyppiin lukeutuvat käänökset:

- (17) Tämä on vaikea. (Jo7.12)
 ← *Tee on kitsas*. (Sm. 'Tie on kapea.')
- (18) Kello viisi on lounas. (Jo24.14)
 ← *Selle viisi on loonud Pacius*. (Sm. 'Tämän sävelmän on luonut Pacius.')

Esimerkissä 17 informantti on saattanut haluta kommentoida käänöstestin kyseisen kohdan hankaluutta; tosin tämä ei liene kovinkaan luultavaa, sillä informantin vastauspaperi on muuten asiallinen. Esimerkissä 18 sen sijaan pilailun mahdollisuus on varteenotettavampi, sillä käänös on monella tapaa poikkeuksellinen. Kyseinen vastaaja on ensinnäkin ainoana jättänyt erisnimen *Pacius* käänöksessään huomiotta (lukuun ottamatta kolmea informanttia, jotka eivät ole vastanneet kohtaan lainkaan). Lisäksi rinnastukset *selle* 'kello' ja *loonud* 'lounas' ovat aineistossa ainutlaatuisia. Merkille pantavaa on sekin, että informantti on tuottanut 1C-tyypin käänöksiä peräti yhdessätoista virkkeessä kahdestakymmenestä. Koska käytännössä on kuitenkin mahdotonta saada jälkikäteen selville suomennosten todellista motivaatiota, käsitellen kaikkia käänöksiä yhdenveroisina ja tosissaan kirjoitettuina.

On syytä huomata, että käänösten ensimmäisen pääryhmän jakautuminen alaryhmiin perustuu tutkimuksen tekijän tietyllä tapaa subjektiivisille tulkinnoille lausemerkityksen etäisyydestä. Tutkimusasetelman kannalta on kuitenkin välttämätöntä arvioida viron ymmärtämisen tasoa muutenkin kuin mekaanisin kriteerein: vaikka jokainen testivirkkeen sana olisi tunnollisesti suomennettu, sanoja on voitu tulkita erheellisiin merkityksiin ja lauseen korrekti sisältö on voinut jäädä ymmärtämättä.

4.1.2. Käänökset, joissa ei synny lausemerkitystä

Toinen aineistosta erottamani pääluokka pitää sisällään sellaiset suomennokset, joissa kääntämättä jätettyjen lauseenosien vuoksi virkkeelle ei muodostu yhtenäistä sisältöä. Kyseisen

luokan kolmea alaryhmää erottelevat kriteerit ovat mekaanisia, sanamääriin perustuvia. Siinä mielessä näiden lausemerkitystä synnyttämättömien käännösten kolmijako on yksiselitteisempi kuin edellä käsitellyn ensimmäisen pääryhmän alatyypittely.

2A. Vajaa käännös. Neljännessä käännöstyypissä virkkeestä on jäänyt vain yksi tai kaksi sanaa suomentamatta. Olen suhteuttanut sanakriteerit virkkeen pituuteen siten, että pidemmistä, monesti kahden lauseen mittaisista virkkeistä voi uupua kaksi sanaa, mutta lyhemmistä yhden lauseen virkkeistä vain yksi. Vaikka alaryhmän 2A käännökset eivät siis ole suuressa määrin puutteellisia, yhdenkin sanan uupuminen johtaa siihen, ettei loogista lausemerkitystä pääse muodostumaan. Tällaisiin tapauksiin lukeutuvat esimerkit 19 ja 20.

- (19) Suomen ... ei ole erityisen vanha. (Jo23.18)
 ← *Sooma pealinn ei ole eriti vana.* (Sm. 'Suomen pääkaupunki ei ole erityisen vanha.')
- (20) Lisäksi Suomella ja Virolla on yksi ... , ~~mille~~ mikä kielelle ... suomalaisugrilainen kieliryhmä: Unkari. (Jo11.12)
 ← *Lisaks Soomele ja Eestile on üks riik, mille keel kuulub soomeugri keelerühma: Ungari.* (Sm. 'Suomen ja Viron lisäksi on yksi valtio, jonka kieli kuuluu suomalais-ugrilaiseen kieliryhmään: Unkari.')

Esimerkki 19 edustaa yhden lauseen mittaisia virkkeitä. Kyseisessä suomennoksessa tunnistamatta ja kääntämättä on jäänyt ainoastaan sana *pealinn* 'pääkaupunki', eli lause on yhtä sanaa vajaa. Esimerkin 20 testivirke on sen sijaan pidempi ja tietyllä tapaa myös hankalampi. Käännöksestä puuttuu kaksi sanaa, *riik* 'valtio' ja *kuulub* 'kuuluu', mutta virkkeen pituuden tähden olen lukenut tämänkaltaiset suomennokset vajaiden käännösten ryhmään 2A.

Luokkaan 2A kuuluvista suomennoksista en ole eritellyt sitä, mitkä kaikki käännettyistä lauseenosista on tulkittu oikein. Jos kuitenkin tarkastellaan edellisiä esimerkkejä lähemmin, havaitaan, että esimerkin 19 käännös on kaikilta suomennetuilta osiltaan asianmukainen, kun taas esimerkin 20 suomennoksessa on virheelliseen muotoon käännettyjä sanoja (kuten *Suomella ja Virolla* sekä *kielelle*). Olen kuitenkin katsonut, ettei vajaiden suomennosten korrektiuden arviointi ole kovinkaan relevanttia, sillä epäyhtenäisyyden vuoksi niissä ei ylipäänsä synny kunnollista lausemerkitystä. Sama periaate pätee myös seuraavaan käännöstyypin.

2B. Katkonainen käännös. Viidennen ryhmän käännökset ovat samantapaisia kuin edellä käsitellyt vajaat käännökset, sillä niissäkään ei synny loogista lausemerkitystä suomentamatta jääneiden sanojen takia. Nämä alaryhmät erottaa toisistaan käännettyjen sanojen määrä. Siinä missä 2A-tyypin käännökset ovat yhtä tai kahta sanaa vajaita, ryhmään 2B olen luokitellut suomennokset, jotka ovat selvästi katkonaisia. Vertailun vuoksi esimerkit 20 ja 21

ovat käännöksiä samoista kahdesta virkkeestä, jotka ovat esillä edellisissä esimerkeissä 19 ja 20.

(21) Suomen pääkaupunki ... (Jo10.18)

(22) Lisäksi Suomella ja Eestillä on yhteinen piirre, ~~molemmat kielet kuuluvat suomalais-ugrilaiseen kieliryhmään~~. (Jo20.12)

Kun verrataan toisiinsa esimerkkejä 19 ja 21, suomennosten tasoero nousee selvästi esiin. Ensin mainitussa kääntämättä on vain sana *pealinn* ('pääkaupunki'), kun taas jälkimmäisessä se on päinvastoin likipitäen ainoa sana, jonka informantti on kääntänyt. Esimerkin 22 suomennos puolestaan sijoittuisi kiistatta ensimmäiseen, loogisten lausemerkitysten pääryhmään, ellei vastaaja olisi yliviivannut puolta virkkeestä. Tällaisenaan virkkeestä voi pitää käännettynä ainoastaan alkuosaa, sillä yliviivattua loppuosaa ei ole tarkoituksenmukaista ottaa huomioon, koska se on kirjoittajan itsensä hylkäämä.

Katkonaisten käännösten alaryhmä koostuu monentasoisista, keskenään erilaisista käännöksistä: paitsi käännettyjen sanojen korrektius, myös niiden määrä vaihtelee. Parhaimmillaan virkkeestä uupuu vain kaksi tai kolme sanaa, toisinaan taas informantti on suomentanut yhden ainoan sanan. Ryhmän 2B sisäiset tasoerot näkyvät esimerkeissä 23 ja 24.

(23) Päivällä ... ??? (Jo2.13)

(24) Päivällä työskentelin ... , ... hiljaa lähdin ... (Jo19.13)

← *Päeval töötasin kodus, aga hiljem läksin välja*. (Sm. 'Päivällä työskentelin kotona, mutta myöhemmin lähdin ulos.')

Esimerkit ovat saman testivirkkeen 13 suomennoksia ja kuuluvat molemmat katkonaisten käännösten ryhmään 2B. Ero suomennettujen sanojen määrässä on kuitenkin huomattava. Paikoitellen rajanveto luokkien 2A ja 2B välillä vaikuttaa keinotekoiselta. Ongelman ratkaisuksi voisi ehdottaa ylimääräistä luokkaa, joka asettuisi 2A- ja 2B-käännöstyyppien välimaastoon ja sisältäisi esimerkkien 20 ja 22 kaltaiset puoliksi käännetty virkkeet. En ole kuitenkaan pitänyt tällaista lisäluokkaa tarpeellisena, koska ensinnäkin luokittelun mutkistuessa yksimielisyys vastausten sijoittamisesta vähenee ja luokat voivat jäädä turhan pieniksi (Leiman & Toivonen 1991: 182). Toiseksi tulee pitää mielessä, että molemmat luokat kuuluvat pääryhmään, jonka suomennoksissa lausemerkitystä ei ylipäänsä synny. Sen vuoksi ei liene kovinkaan suurta painoarvoa sillä, kuinka paljon irrallisia sanoja informantit ovat yrittäneet kääntää.

2C. Ei vastattu. Kuudes ja viimeinen käännöstyypin on ryhmistä selvärajaisin ja sisäisesti yhtenäisin. Se pitää sisällään kaikki tapaukset, joissa informantti on jättänyt vastamatta kysytyyn kohtaan. Vastamattomuuden syitä on varmastikin monenlaisia, eivätkä ne ole tutkijalle suoraan näkyvissä. Yhdessä vastauspaperissa (Jo10) viimeiset virkkeet ovat jääneet suomentamatta, mikä viittaa siihen, että 30 minuutin aikaraja on tullut vastaan eikä opiskelija ole ehtinyt käydä kaikkia virkkeitä lävitse. Huomattavasti tavallisempi syy vaikuttaisi kuitenkin olevan se, että virke on koettu hankalaksi tai mahdottomaksi ymmärtää. Tällaisissa tapauksissa vastaus muodostuu yleensä kysymysmerk(e)istä tai pelkästä viivasta, toisinaan myös koko virkkeen yli on hypätty siten, ettei edes sen järjestysnumeroa ole merkitty näkyviin.

Käännöstestien vastauspaperissa on havaittavissa paikoitellen suuriakin eroja tyhjiksi jätettyjen kohtien määrässä. Joillakuilla informanteilla suomentamattomia virkkeitä ei ole lainkaan (mm. Jo25, Jo26 ja Jo27), kun taas toisilla niitä voi olla jopa kaksitoista eli yli puolet testivirkkeistä (Jo11, Jo22). Tämä kertonee jotakin ennen kaikkea osallistujien motivaatiosta ja asenteista testiä kohtaan, eikä niinkään kielitaidosta, sillä Joensuun informanttien lähtötaso on samantapainen. Myös osallistujien vastaustyyli saattaa olla erilainen: toiset kääntävät vaikka irrallisiakin sanoja, jos eivät saa lausemerkityksestä selvää, mutta toiset jättävät tällöin koko kohdan tyhjäksi. Esimerkiksi liitteen 3 ensimmäisessä vastauspaperiesimerkissä (Jo16) tällaisia kohtia on vain yksi, testin 5. virke.

Edellä olen esitellyt käänöksistä hahmottamani kuusijakoisen luokituksen ja havainnollistanut kutakin alaryhmää Joensuun aineistosta poimimieni esimerkkien avulla. Toiseksi olen pitkälti sivuuttanut paitsi ryhmien kokoa koskevat huomiot myös Joensuun ja Jyväskylän aineistojen vertailun ymmärtämisen näkökulmasta. Nämä seikat tulevat tarkasteluun seuraavissa luvun 4 alaluvuissa, joissa keskityn pohtimaan oppijoiden viron kielen ymmärtämisen tasoa.

4.2. Ymmärtämisen yleisestä tasosta

Aineisto jakautuu edellä luokiteltuihin kuuteen käännöstyypiin melko lailla epätasaisesti, luokkien koot siis vaihtelevat huomattavasti. Seuraavan kvantifioivan analyysin yhteydessä on tarpeen muistaa, että tulokset heijastelevat vain kyseisen aineiston koostumusta, eivätkä ne ole sellaisinaan yleistettävissä koskemaan kaikkia vironoppijoita. Ne voivat kuitenkin suuntaa antavasti kertoa jotakin sukukielen kääntämisen haasteista ja toisaalta tekijöistä, jotka mahdollisesti helpottavat sitä. Toinen merkittävä seikka, joka tulee huomioida, on se, että en ole

käyttänyt tutkimusmetodina ns. kovia menetelmiä eli kvantitatiivista analyysiä, vaan kvantifioivaa laadullista erittelyä (Eskola & Suoranta 2003: 164–165). Esitettyjen laskelmien ja prosenttisten erojen tilastollista merkitsevyyttä ei siis ole testattu. Tämä tarkoittaa sitä, että erityisesti pienemmät, muutamien prosenttiyksiköiden erot voivat selittyä puhtaasti sattuman vaikutuksesta, otannan satunnaisesta luonteesta.

Olen toteuttanut kvantifioinnin käymällä virke kerrallaan lävitse sekä Joensuun että Jyväskylän aineiston ja luokittamalla jokaisen suomennoksen johonkin edellä esitellyistä kuudesta käännoistyyppistä. Taulukkoon 1 olen koonnut menettelytapani havainnollistamaan testin kahden ensimmäisen virkkeen määrällisen erittelyn. Sarakkeisiin sijoitetut luvut ilmoittavat pelkistetysti vain informanttien määrän kunkin virkkeen kohdalla. Esimerkiksi 1. virkkeessä joensuulaisvastaajista yhdeksän on päätyneet oikeaan lausemerkitykseen, mutta taulukosta ei luettavuuden vuoksi ilmene, ketkä nämä yhdeksän informanttia tarkalleen ottaen ovat.⁵ Olen vastaavalla tavalla luokitellut myös testin muiden 18 virkkeen suomennokset. Lopuksi olen laskenut yhteen kunkin käännoistyyppin tapaukset, jotta kävisi ilmi, missä määrin informantit ovat tuottaneet minkäkin tyyppin suomennoksia.

Taulukko 1. Esimerkki testivirkkeiden määrällisestä erittelystä.

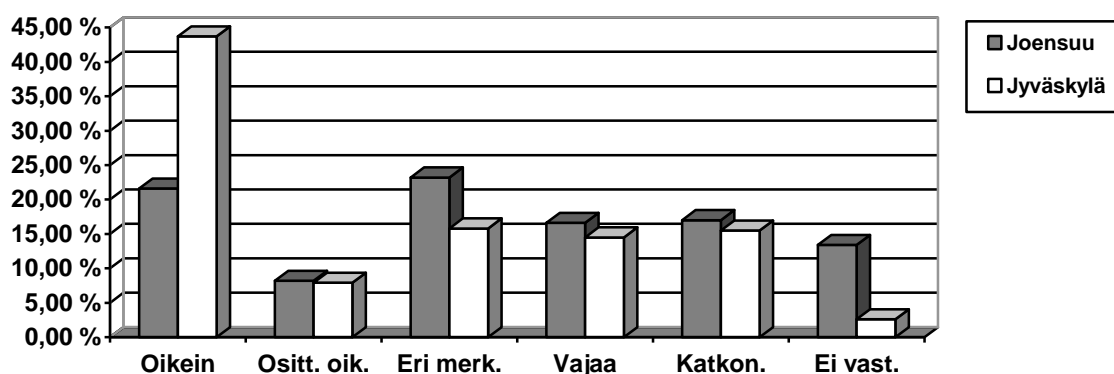
Pystysarakkeissa ovat kuusi käännoistyyppiä, riveillä virkkeet 1 ja 2 jaoteltuna edelleen paikkakunnittain (Jo = Joensuun, Jy = Jyväskylä).

Virke ↓	1A Oikein	1B Ositt. oik.	1C Eri merk.	2A Vajaa	2B Katkon.	2C Ei vast.	Yht. ↓
1.	Jo 9	Jo 4	Jo 4	Jo 6	Jo -	Jo 2	Jo 25 kpl
	Jy 12	Jy 4	Jy 2	Jy 1	Jy -	Jy -	Jy 19 kpl
2.	Jo 1	Jo -	Jo 6	Jo 9	Jo 3	Jo 6	Jo 25 kpl
	Jy -	Jy 1	Jy 5	Jy -	Jy 10	Jy 3	Jy 19 kpl

Koska Joensuussa ja Jyväskylässä on eri määrä testiin osallistuneita opiskelijoita (25 vs. 19), käännoistyyppien koot ja todelliset frekvenssit eivät ole suoraan verrattavissa toisiinsa.

⁵ Tiedot ovat kuitenkin tutkielman tekijällä talletettuina, jotta vastaukset on tarvittaessa mahdollista jäljittää informantteihin.

Siksi on tarpeen laskea kunkin käänntöstyypin osuus kaikista paikkakunnan vastauksista: tämä onnistuu luontevasti suhteellisen frekvenssin eli prosenttisen osuuden avulla (Alanen 2011: 157). Näin luokat saadaan keskenään vertailukelpoisiksi. Esimerkiksi Joensuussa kuudenteen käänntöstyypin (”Ei vastattu”) lukeutuvia suomennoksia on kaikkiaan 67 kappaletta 500:stä, mikä on toisin sanoen 13,4 % koko paikkakunnan aineistosta. Jyväskylässä vastaavan luokan koko on 10 suomennosta kaikista 380:sta, mikä vastaa 2,6 %:n osuutta. Tällöin havaitaan, että Jyväskylässä vastaamatta jätettyjä kohtia on kokonaisuudessaan vähemmän kuin Joensuussa. Samalla tavalla olen laskenut myös viiden muun käänntöstyypin prosenttiset osuudet kummankin paikkakunnan aineistossa. Tulokset on esitetty kootusti pylväsdiagrammina kuviossa 2.

Kuvio 2. Käänntöstyypien osuudet prosentteina Joensuun ja Jyväskylän aineistossa.

Tarkastelen ensin Joensuun pääaineiston jakautumista kuuteen eri käänntöstyypin. Suomennoksia, joissa on löydetty oikea lausemerkitys, on kaikkiaan 21,6 % Joensuun aineistosta. Osittain oikeaan lausemerkitykseen on päädytty 8,2 %:ssa, täysin eri merkitykseen 23,2 %:ssa tapauksista. Vajaiden käänntösten osuus on 16,6 % ja katkonaisten suomennosten lähes saman verran, 17 %. Vastaamatta jätettyjä kohtia puolestaan on 13,4 %. Oikein tai lähes oikein käänntettyjä on siis noin 30 % suomennoksista, kun taas täysin erilaisten lausemerkitysten ja puutteellisten käänntösten osuus on yhteensä noin 70 %. Tulos saattaa äkkipäätä tulkituna vaikuttaa siltä, että vironkielisiä virkkeitä on ymmärretty kaiken kaikkiaan kehnosti, mutta lähemmin tarkasteltuna näin ei ehkä kuitenkaan ole.

Tuloksia arvioitaessa on otettava huomioon ensinnäkin se, että Joensuun informanteilla ei ole lainkaan aiempaa viron kielen tuntemusta. Siihen suhteutettuna oikein tai osittain oikein käänntettyjen virkkeiden osuus (30 %) ei ole lainkaan mitätön. Pelkän suomen kielen pohjalta on toisin sanoen ymmärretty alkuperäisvirkkeen merkitys karkeasti ottaen kolman-

neksessa tapauksista. Toiseksi on muistettava myös se, että luokittelu pohjautuu virkkeen kokonaissisällön oivaltamiseen. Näin ollen käännoisluokkiin 1C, 2A ja 2B on luettu kuuluvaksi esimerkiksi sellaiset suomennokset, joissa on käännetty oikein vain niin kutsutut hyvät ystävät, ikään kuin itsestään selvät ainekset. Tämä tarkoittaa sitä, että vaikka virkkeen oikea lausemerkitys on jäänyt 70 %:ssa tapauksia tavoittamatta, on niissäkin irrallisia sanoja tai lauseenosia saatettu suomentaa aivan oikein.

Joensuun aineiston osalta tulos poikkeaa tietyllä tapaa aiemmista havainnoista. REMU-hankkeen piirissä aiemmin toteutetun tutkimuksen (Kaivapalu & Muikku-Werner 2010) yksi tutkimustulos on, että jokainen ymmärtämistestiin osallistunut vironoppija on oivaltanut kohdetekstin perusidean (mts. 78). Tämä on erityisen havainnollinen esimerkki kontekstin tärkeydestä kirjoitetun kielen ymmärtämisessä. Kun kohdeteksti on yhtenäinen, koherentti tekstikokonaisuus, niin yhdeltäkään osallistujalta ei ole jäänyt sen keskeisin sisältö käsittämättä. Kun kohdemateriaali sen sijaan koostuu toisistaan irrallisista virkkeistä, jotka eivät muodosta selvää merkityksellistä kokonaisuutta, lausetason perussisällöt on hahmotettu vain kutakuinkin 30-prosenttisesti. Tekstin ymmärtämisessä konteksti on hyvin olennaisessa asemassa, sillä se auttaa oivaltamaan yksittäisten sanojen merkityksiä – toisaalta sanojen samantilaisuus sukukielissä selventää vastavuoroisesti kontekstia (mts. 83). Tällaista kontekstuaalista vuorovaikutusta ei siten pääse syntymään, kun lauseet ovat toisistaan irrallaan tai vain löyhästi yhteydessä toisiinsa.

Tilanne on hyvin toisennäköinen Jyväskylän aineistossa, jossa oikein ja osittain oikein käännettyjen virkkeiden yhteenlaskettu osuus on 51,6 % eli hieman yli puolet kaikista suomennoksista. Näyttää selvältä, että Jyväskylässä viron ymmärtämisen taso on korkeampi kuin Joensuussa. Kuviota 2 tarkasteltaessa silmiinpistävin ero näiden kahden aineiston välillä vallitseekin juuri ensimmäisen käännoistyypin suomennoksissa, joissa on löydetty oikea lausemerkitys. Joensuun aineistossa tällaisia käännoiksiä on 21,6 % kaikista vastauksista, mutta Jyväskylässä niitä on roimasti enemmän, nimittäin 43,7 %. Kaikki muut viisi käännoistyyppiä ovatkin sitten vastavuoroisesti Joensuun aineistossa vahvemmin edustettuina, tosin erot Jyväskylään ovat lähes kaikissa käännoisryhmissä alle 10 prosenttiyksikköä.

Syy Jyväskylän informanttien selvästi korkeampaan viron ymmärtämisen tasoon piilee heidän paremmassa lähtötasossaan. Käännoistestien toteuttamisen aikaan opiskelijat olivat ehtineet osallistua jo kahdesti kurssin neljän tunnin kestoisille luennoille, joten yhteensä taustatietoa oli kertynyt kahdeksan oppitunnin verran. Reseptiivisen monikielisuuden kannalta huomionarvoista on se, kuinka nopeasti lähisukukielen ymmärtäminen näyttäisi tehostuvan. Ilman sukukielen opiskelusta, eli varsinaisessa RM-tilanteessa, täysin oikeamerkityksisiä käännoiksiä on tuotettu runsaat 20 prosenttia (Joensuu). Vain kahdeksan tunnin opetuksen

jälkeen samat virkkeet on kuitenkin ymmärretty yli 20 prosenttiyksikköä paremmin (Jyväskylä). Ero näiden kahden ryhmän välillä tuntuu melko huimalta annetun opetuksen keston nähden.

Opetuksen määrän sijaan lienee kuitenkin olennaisempaa tarkastella lähemmin opetuksen sisältöjä, eli millaisia asioita Jyväskylän viron kielen kurssilla oli ehditty nostaa esiin ja kuinka ne mahdollisesti vaikuttavat käännöstestin virkkeiden suomentamiseen tällä verrokiryhmällä. Kurssin opettajalta Annekatrin Kaivapalulta saamieni tietojen mukaan käsiteltyjä aiheita olivat seuraavat:

1. oppitunti

- Kurssin tavoite ja sisältö: mitä ymmärrämme tekstistä äidinkielemme pohjalta.
- Läheisen sukukielen oppimisen erityispiirteitä: vironkielinen kielioppiterminologia.
- Äännesysteemi ja ortografia: aakkoset, vokaali- ja konsonanttijärjestelmä, prosodia.
- Astevaihtelu.

2. oppitunti

- Sanaluokat ja sanojen taivuttaminen: verbien taivutusmuodot, *ma-* ja *da-* infinitiivien käyttäminen.
- Verbien finiittiset muodot: aikamuotojärjestelmä (presens, imperfekti, perfekti, pluskvamperfekti).
- Modukset (indikatiivi, imperatiivi, konditionaali).
- Sijamuotojärjestelmä: taivuttaminen yksikössä ja monikossa, persoonapronominien taivuttaminen.

(Kaivapalu 2011)⁶

Aiheisiin liittyen opiskelijoille on jaettu oppimateriaalia, muun muassa kielioppitaulukoita, artikkeleita sekä powerpoint-esitysten ojenteita (Kaivapalu 2012⁷). Periaatteessa Jyväskylän informanteilla on siis melko lailla pohjatietoa viron kielestä. Käytännössä on kuitenkin huomioitava se, ettei läheskään kaikkea opetettua tietoa luultavasti ole ehditty omaksua täysin: vaikka jotakin asiaa on käsitelty luennolla, sitä ei välttämättä ole muistettu tai osattu soveltaa testissä.

Aihejaottelun perusteella on näyttää selvältä, että Jyväskylän informanteilla on Joensuuun testiryhmää paremmat edellytykset saada selvää käännöstestin virkkeistä. Esimerkiksi viron kielen äänne- ja kirjoitussysteemin tunteminen auttaa oppijaa jo pitkälle. Jyväskylän opiskelijat ovat periaatteessa tietoisia muun muassa vokaaliharmonian uupumisesta ja pitkien välivokaalien diftongiutumattomuudesta (esim. *tee* 'tie', *töö* 'työ'). Lisäksi virossa on tiettyjä ortografisia piirteitä, jotka kieltä tuntemattomalle voivat olla harhaanjohtavia. Näin on etenkin

⁶ Kyseinen suomennos on tutkielman tekijän omaa käännöstä vironkielisestä alkuperäistekstistä.

⁷ Lähteenä käyttämäni kurssimateriaali on peräisin alkuvuonna 2012 pidetyltä viron kurssilta, jonka sisällöt ja käsittelyjärjestykset kuitenkin vastaavat edellisvuotista kurssia.

puolisoinnittomien leenisklusiilien *B*, *D* ja *G* kohdalla: ortografiassa näitä foneettisia merkkejä vastaavat kirjaimet *b*, *d* ja *g* (esim. *midagi* [miDàGi] ’jotakin, mitään’). Suomenkielinen lukija tulkitsee ne helposti soinnillisiksi äänteiksi (kuten suomessa lainasanoissa *desibeli* ja *gootti*), vaikka puhutussa virossa ne yleensä tulevat lähemmäs suomen *p*-, *t*- ja *k*-klusiileja. (Ks. Remes 1983: 24–25.) Harhaanjohtavuus näkyy Joensuun aineistossa esimerkiksi eräissä virkkeen 17 (ks. liite 1) suomennoksissa, joissa *midagi* on yhdistetty ilmeisesti ruotsin *middag*-sanaan ja käännetty muotoon ’keskipäivällä’ (Jo6.17 ja Jo27.17). Jyväskylän aineistossa tällaisia käännöksiä ei ole lainkaan.

Jyväskylän kurssin tiiviin selvityksen puitteissa ei ole ollut mahdollista nimetä tarkemmin esimerkiksi sanastollisia seikkoja, jotka kuitenkin olennaisesti vaikuttavat ymmärtämiseen. Näin ollen ei ole jäljitettävissä, mitkä käännoستestissä esiintyvistä sanoista ovat olleet esillä Jyväskylän opetuksessa. On kuitenkin hyvin luultavaa, että tällaisia sanoja on, mikä osaltaan selittää käännoستestin tasoeroja kahden aineiston välillä: Joensuun informanteille niin viroں sanasto kuin kielenrakenteet ovat tunnistettavia vain siltä osin kuin ne yhtenevät lähdekielen kanssa.

4.3. Ymmärtämisen tarkastelua testivirkeittäin

Seuraavaksi nostan virkkeittäin esiin suurimmat erot suomennosten tasossa Joensuussa ja Jyväskylässä sekä tarkastelen kutakuinkin samantasoisesti ymmärrettyjä lauseita. Tarkoitukseni on myös koettaa hahmotella erojen syitä muun muassa edellä esitellyn kurssisisällön pohjalta.

4.3.1. Vertailuaineistossa paremmin osatut virkkeet

Testivirkeistä likimäärin puolet (11/20) on osattu suomentaa Jyväskylän aineistossa huomattavan paljon paremmin kuin Joensuussa. Ilmauksella ”huomattavan paljon paremmin” tarkoitan tässä yhteydessä vähintään 26 prosenttiyksikön eroa oikean lausemerkityksen käännoستluokan osuudessa. Käytännön esimerkkinä otettakoon 1. testivirkkeen (*Eesti ajalugu õpivad soomlased vaid vähe*) käännoستet: Joensuun aineistossa luokkaan 1A kuuluvia, oikean lausemerkityksen sisältäviä käännoستiä on 36 % (9 käännoستä 25:stä), kun taas Jyväskylässä niitä on 63 % (12 käännoستä 19:stä). Muiden testivirkeiden osalta tulokset ovat nähtävissä taulukosta 2 (s. 37), johon on koottu kaikki Jyväskylässä paremmin ymmärretyt virkkeet sekä osaamisprosentit virkkeittäin.

Taulukko 2. Jyväskylässä paremmin ymmärretyt virkkeet.

Pystysarakkeissa eroteltuna 1A-käännöstyyppin osuus todellisina tapauksina ja prosentteina Joensuun ja Jyväskylän aineistossa.

Nro	Testivirke	Oikeita käännöksiä, Joensuu		Oikeita käännöksiä, Jyväskylä	
1	Eesti ajalugu õpivad soomlased vaid vähe.	9 / 25	36 %	12 / 19	63 %
3	Kui Soome riik asutati, oli ühiskond erinev kui tänapäeval.	1 / 25	4 %	9 / 19	47 %
5	Sellel pildil on minu ema ja õde.	0 / 25	0 %	10 / 19	53 %
8	Kultuurisidemed Soome ja Eesti vahel on kestnud juba sajandeid.	5 / 25	20 %	10 / 19	53 %
9	Isegi rahvushümnide viis on ühine.	4 / 25	16 %	8 / 19	42 %
10	Nõukogude aeg (aastatel 1940–1990) raskendas Eesti suhtlemist Soomega.	4 / 25	16 %	11 / 19	58 %
11	Kui Nõukogude Liit varises kokku, sai Eesti jälle iseseisvaks.	17 / 25	68 %	19 / 19	100 %
12	Lisaks Soomele ja Eestile on üks riik, mille keel kuulub soomeugri keelerühma: Ungari.	13 / 25	52 %	16 / 19	84 %
14	Selle viisi on loonud Pacius.	5 / 25	20 %	10 / 19	53 %
18	Soome pealinn ei ole eriti vana.	12 / 25	48 %	17 / 19	89 %
19	Millal asutati esimene ülikool Soomes?	3 / 25	12 %	10 / 19	53 %

Jyväskylän aineistossa osaaminen on kyseisten virkkeiden kohdalla vähintään 42 %. Kun tarkastellaan Joensuun aineiston vastaavia prosentteja, huomataan kuitenkin, että testivirkkeet jakautuvat ikään kuin kolmentasoisii virkkeisiin. Osa virkkeistä on nimittäin myös Joensuun aineistossa osattu suomentaa melko onnistuneesti (virkkeet 1, 11, 12 ja 18), kun taas toisissa ei ole päädytty oikeaan lausemerkitykseen lähes lainkaan (virkkeet 3 ja 5). Näiden väliin asettuvat testivirkkeet, jotka on Joensuussa suomennettu noin 20-prosenttisesti oikein (virkkeet 8, 9, 10, 14 ja 19). Jäsennän tarkasteluni näiden kolmen hahmottelemani ryhmittymän mukaan, kun seuraavaksi erittelen virkeitä ja niiden ymmärtämiseen mahdollisesti vaikuttaneita tekijöitä.

Vaikka testivirkkeet 1, 11, 12 ja 18 on Joensuun aineistossakin suomennettu kelvollisesti (vähintään 36 % oikeita käännöksiä), ero Jyväskylään on huomattava. Virkkeen 1 (*Eesti ajalugu õpivad soomlased vaid vähe*) kohdalla tasoeroa kasvattaa se, että Joensuussa 2A-tyyppin vajaita käännöksiä on 24 % virkkeen suomennoksista, kun Jyväskylässä niitä on yksi ainoa kappale (5 %). Syynä käännökseen vajavuuteen on poikkeuksetta kummassakin aineis-

tossa sanan *ajalugu* ('historia') tunnistamatta jääminen. Kun yksittäinen sana on osattu toisaalla näin paljon tehokkaammin, tämä antaa viitteitä siihen suuntaan, että sana on mahdollisesti ollut esillä Jyväskylässä annetussa opetuksessa.

Virkkeessä 11 (*Kui Nõukogude Liit varises kokku, sai Eesti jälle iseseisvaks*) aineistojen tasoero selittyy muunlaisilla tekijöillä. Virke on molemmilla paikkakunnilla suomennettu useimmiten onnistuneesti (68 % ja 100 % oikeamerkityksisiä käännöksiä), mikä viittaa siihen, että kyseessä on objektiivisesti helppo virke. Joensuun vastauksissa on kuitenkin havaittavissa merkillinen ilmiö: 20 % informanteista on jättänyt kohdan täysin tyhjäksi. Kyseessä on ikään kuin kaikki tai ei mitään -periaate, sillä kahden ääripäätyypin (1A ja 2C) käännöksiä on runsaasti. Syy siihen, miksi osa Joensuun informanteista on kokenut lauseen ylivoimaiseksi ja päättänyt jättämään kohdan tyhjäksi, saattaa olla nimen *Nõukogude Liit* tunnistamattomuus. Nimen tulkitseminen 'Neuvostoliitoksi' on avain, joka laukaisee oppijan mahdollisen maailmantiedon, joka on tärkeä tekijä vieraan kielen ymmärtämisessä (Ringbom 2007a: 15). Ilman viron tuntemusta voi olla hankala ymmärtää *nõukogu*-sanaa, joka poikkeaa suomen *neuvostosta* sekä äänteiden että rakenteen osalta⁸.

Virkkeiden 12 ja 18 suomennosten tasot ovat hyvin samantapaiset. Joensuun aineistossa kummastakin virkkeestä on oikeita käännöksiä noin puolet (52 % ja 48 %) ja täysin erimerkityksisiä suomennoksia 20 %. Jyväskylässä oikeaan merkitykseen on päättänyt runsaat 80 % informanteista kummassakin virkkeessä, eikä kukaan ole muotoillut kummallekaan virkeelle täysin erilaista sisältöä. Tasoero virkkeiden 12 ja 18 käänöksissä selittyy juuri 1C-tyyppisten käännösten suurella osuudella Joensuun aineistossa. Tällaisia täysin eri lausemerkityksen sisältäviä käännöksiä ovat muun muassa esimerkkien 25 ja 26 suomennokset.

- (25) Lisäksi Suomella ja Virolla on yksi riita, mihin kieleen kuuluu suomalaisugrilainen kieliryhmä: Unkari. (Jo16.12)
 ← *Lisaks Soomele ja Eestile on üks riik, mille keel kuulub soomeugri keelerühma: Ungari.* (Sm. 'Suomen ja Viron lisäksi on yksi valtio, jonka kieli kuuluu suomalais-ugrilaiseen kieliryhmään: Unkari.')
- (26) Suomenlinna ei ole kovin vanha. (Jo25.18)
 ← *Soome pealinn ei ole eriti vana.* (Sm. 'Suomen pääkaupunki ei ole erityisen vanha.')

Jyväskylän aineistossa tämäntapaisia suomennoksia ei esiinny lainkaan. Sanaa *riik* ei ole erehdytty kääntämään 'riita'-merkitykseen, kuten esimerkissä 25, ja toisaalta *Soome pealinn*

⁸ Suomen *neuvosto* on -sto-johtimella muodostettu kollektiivijohdin kantasana *neuvo*, kun taas viron *nõukogu* on rakenteeltaan yhdyssana. Alkuosa *nõu* on etymologisesti samaa kantaa kuin suomen *neuvo* ja myös merkitys on sama, mutta rakenteeltaan se on loppuheiton vuoksi lyhentynyt. Äännetasolla viron illabiaalinen, takainen *õ*-vokaali vastaa suomen *e*:tä (Remes 1983: 18). Yhdyssanan jälkiosa *kogu* esiintyy itsenäisenä sanana mm. merkityksissä 'koko', 'massa' ja 'kokoelma' (VSS). Sen äännevastine on suomen *koko*.

on lähes poikkeuksetta ymmärretty oikein 'Suomen pääkaupungiksi' eikä esimerkin 26 tapaan 'Suomenlinnaksi'. Jyväskylän kurssimateriaalia (Kaivapalu 2012) tarkasteltaessa huomataan, että *linn* sana on ollut opetuksessa esillä useamman kerran, joten on todennäköistä, että sanan 'kaupunki'-merkitys on jo ehditty omaksua.

Lisäksi Joensuun aineistossa ongelmia on tuottanut virkkeen 12 prepositiorakenne *lisaks Soomele ja Eestile*, joka suomeksi kääntyy postposition ja genetiivin avulla muotoon 'Suomen ja Viron lisäksi'. Viron allatiivipääte *-le* on monesti suomennettu adessiiviksi *-lla*, mikä voi osaltaan edistää virheellistä 'riita'-tulkintaa ('Suomella ja Virolla on riita'). Jyväskylässä sen sijaan viron sijajärjestelmää on käsitelty opetuksessa (Kaivapalu 2011 ja 2012), joten viron ja suomen allatiivipäätteiden *-le* ja *-lle* vastaavuus lienee informanteille tuttua. Yhtenevyyden hyödyntäminen auttaa oikean lausemerkityksen syntymisessä, sillä jäykän sanatarkastakin käännöksestä ('Lisäksi Suomelle ja Virolle on yksi valtio') on helppo edetä sujuvampaan tulkintaan ('Suomen ja Viron lisäksi on yksi valtio').

Tietyistä hankaluuksista huolimatta edellä käsitellyt virkkeet on myös Joensuussa ymmärretty kelvollisesti. Selvästi ongelmallisemmiksi osoittautuvat virkkeet 3 ja 5, joissa oikeiden käännosten osuus on 4 % ja 0 %. Jyväskylässä taas noin puolet informanteista on tulkinnut virkkeet oikein (47 % ja 53 %). Virkkeet 3 ja 5 ovat kaikkiaan olleet melko hankalia, sillä kummassakin aineistossa tyyppien 2A ja 2B vajaat ja katkonaiset käännökset ovat tavallisia. Kummankin testivirkkeen osalta tasoerot käännoksissä selittyvät pitkälti Joensuun aineiston suurella 1C-käännosten osuudella: Joensuussa väärään lausemerkitykseen on päädytty noin 30 %:ssa suomennoksista, kun taas Jyväskylässä tällaiset tapaukset ovat yksittäisiä. Lisäksi neljännes joensuulaisosallistujista on jättänyt virkkeen 5 tyystin suomentamatta, siinä missä Jyväskylässä käännoistyypin 2C osuus on 0 %.

Erityisen harhaanjohtaviksi virkkeissä 3 ja 5 ovat osoittautuneet petolliset ystävät *asutati* ja *pildil*. Etenkin Joensuun aineistossa tavallinen väärän lausemerkityksen syntyminen perustuu juuri riskisanojen hankaluudelle. Riskisanan tarjoamaan, oletettuun merkitykseen tarttuminen on johtanut esimerkiksi seuraavanlaisiin suomennoksiin:

- (27) Kun asuttiin Suomenmaalla, uhkia oli erilaisia kuin tänäpäivänä. (Jo5.3)
 ← *Kui Soome riik asutati, oli ühiskond erinev kui tänapäeval.* (Sm. 'Kun Suomen valtio perustettiin, yhteiskunta oli erilainen kuin nykyisin.')
- (28) Sillä lapsella on minun äitini ja isäni. (Jo25.5)
 ← *Sellel pildil on minu ema ja õde.* (Sm. 'Tässä kuvassa ovat äitini ja siskoni.')

Esimerkin 28 tapaiset käännökset uupuvat Jyväskylän aineistosta yhtä poikkeusta lukuun ottamatta täysin. Virkkeen 5 tulkinnassa on eittämättä ollut apua viron sijajärjestelmän tuntemi-

sesta, sillä opetuksessa on nostettu esiin myös sijamuotojen käyttämisen keskeisimpiä eroja (Kaivapalu 2012). Suomessa *kuva* taipuu sisäpaikallissijoissa, viron *pilt* taas ulkopaikallissijoissa. Ulkopaikallissijan esiintyminen testivirkkeessä 5 ohjaa viroa tuntemattomat joensuulaisinformantit kohti tulkintaa omistusta ilmaisevasta adessiivista, 'jollakin on jotakin'. Virkkeen 3 kohdalla kääntämisen tasoerot näyttävät palautuvan kielen rakenteiden sijasta pikemminkin sanastollisiin ja semanttisiin tekijöihin. Vaikka Jyväskylän opetuksessa on käsitelty muun muassa verbien taivutusta ja aikamuotoja (Kaivapalu 2011 ja 2012), se tuskin käy selityksestä virkkeen 3 parempaan osaamiseen: myös esimerkin 27 joensuulaisvastaaja on hahmottanut verbin *asutati* aivan oikein passiivin imperfektiksi. Sanan semantiikka ja äänteellinen yhtenevyys suomen *asuttaa*-verbiin sen sijaan ovat ongelmallisia.

Muita Jyväskylässä selkeästi paremmin ymmärrettyjä testivirkkeitä ovat 8, 9, 10, 14 ja 19, jotka Joensuun aineistossa on osattu kohtalaisesti. Oikean lausemerkityksen käännöksiä on joensuulaisilla osallistujilla 16–20 %, siinä missä jyväskyläläisillä niitä on 42–58 %. Testivirkkeissä 8, 9 ja 14 on lisäksi käännöstyypin 1C osuus Joensuussa selvästi suurempi kuin Jyväskylässä, kun taas virkkeiden 10 ja 19 kohdalla aineistojen tasoero näkyy (oikeiden suomennosten lisäksi) katkonaisten käännösten ja tyhjien vastausten määrässä.

Virkkeet 9 ja 14 liittyvät sisällöltään toisiinsa: ne käsittelevät Paciuksen säveltämää maille yhteistä kansallishymniä. Oppija voisi silloin löytää ymmärtämiseen apua ensyklopedisesta eli maailmantiedostaan (Ringbom 2007a: 15), mutta vastoin odotuksia yleistieto ei ole tehnyt virkkeistä helposti suomennettavia etenkin Joensuun aineistossa. Vaikeuden syy piilee siis ilmeisesti varsinaisessa syötöksessä ja positiivisen transferin uupumisessa: oppija joutuu turvautumaan pelkkiin olettamuksiin L1:n ja L2:n välisistä yhtenevyyksistä (mts. 30–31). Tämä näkyy etenkin *viis*-sanin harhaanjohtavuudessa. Sanan äänteellinen yhtenevyys suomen lukusanaan *viisi* on helppo havaita, jolloin myös sanojen merkitys oletetaan samaksi:

- (29) Maiden väkiluvut ovat 5 miljoonaa. (Jo27.9)
 ← *Isegi rahvushümnide viis on ühine*. (Sm. 'Jopa kansallishymnien sävelmä on yhteinen.')
- (30) Pacius on luonut sellaisia viisi. (Jo9.14)
 ← *Selle viisi on loonud Pacius*. (Sm. 'Tämän sävelmän on luonut Pacius.')

Jyväskylän aineistossa tällaisia käännöksiä on ainoastaan yhdellä informantilla ja enemmistö on onnistunut tulkitsemaan lauseet oikeaan merkitykseen. Molemmissa virkkeissä on keskeisessä osassa genetiivimuoto (*rahvushümnide* ja *viisi*), jonka oikea tunnistaminen auttaa hahmottamaan lauseen rakennetta. Joensuun informanteille muoto on täysin vieras, ja koska se ei näyttäyty yhtenevänä suomen *-n*-päätteisen genetiivin kanssa, L1:llä ei ole positiivista vaiku-

tusta ymmärtämiseen. Jyväskylän opetuksessa sen sijaan sijamuotoja on jo käsitelty (Kaivapalu 2011 ja 2012), mikä antaa näille informanteille paremmat lähtökohdat lauseiden rakenteen käsittämiseen ja sitä kautta sisällön korrektiin tulkintaan.

Virkkeissä 10 (*Nõukogude aeg [aastatel 1940–1990] raskendas Eesti suhtlemist Soomega*) ja 19 (*Millal asutati esimene ülikool Soomes?*) on molemmilla testiryhmillä runsaasti, vähintään 16 % 1C-tyyppin erimerkityksisiä suomennoksia, joten lauseet ovat tietyiltä osin olleet ongelmallisia. Sekaannusta aiheuttavat etenkin tietyt sanastolliset tekijät. Testivirkkeessä 10 verbi *raskendas* on pääsyy 1C-tyyppin suomennoksiin. 20 % Joensuun ja 16 % Jyväskylän osallistujista on havainnut äänteellistä samanlaisuutta viron ’vaikeuttaa’-merkityksisen teonsanan ja suomen *rakentaa*-verbin välillä. Huomattava on myös johtimen samanlaisuus verbeissä *raskendada* ja *rakentaa*. Nämä äänteelliset ja johdostyyppin yhtenevyydet ovat edelleen ohjanneet informantteja oletettuun semanttiseen samanlaisuuteen sekä lausemerkityksen kannalta negatiiviseen L1-vaikutukseen. Tosiasiassa *raskendada*-verbillä on enemmän äänteellistä yhtenevyyttä suomen *raskas*-tyyppisiin sanoihin, ja tämän samanlaisuuden havaitseminen on johtanut monet informantit (Jns 16 % ja Jyk 58 %) oikeaan lausemerkitykseen. Testivirkkeessä 19 harhaanjohtavana tekijänä toimii vastaavasti passiivimuotoinen verbi *asutati* ’perustettiin’, jolla ei ole lainkaan semanttista yhtenevyyttä suomen äännevastineensa *asutettiin* kanssa. Joensuun aineistossa on toisaalta sekä virkkeen 10 että 19 kohdalla huomattavan paljon myös katkonaisia käännöksiä ja kokonaan tyhjäksi jätettyjä vastauksia, joita Jyväskylässä sen sijaan on vain yksittäisiä tapauksia. Tästä on erityisen havainnollisesti nähtävissä se, kuinka jo kahdeksan tunnin perusasioiden opetuksella ymmärtämisen aukkokohtia voidaan olennaisesti vähentää.

4.3.2. Vertailuaineistossa lähes samantasoisesti osatut virkkeet

Testivirkkeistä hieman alle puolet (9/20) on suomennettu Joensuun ja Jyväskylän aineistossa kutakuinkin samantasoisesti. Toisin sanoen oikean lausemerkityksen käännoäsluokan 1A osuudet eroavat usein vain muutaman prosenttiyksikön verran. Esimerkiksi 2. testivirkkeestä (*Millal alustad söögi tegemist?*) oikean lausemerkityksen sisältäviä suomennoksia on Joensuun aineistossa 4 % (1 käännos 25:stä) ja Jyväskylässä 0 %. Koska ero on niinkin pieni kuin 4 prosenttiyksikköä (yksi suomennos), on mahdollista, että ero selittyy sattuman vaikutuksella eikä Joensuun informanttien paremmalla kielitaidolla – etenkin kun tiedetään, että lähtötaso on itse asiassa jyväskyläläisillä osallistujilla parempi. Muiden testivirkkeiden osalta vastaavat tulokset löytyvät taulukosta 3. Kolmessa virkkeessä (15, 17 ja 20) on havaittavissa lievä tasoero Jyväskylän aineiston hyväksi. Koska erot ovat kuitenkin suurimmillaankin vain 14 pro-

senttiyksikköä, käsittelen virkkeet tässä yhteydessä; edellisessä luvussa 4.3.1 tarkastellut virkkeet sen sijaan on suomennettu Jyväskylän vertailuaineistossa huomattavan paljon, vähintään 26 prosenttiyksikköä paremmin.

Taulukko 3. Joensuussa ja Jyväskylässä samantasoisesti ymmärretyt virkkeet.

Pystysarakkeissa eroteltuna 1A-käännöstyyppin osuus todellisina tapauksina ja prosentteina Joensuun ja Jyväskylän aineistossa.

Nro	Testivirke	Oikeita käännöksiä, Joensuu		Oikeita käännöksiä, Jyväskylä	
2	Millal alustad söögi tegemist?	1 / 25	4 %	0 / 19	0 %
4	Mis sa selle kohta arvad?	0 / 25	0 %	0 / 19	0 %
6	Lauri armastab Tallinna kitsaid tänavaid.	3 / 25	12 %	1 / 19	5 %
7	Eesti pealinna on valitsenud taanlased, rootslased, sakslased ja venelased.	4 / 25	16 %	4 / 19	21 %
13	Päeval töötasin kodus, aga hiljem läksin välja.	1 / 25	4 %	1 / 19	5 %
15	Nii Soome kui Eesti ajalugu on pikk ja täis õnnetusi.	1 / 25	4 %	3 / 19	16 %
16	Tee on kitsas.	1 / 25	4 %	2 / 19	11 %
17	Palun, kirjuta mulle midagi oma pere kohta.	3 / 25	12 %	5 / 19	26 %
20	Väsimus võib õppimist raskendada.	21 / 25	84 %	18 / 19	95 %

Vaikka virkekohtaiset tasoerot eivät ole 14 prosenttiyksikköä suurempia Joensuun ja Jyväskylän aineiston kesken, niin eri testivirkkeiden välillä sen sijaan on selviä eroja suomennosten laadussa. Testivirkkeet näyttävät jakautuvan kolmentasoisesti ymmärrettyihin virkkeisiin. Enemmistö virkkeistä on kummassakin aineistossa osoittautunut hankalaksi ymmärtää. Tällaisia ovat virkkeet 2, 4, 6, 13, 15 ja 16, joissa osaaminen yltyä vain toisella paikkakunnalla korkeintaan 16 prosenttiin, toisella se on vielä vähemmän. Toiseksi ryhmäksi hahmottuvat testivirkkeet 7 ja 17, joissa oikean lausemerkityksen sisältäviä käännöksiä on ainakin toisen kaupungin aineistossa vähintään 20 % – virkkeet ovat siis kohtalaisesti ymmärrettyjä. Edellisistä tasoryhmistä poikkeaa ainoastaan testin viimeinen virke 20, jonka sekä Joensuun että Jyväskylän informantit ovat osanneet erinomaisesti. Kun seuraavaksi tarkastelen kyseisiä testivirkkeitä lähemmin, rytmittän analyysin edellä erottelemieni tasoryhmien mukaisesti.

Kääntämistestin virkkeitä 2, 4, 6, 13, 15 ja 16 voidaan pitää kaikkiaan hankalina lauseina. Edes Jyväskylän informanttien taustatieto virosta ei ole auttanut kovin pitkälle lausemerkitysten ratkomisessa, vaan oikean lausemerkityksen sisältäviä 1A-luokan käännöksiä on kunkin virkkeen kohdalla vain muutamia tapauksia. Hankalien virkkeiden suomentamisessa on huomattavissa periaatteessa kahdenlaista ratkaisumallia. Virkkeiden 4 ja 16 kohdalla on tavallisimmin päädytty muodostamaan vironkielisestä virkkeestä jokin täysin erimerkityksinen mutta rakenteeltaan koherentti suomennos (käännöstyyppi 1C). Virkkeissä 2, 6, 13 ja 15 puolestaan useimmin käytetty strategia on jättää vaikeiksi koetut sanat tai mahdollisesti koko virke suomentamatta (käännöstyyppit 2A–C).

Eri ratkaisumallit kertovat jotakin virkkeiden luonteesta. Lauseissa 4 ja 16 (*Mis sa selle kohta arvad?* ja *Tee on kitsas*) rakenne näyttäytyy kohdekielen oppijalle siinä mielessä joustavana, että se taipuu moniin merkityksen tulkintoihin. Toisin sanoen informantin on mahdollista muotoilla virkkeen tarjoamista vihjeistä jokin järjellinen lausemerkitys, joka ei kuitenkaan vastaa todellista sisältöä. Kauemmas oikeasta merkityksestä ajaudutaan myös sen vuoksi, että virkkeissä 4 ja 16 ymmärtämistä tukevia lähde- ja kohdekielen samanlaisuuksia on vain vähän (periaatteessa vain 4:nnessä *sa – sinä* sekä 16:nnessä *on – on*). Suurimmaksi osaksi virkkeissä havaitut vastaavuudet ovat näennäisiä, sillä todellisuudessa näiltä osin kielet divergoivat. Kyseessä on siis informantin oletama kieltenvälinen samanlaisuus, joka näkyy lähdekielen negatiivisena vaikutuksena ymmärtämiseen. Tyypillisimpiä ongelmakohtia suomennoksissa ovat seuraavat:

Mis sa selle kohta arvad?

- *mis* 'mitä' – Kysymyssana on oletettu merkitykseltään yhteneväksi suomen *missä*-kysymyssanan kanssa (tosiasiassa 'missä'-merkityksessä esiintyy virossa kysymyssana *kus*).
- *selle kohta* 'tästä, siitä' – Analyyttinen *kohta*-rakenne ('jonkin suhteen, jostakin') on suomessa vieras, minkä vuoksi sitä ei ole hahmotettu kohdekielellä postpositiorakenteeksi, vaan tulkittu erillisiksi sanoiksi *siellä* ~ *sillä* ja *kohta* ~ *kohtaa*.
- *arvad* 'olet mieltä, luulet' – Verbi käännetään suomen äännevastineeseensa mukaisesti merkitykseen 'arvaat, veikkaat'.

Tee on kitsas.

- *tee* 'tie' – Sanan on oletettu vastaavan merkitykseltään joko suomen äänteellisesti täysin yhtenevää sanaa *tee* 'lämmin juoma' tai osin yhtenevää monikon 2. persoonan pronominia *te*.
- *kitsas* 'kapea' – Adjektiivi yhdistyy suomen äännevastineeseen *kitsas* 'saita, itära'. Toisinaan johdettu 'kitsas, nuuka' -merkityksestä edelleen muotoon *vähän* ('nuukasti') tai *kallis* (ikään kuin jotakin, jota puhuja on liian pihi hankkimaan).

Löydetty myös äänteellistä yhtenevyyttä sanan *kitkerä* kanssa ja oletettu merkitys samaksi.⁹

Kun harhaan joutumisen riskitekijöitä on näin monta, ei liene yllättävää, että virkkeissä 4 ja 16 on usein päädytty lausemerkityksiin, jotka ovat kaukana testivirkkeen todellisesta sisällöstä. Edellä eriteltyt ongelmakohdat näkyvät havainnollisesti muun muassa seuraavissa esimerkeissä:

- (31) Missä sinä siellä kohtaa arvaat? (Jo20.4)
 ← *Mis sa selle kohta arvad?* (Sm. 'Mitä mieltä olet tästä/siitä?')
- (32) Tee on halpa kallis. (Jo21.16)
 ← *Tee on kitsas.* (Sm. 'Tie on kapea.')

Esimerkkien 31 ja 32 suomennokset kuuluvat käännöstyyppiin 1C. Informantit ovat muodostaneet eheän, jollakin tapaa loogisen lauseen, jonka merkitys kuitenkin eroaa suuresti testivirkkeen todellisesta sisällöstä. On merkittävää, että myös Jyväskylän vertailuaineistossa *tee*-sana on useimmiten käännetty merkitykseen 'tee', vaikka opetuksessa on ollut esillä pitkien välivokaalien *ee*, *oo* ja *öö* diftongiutumattomuus virossa (Kaivapalu 2012). Näin ollen olisi ollut odotettavissa, että useammat Jyväskylän informantit olisivat osanneet yhdistää *tee*-sanana suomen 'tiehen'.

Virkkeissä 2, 6, 13 ja 15 ei ole niinkään muodostettu 1C-luokan käännöksiä, vaan jätetty hankalat lauseen osiot suomentamatta (käännöstyypit 2A ja 2B). Toisinaan tämä on johtanut myös koko virkkeen ohittamiseen liian hankalana: erityisen paljon 2C-tyypin tyhjiä vastauksia ilmenee virkkeen 2 (*Millal alustad söögi tegemist?*) kohdalla. Lauseen yleisimpiä ongelmakohtia ovat kysymyssana *millal* 'milloin', joka L1:n vaikutuksesta suomentuu äänteellisesti läheiseksi kysymysrakenteeksi *millä lailla* (myös *miten*), sekä toisaalta 'ruokaa' merkitsevä sana *söök*, joka on yhtä poikkeusta lukuun ottamatta jäänyt tunnistamatta kummassakin aineistossa. Tällaisissa sanaston vaikeuksissa edes Jyväskylässä annetusta opetuksesta ei ole ollut apua. Lisäksi ymmärtämisen haasteita aiheuttaa verbiin *alustada* liittyvä partitiiviobjekti, sillä se näyttäisi vaikeuttavan verbin tulkitsemista merkitykseen 'aloittaa' – suomen kielessä *aloittaa*-verbiin liittyy totaaliobjekti (VISK § 925).

Virkkeessä 6 (*Lauri armastab Tallinna kitsaid tänavaid*) on huomattavissa lievä taasoero suomennoksissa Joensuun ja Jyväskylän aineistojen välillä. Oikeaan lausemerkitykseen 'Lauri rakastaa Tallinnan kapeita katuja' on päästy aivan yhtä harvoin, mutta sen sijaan käännöstyyppeiden 2A ja 2B osuudet eroavat. Opetuksen vaikutuksella selittynee se, että Jyväskylän osallistujilla yhtä sanaa vajaita suomennoksia on enemmistö (47 %), kun taas Joensuun testat-

⁹ Ajatusviivalla erotetut huomiot ovat yleistyksiä aineistosta, ts. ne esittelevät tyypillisimmät väärinymmärrykset kunkin sanan kohdalla; huomiot eivät tietenkään päde jokaiseen suomennokseen.

tavilla valtaosasta (56 %) käännöksiä uupuu vähintään kaksi sanaa. Kääntämättä jääneet sanat ovat likipitään säännöstään lauseen loppuosan sanat, Joensuun aineistossa yleensä *kitsaid tänavaid*, Jyväskylässä useimmiten vain *tänavaid*:

(33) Lauri rakastaa Tallinnaa ... (Jo5.6)

(34) Lauri rakastaa Tallinnan halpoja ... (Jy3.6)

Lauseen alkupuoli *Lauri armastab Tallinna* on lähdekielen pohjalta tulkittavissa kutakuinkin oikein; toisinaan ongelmallista on ollut *Tallinna*-muodon hahmottaminen genetiiviksi eikä partitiiviksi. Alkuosaan verrattuna lauseen loppu on haastavampi, sillä sanasto ei yhtene lähdekielen kanssa merkitykseltään (*kitsaid* 'kapeita', ei 'kitsaita, pihejä') eikä välttämättä ään-teiltäänkään (*tänavaid* 'katuja'). Toisaalta testivirke tarjoaisi myös mahdollisuuksia positiiviselle transferille, sillä verbit *armastada* ja *rakastaa* saavat kummassakin kielessä partitiiviobjektin ja etenkin *kitsaid*-sanon kohdalla partitiivimuoto on helposti tunnistettavissa yhteneväksi lähdekielen kanssa.

Virkkeistä 13 ja 15 esiintyy ryhmien 2A ja 2B käännöksiä melko tasaisesti, kuitenkin selvästi enemmän kuin kokonaan tyhjiä vastauksia. Näin ollen virkkeitä ei ole kaikilta osin koettu ylivoimaisen vaikeiksi ymmärtää. Esimerkki 35 edustaa kummassakin aineistossa tavallisinta virkkeen 13 suomennosta, jossa vähintään kaksi sanaa on jäänyt tulkitsematta (luokka 2B). Esimerkit 36 ja 37 puolestaan havainnollistavat virkkeen 15 yleisimpiä suomennostyyppisiä: Joensuun aineistossa kyse on luokasta 2B, Jyväskylässä luokasta 2A.

(35) Päivällä ... kotona, illalla/myöhemmin lähdin ... (Jo21.13)

← *Päeval töötasin kodus, aga hiljem läksin välja*. (Sm. 'Päivällä työskentelin kotona, mutta myöhemmin lähdin ulos.')

(36) Sekä Suomen että Viron ... on ... ja täynnä ... (Jo26.15)

(37) Sekä Suomen että Viron historia on pitkä ja täynnä ... (Jy4.15)

← *Nii Soome kui Eesti ajalugu on pikk ja täis õnnetusi*. (Sm. 'Sekä Suomen että Viron historia on pitkä ja täynnä epäonnea.')

Kuten odotettua, virkkeessä 13 helpoimmiksi suomennettaviksi ovat osoittautuneet sanat *päeval*, *kodus* ja *läksin*, joilla on paitsi äänneellistä myös semanttista samanlaisuutta suomen sanavastineiden (*päivällä*, *kotona*, *lähdin*) kanssa. Havaittu äänneasun samanlaisuus ja oletettu, oikeaksi osoittautuva merkityksen yhtenevyys johtavat siten lähdekielen positiiviseen vaikutukseen. Vastaavasta ilmiöstä on kyse eräissä virkkeen 15 osissa: esimerkiksi maiden nimitykset ja viron *nii – kui* -rakenne ovat suomen perusteella tulkittavissa oikein. Muun muassa

sanan *õnnetusi* kohdalla L1 ei sen sijaan tarjoa apua kovinkaan pitkälle, sillä viron ominaisuudennimijohtimella *-us* muodostettu ilmaus (’epäonnea’) eroaa äänneasultaan ratkaisevasti suomen suorasta vastineestaan *onnettomuuksia*, vaikka johtimet ja kantasanat ovat todellisudessa yhteistä perua.¹⁰

Edellä käsitellyt kuusi testivirkettä ovat olleet kummallakin paikkakunnalla kaiken kaikkiaan vaikeasti ymmärrettäviä. Jonkin verran korkeampiin osaamisprosentteihin on ylletty testin 7. ja 17. virkkeessä: Joensuussa oikeamerkityksisiä suomennoksia on 16 % ja 12 %, Jyväskylässä 21 % ja 26 %. Virke 7 muodostaa kiinnostavan poikkeuksen yleisessä tendenssissä, sillä Joensuun aineistossa enemmistö (32 %) on lähes oikean lausemerkityksen suomennoksia, kun taas Jyväskylässä valtaosassa (42 %) käännöksiä on ajautettu aivan eri merkitykseen, kuten esimerkissä 38.

- (38) Viron pääkaupungin ovat valinneet tanskalaiset, ruotsalaiset, saksalaiset ja venäläiset. (Jy5.7)
 ← *Eesti pealinna on valitsenud taanlased, rootslased, sakslased ja venelased.*
 (Sm. ’Viron pääkaupunkia ovat hallinneet tanskalaiset, ruotsalaiset, saksalaiset ja venäläiset.’)

Tavallisia ovat myös suomennokset, joissa ’valita’-merkityksestä on päädytty edelleen verbiin *päättää* (esim. Viron pääkaupungin ovat päättäneet [- -] Jy15.7). Joensuun aineistossa tällaisia 1C-tyyppin käännöksiä on vähemmän (28 %), mutta ne ovat pääosin vielä kauempana lauseen todellisesta sisällöstä, esimerkin 39 tapaan.

- (39) Viron ~~päälinna (hallitus, eduskunta tms.?)~~ pääkaupunki on valinnut tanskalaisen, ruotsalaisen, saksalaisen ja venäläisen. (Jo15.7)

Joensuun aineistossa on huomattavasti Jyväskylää tavallisempaa, että lauseenalkuinen *pealinna*-partitiiviobjekti on hahmotettu nominatiiviksi ja lauseen subjektiksi. Mikäli taas *pealinna* on jäsenetty oikein objektiksi, on yleensä myös *valitsenud*-verbin merkitykseksi tulkittu jokin muu kuin äänteellisesti läheinen ’valinnut’¹¹. Jyväskylässä vastaavaa ilmiötä ei esiinny: *pealinna* on miltei poikkeuksetta ymmärretty oikein lauseen objektiksi (tosin genetiivimuotoiseksi) ja *valitsenud*-verbi on tulkittu ’valita’-merkitykseen.

¹⁰ Kantana on suomessa *onni* : *onne-* ja virossa äännevastine *õnn* : *õnne*. Karitiiviadjektiivijohdokset vastaavat niin ikään toisiaan, suomen arkaistisemmasta *-tOn*-johtimesta on virossa loppu-*n:n* kadon ja *-o* > *-u* -muutoksen kautta päädytty vaihteluttomaan *-tu*-johtimeen. Suomessa johtimessa esiintyy äännevaihtelua *-tOn* : *-ttOmA-*. Lisäksi virossa ominaisuudennimien paradigmasta on väistynyt *t* : *s* -vaihtelu (vrt. sm. *onnettomuus* : *onnettomuuden* : *onnettomuutta*) teonnimien analogisesta vaikutuksesta, joten *-us*-johdosten vartalo on aina *s*:llinen (esim. *õnnetus* : *õnnetuse* : *õnnetust*). (Remes 2009: 234–235 ja 2011 [29.3.2011].)

¹¹ Viron *valitsenud* ja suomen *valinnut* eivät kuitenkaan ole toistensa äännevastineita, vaan viron verbiä *valitseda* : *valitsen* vastaa suomessa *vallita* : *vallitsen* (virossa on tapahtunut lyhyen vokaalin jäljessä lyheneminen *ll* > *l*). Suomen *valita* : *valitsen* sen sijaan on täysin erimerkityksinen johdos vanhemmasta murteellisesta verbistä *valia* : *valin*, jota virossa vastaa samanmerkityksinen *valida* : *valin*. (Remes 2011 [5.4.2011].)

Myös virke 17 (*Palun, kirjuta mulle midagi oma pere kohta*) on tietyllä tapaa poikkeava muista testin virkkeistä. Lauseen suomennokset jakautuvat nimittäin melko tasaisesti kuuteen eritasoiseen käännöstyypiin. Yksikään luokka ei nouse selvästi toisia suuremmaksi, ja toisaalta luokkien prosenttiset osuudet ovat pitkälti yhteneviä Joensuun ja Jyväskylän välillä. Suurin ero aineistojen välillä on vastaamatta jätettyjen kohtien osuudessa: Joensuussa tyhjiä on vajaa kolmannes (28 %) lauseen suomennoksista, Jyväskylässä 0 %. Hankalimpana lauseen osana nousee esiin analyytinen *kohta*-rakenne (*oma pere kohta* 'perheestäsi'), jota on edellä käsitelty virkkeen 4 yhteydessä.

Virke 20 (*Väsimus võib õppimist raskendada*) on testin kahdestakymmenestä virkkeestä ainoa, jonka voidaan ajatella olevan objektiivisesti helppo suomenpuhujalle, sillä oikean lausemerkityksen on muodostanut valtaosa (84 %) viroa ennestään taitamattomista Joensuun informanteista. Jyväskylän aineistossa osaamisen taso on vielä korkeampi (95 %). Lause on L1:n pohjalta helposti oppijan lähestyttävissä, koska se ei sisällä suomesta radikaalisti poikkeavia kielenpiirteitä. Sanasto ei ole äänneellisesti tismalleen samanlaista kuin suomessa, mutta yhtenevyudet ovat silti havaittavissa (esim. *väsimus* 'väsymys', *voib* 'voi' ja *õppimist* 'oppimista'). Mikä vielä tärkeämpää, kielten ilmiöt todella konvergoivat, joten lähdekielen transfer johtaa ymmärtämisen kannalta positiivisiin tuloksiin.

Virkkeessä 20 suurimmat erot kielten välillä ovat sanajärjestyksessä (objekti sijoittuu verbin eteen, *õppimist raskendada* 'vaikeuttaa oppimista') ja 1. infinitiivin asussa (virossa *dattunus*, suomessa *-a*). Väärinymmärryksiä olisi voinut aiheuttaa enemmänkin verbi *raskendada*, joka virkkeessä 10 oli monesti erehdytty yhdistämään suomen *rakentaa*-verbiin. Virkkeessä 20 vastaavaa ei ole tapahtunut yhtä poikkeusta lukuun ottamatta¹², vaan verbin yhteys suomenkieliseen äännevastineeseensa **raskentaa* ('raskauttaa, tehdä raskaaksi') on useimmiten ollut osallistujille selvyys. Luultavasti myös lausekonteksti ja yleistieto (Ringbom 2007a: 15) ovat auttaneet informantteja oikeaan suuntaan: arkijärjellä voi ympäröivästä tekstistä päätellä, mitä väsymys tekee oppimiselle, "raskauttaa" eli vaikeuttaa sitä.

Kaiken kaikkiaan opetuksella näyttäisi olevan suuri vaikutus kohdekielen ymmärtämisen tehostumiseen, sillä 20 testivirkkeestä yli puolet on ymmärretty Jyväskylässä selvästi Joensuuta paremmin. Toisinaan vironkielinen syötös kuitenkin sisältää sellaisia haasteita, ettei perusasioiden tunteminen riitä virkkeiden merkityksen ratkomiseksi. Tällaisia haasteita ovat muun muassa tietyt lähde- ja kohdekielen rakenteelliset ja semanttiset erot. Seuraavassa luvussa tarkastelen lähemmin semanttisia eroja: kieltenvälisiä riskisanoja.

¹² Ystävyys voi ~~rakentaa~~ helpottaa oppimista. (Jo12.20)

5. PETOLLISET YSTÄVÄT JA YMMÄRTÄMINEN

Sanasto on äärimmäisen keskeisessä osassa sukukielen ymmärtämisessä ja reseptiivisessä oppimisessa (Ringbom 2007: 14). Tämä tuli todettua myös luvussa 4, jossa lausemerkitysten ymmärtämistä tarkasteltaessakaan ei voitu täysin välttyä sanastollisten tekijöiden huomioimiselta. Kohdekielen sana on luonnollisesti helpoin ymmärtää ja oppia silloin, kun se on sekä äänteellisesti että semanttisesti identtinen lähtökielen vastineen kanssa (Ringbom 1987: 41). Viron ja suomen väliltä tällaisia sanapareja, niin kutsuttuja hyviä ystäviä, löytyy yhteisen kielihistorian vuoksi runsaasti (kääntämistestissä esim. *läksin* 'lähdin', *mulle* 'minulle', *jälle* 'jälleen, taas'). Ymmärtämisen kannalta kiinnostavamman tapauksen muodostavat kielten riskisanat, petolliset ystävät, jotka yhtenevät ainoastaan äänteellisesti. Seuraavaksi keskityn tällaisten näennäisystävien rooliin viron kielen ymmärtämisessä.

Tarkastelemassani kääntämistestissä on useita erityyppisiä riskisanoja, minkä vuoksi olen luokitellut ne ryhmiin. Luokituksen kautta mahdollistuu suomennosten erittely kunkin pulmasanatyypin näkökulmasta. Kiintoisaa on selvittää, minkä tyyppisiin petollisiin ystäviin on langettu vähiten ja ovatko jonkin ryhmän riskisanat harhaanjohtavampia. Tärkeänä näkökohtana on testata lausekontekstin vaikutusta petollisten ystävien ymmärtämiseen. Pysin löytämään kontekstin lisäksi muita tekijöitä, jotka voisivat selittää riskisanojen ymmärtämistä tai niihin lankeamista. Vaikka analyysi keskittyy tässä kohtaa pitkälti yksittäisiin sanoihin, on syytä muistaa, että sanat ovat silti osana lausekontekstia. Kontekstin ja myös maailmantiedon osuutta onkin perusteltua tarkastella siltä osin kuin ne vaikuttavat riskisanojen oivaltamiseen.

Analysoitavana on tässä yhteydessä vain Joensuun 25 informantin pääaineisto. Jyväskylän vertailuaineisto jää tarkastelusta sivuun sen vuoksi, että edellisessä luvussa 4 on havaittu osaamisen tason olevan Jyväskylässä huomattavasti Joensuun osallistujia korkeampi. Näin ollen Joensuun aineisto vastaa paremmin reseptiivisen monikielisyyden tutkimuksen asetelmaa, jossa kohdekieli on informanteille ennestään tuntematon. Lähtökohtanani on siis selvittää ensisijaisesti suomen kieleen, ei opetukseen perustuvaa viron ymmärtämistä.

5.1. Riskisanojen luokitus

Kääntämistestissä esiintyy kaikkiaan 17 sanaa, joita voidaan kiistatta pitää petollisina ystävinä. Kyseeseen tulevat sellaiset vironkieliset sanat, joille on erotettavissa erimerkityksinen vastine suomen kielestä. Ensinnäkin riskisanaparin erikieliset puoliskot voivat olla toistensa

etymologisia vastineita, kuten viron *asutati* (‘perustettiin’) ja suomen *asutettiin*. Sanoilla on siis yhteinen tausta, mutta niille on kehittynyt semanttisten muutosten kautta eri merkitykset sukukieliin. (Laalo 1992: 30.) Petollisiksi ystäviksi lasketaan toisaalta myös sellaiset sanaparit, jotka muistuttavat toisiaan äänteellisesti olematta kuitenkaan toistensa etymologisia vastineita. Tällöin ainakin toisessa kielessä on tapahtunut äänteellistä kehitystä, jonka seurauksena sukukielten eritaustaiset sanat lankeavat yhteen: äänneasun samanlaisuus on siten puhtaasti satunnaista. (Mts. 52.) Kääntämistestin sanoista tällaisia sattumalta syntyneitä riskisanoja ovat esimerkiksi viron *pildil* (‘kuvassa’) ja suomen *piltillä* (‘lapsella’) sekä viron *pikk* (‘pitkä’) ja suomen *pikku* (‘pieni’)¹³.

Kuvioon 3 (s. 50) on koottu käännöstestin petolliset ystävät ja niitä äänteellisesti lähellä olevat suomen sanat. Sanat esiintyvät kuviossa samassa muodossa kuin testivirkkeissä. Sellaisissa tapauksissa, joissa sama riskisana esiintyy useammassa kuin yhdessä testivirkkeessä eri taivutusmuodossa, toinen ulkoasu on merkitty sulkeisiin. Testissä esiintyy varmasti myös muita problemaattisia sanoja, kenties myös tutkielman tekijältä huomaamatta jääneitä petollisia ystäviä, mutta lähestyn aineistoa näiden 17 selkeän tapauksen kautta. ”Äänteellisesti läheinen suomen sana (oletettu merkitys)” -sarakkeen kohdalla on syytä huomata, että kyseessä on tutkielman tekijän esittämä hypoteettinen arvio: on mahdollista ellei peräti todennäköistä, että testiin osallistuneet ovat hahmottaneet viron testisanoille myös muunlaisia vastineita suomen kielestä.

Sukukielten sanavastineita on mahdollista luokitella monin perustein. Esimerkiksi van Bezooijen ja Gooskens (2007) ovat ryhmitelleet hollannin, friisin ja afrikaansin yhteneviä sanoja sen mukaan, kuinka läpinäkyvää niiden samankaltaisuus on. Näin on saatu neljä luokkaa, jotka asettuvat janalle täysin läpinäkyvästä samanlaisuudesta täysin läpinäkymättömään (mts. 256). Sama luokittelu on sovellettavissa myös viron ja suomen sanavastineisiin (Kaivapalu & Muikku-Werner 2010: 85). Rajoitan kuitenkin tutkielmassani tarkastelun petollisiin ystäviin, joiden määritelmään jo sinällään sisältyy oletus sanojen havaittavasta samanlaisuudesta. Sen vuoksi tässä yhteydessä ovat relevantteja vain van Bezooijenin ja Gooskensin (2007) jaottelun ensimmäiset kolme luokkaa. Mikäli sanoilla on niin vähän yhteistä, että lukijan on periaatteessa mahdotonta havaita niiden suhdetta (luokituksen 4. ryhmä, mts. 256), kyseessä ei voi olla kovin harhaanjohtava sana. Välttääkseni esiintymien hajaantumista liian pieniin kategorioihin olen kuitenkin päättänyt jakamaan riskisanat kolmen luokan sijasta vain kahteen ryhmään.

¹³ Viron kielessä tapahtuneita äänne- ja muoto muutoksia tuntevalle on selvää, että viron *pikk*-sanan etymologinen äänne- ja muoto vastine suomen kielessä on sanan semanttinenkin vastine *pitkä*. Viron *pikk*-sanassa on tapahtunut A:n loppuheitto ja tk-yhtymän assimilointuminen kk:ksi. (Laalo 1992: 52–53.)

Virkkeen numero	Vironkielinen testi-sana	Korrekti suomennos	Äänteell. läheinen suomen sana (oletettu merkitys)
1, 15	<i>ajalugu</i>	'historia : historiaa'	<i>ajanluku</i>
2	<i>alustad</i>	'aloitat'	<i>alustat</i>
3, 19	<i>asutati</i>	'perustettiin'	<i>asutettiin</i>
4, 17	<i>kohta</i>	'jonkin suhteen, -sta'	<i>kohta, pian, paikka</i>
5	<i>pildil</i>	'kuvassa'	<i>piltillä, lapsella</i>
6, 16	<i>kitsas (: kitsaid)</i>	'kapea : kapeita'	<i>kitsas, saita, pihi</i>
7, 18	<i>pealinn (: pealinna)</i>	'pääkaupunki : pääkaupunkia'	<i>päälinna</i>
7	<i>on valitsenud</i>	'ovat hallinneet'	<i>on valinnut</i>
8	<i>juba</i>	'jo'	<i>jopa</i>
9	<i>rahvus-</i>	'kansallis-'	<i>rahvas-</i>
9, 14	<i>viis (: viisi)</i>	'sävelmä : sävelmän'	<i>viisi</i>
11	<i>varises</i>	'romahti'	<i>varisi</i>
12	<i>mille</i>	'jonka, minkä'	<i>mille</i>
13	<i>hiljem</i>	'myöhemmin'	<i>hiljempaa</i>
13	<i>välja</i>	'ulos'	<i>väljä</i>
15	<i>pikk</i>	'pitkä'	<i>pikku</i>
16	<i>tee</i>	'tie'	<i>tee</i>

Kuvio 3. Käännöstestin petolliset ystävät sekä niiden todelliset suomennokset ja oletetut merkitykset.

Kääntämistestissä esiintyvien riskisanojen yhdenkaltaisuus on joko 1) **täysin läpinäkyvää**, jolloin lekseemit ovat ulkoasultaan identtisiä tai niin läheisiä, ettei niillä ole merkittävää ääntämiseroa, tai sitten 2) **melko läpinäkyvää**, jolloin lukija havaitsee kieltenvälisen suhteen melko helposti – yleensä sanoilla on vain muutaman kirjaimen ero (van Bezooijen & Gooskens 2007: 256). Kääntämistestissä esiintyvät petolliset ystävät voidaan siten ulkoasun perusteella jakaa kahtia seuraavasti:

- 1) täysin läpinäkyviä: *alustad, kohta, mille, viisi (: viis), tee, kitsas (: kitsaid)*
- 2) melko läpinäkyviä: *ajalugu, asutati, pildil, pealinna (: pealinn), valitsenud, juba, rahvus-, varises, hiljem, välja, pikk*

Tärkeänä erona van Bezooijenin ja Gooskensin luokitukseen on muistettava, että käännoستestistä poimimani sanat ovat kaikki riskisanoja, eli joukossa ei ole äänteellisesti yhteneviä ja samaa merkitseviä hyviä ystäviä. Petolliset ystävät ovat toistensa kaltaisia vain ulkoasultaan: merkitykseltään ne saattavat erota suurestikin toisistaan.

Ringbom (1987: 124–125, 156–160), joka on tutkinut ruotsin ja englannin kielen välisiä riskisanapareja, puolestaan pohjaa luokittelunsa sanojen merkitykseen. Hän jakaa petolliset ystävät 1) sanoihin, jotka ovat kielissä **semanttisesti täysin erilaisia** ja sisältävät siten vain formaalia samanlaisuutta ja 2) sanoihin, jotka sisältävät formaalin samanlaisuuden lisäksi myös **merkityksen osittaista yhtäläisyyttä**. Ringbom esittelee myös kolmannen ryhmän, jossa kielenoppija kirjoittaessaan vierasta kieltä tuottaa kyllä kohdekielisen sanan, mutta käyttää sitä lähdekielensä mukaisessa merkityksessä. Kolmannen ryhmän sanoilla on lähdekielessä useita erilaisia käyttökonteksteja, mikä johtaa polysemiaan. Ringbom (mts. 125) ottaa esimerkiksi ruotsin verbin *dela*, joka kuten suomen *jakaa* voi merkitä kahdenlaista jakamista, joko keskinäistä yhdessä toimimista tai omistamista (esim. *jaamme yhteisen auton*) tai erotte-lua osiin (esim. *jakaa kahtia*). Ruotsinkielistä *dela*-verbiä vastaa siten englannissa yleensä verbi *share*, mutta tietyissä konteksteissa myös *deal*, joka on äänteellisesti niin lähellä ruotsalaista vastinettaan, että niitä voidaan pitää riskisanaparina. Näin ollen ruotsinkielinen englanninoppija voi kohdekieltä tuottaessaan helposti erehtyä käyttämään verbiä *deal* sellaisissakin konteksteissa, joissa *share* olisi korrekti valinta, esimerkiksi *If both man and women works at home they can deal the jobs* (mp.).

Ringbomin (1987) kolmas kategoria on oman tutkimusasetelmani kannalta siinä mielessä ongelmallinen, että oma näkökulmani ei ole kohdekielen tuottamisessa vaan sen ymmärtämisessä. Luokittelen nimenomaan kääntämistestin vironkielisiä eli kohdekielisiä riskisanoja: tällöin lähdekielisten eli suomalaisten sanojen polysemialla ei ole painoarvoa, toisin kuin Ringbomilla kielen tuottamisen näkökulmassa. Toisaalta tietyillä testin vironkielisillä sanoilla esiintyy monimerkityksisyyttä niiden homonyymisen luonteen vuoksi: esimerkiksi sana *viis* voi merkitä paitsi 'sävelmää' ja 'tapaa' myös lukua 'viisi'¹⁴, kun taas viron *tee* saa eri konteksteissa merkityksiä 'tie', 'tee [juoma]' ja 'tee [imperatiivin yksikön 2. persoonan verbi / kieltopreesens]' (VSS). Tällaiset semanttiset seikat ovat kuitenkin viroa ennestään osaamattomalle suomenpuhujalle täysin näkymättömissä, minkä vuoksi ei ole tarkoituksenmukaista ottaa riskisanaluokitukseen mukaan monimerkityksisten (vironkielisten) sanojen ryhmää. Voidaan kuitenkin huomioida se, että jokin vironkielisen homonyymisen sanan merkityksistä voisi toisessa kontekstissa olla oikea: esimerkiksi viron *tee*-sanon kääntäminen 'teeksi' ei olisi

¹⁴ Tosin tällöin sana taipuu eri tavalla, vrt. *viis: viie : viit* 'viisi' ja *viis : viisi : viisi* 'sävelmä; tapa'.

virhe, mikäli lause todella käsittelisi teen juomista, mutta käännöstestin *tee*-sanana sisältävässä virkkeessä (16. *Tee on kitsas*) vain sanan 'tie'-merkitys tulee kyseeseen ('Tie on kapea').

Kääntämistestin petolliset ystävät voidaan Ringbomia mukailien ryhmitellä seuraavaan tapaan merkityksen etäisyyden mukaan:

- 1) semanttisesti täysin erilaiset: *asutati*, *kohta*, *pildil*, *kitsas* (: *kitsaid*), *valitsenud*, *juba*, *viis* (: *viisi*), *varises*, *hiljem*, *pikk*, *tee*
- 2) merkityksen osittaista yhtäläisyyttä sisältävät: *ajalugu*, *alustad*, *pealinn* (: *pealinna*), *rahvus-*, *mille*, *välja*

Sanojen semanttisen jaottelun pohjana on se merkitys, joka tulee kyseeseen nimenomaan testilauseen kontekstissa. Sanojen muihin mahdollisiin merkityksiin ei tässä yhteydessä oteta kantaa, vaikka sellaisia monien sanojen kohdalla löytyisikin (kuten edellä esillä olleiden sanojen *viis* ja *tee* tapauksessa).

Koska tarkoituksenani on tutkia viron ja suomen riskisanoja sekä formaalin että semanttisen yhtenevyyden osalta, on tarpeen soveltaa edellä esiteltyjä luokituksia. Käännöstestin petolliset ystävät on mahdollista ryhmitellä luontevasti yhdistämällä van Bezooijenin ja Gooskensin (2007: 256) äänneasun läheisyyteen perustuva luokittelu Ringbomin (1987: 124–125) semanttiseen jakoon. Yhdistettyä luokitusta havainnollistaa nelikenttäinen kuvio 4. Olen jakanut riskisanat ensin kahtia samanlaisuuden läpinäkyvyysasteen mukaan (sarakkeet I ja II). Kumpikin ryhmä erkanee edelleen kahteen alatyypin merkityksen perusteella (rivit a ja b).

	I Täysin läpinäkyvät (äänteellisesti identtiset sanat)	II Melko läpinäkyvät (äänteellisiä eroja sisältävät)
a. Semanttisesti täysin erilaiset	<i>kohta</i> 'jnk suhteen, -sta' <i>kitsas</i> (: <i>kitsaid</i>) 'kapea' <i>viisi</i> (: <i>viis</i>) 'sävelmän' <i>tee</i> 'tie'	<i>asutati</i> 'perustettiin' <i>pildil</i> 'kuvassa' <i>valitsenud</i> 'hallinneet' <i>juba</i> 'jo' <i>varises</i> 'romahti' <i>hiljem</i> 'myöhemmin' <i>pikk</i> 'pitkä'
b. Merkityksen osittaista yhtäläisyyttä sisältävät	<i>alustad</i> 'aloitat' <i>mille</i> 'jonka'	<i>ajalugu</i> 'historia' <i>pealinn</i> (: <i>pealinna</i>) 'pääkaupunki' <i>rahvus-</i> 'kansallis-' <i>välja</i> 'ulos'

Kuvio 4. Käännöstestin petollisten ystävien luokitus äänneasun (I–II) ja merkityksen (a–b) perusteella.

Kuviosta 4 nähdään, että käännöstestissä esiintyvistä petollisista ystäväistä selvä enemmistö on ryhmän II riskisanoja, joiden sukukieliset variantit poikkeavat toisistaan pienin

äänteellisin eroin; näennäisystävistä vain kuusi on selvästi läpinäkyviä (ryhmä I). Merkitykseltään täysin erilaisia riskisanoja on yksitoista (**a**-alaryhmä). Liki kaksi kertaa vähemmän, nimittäin kuusi kappaletta on vironkielisiä sanoja, jotka ovat semanttisesti osittain yhteneviä ekvivalentin suomenkielisen käännösvastineensa kanssa (**b**-alaryhmä). Otan seuraavan analyysin lähtökohdaksi nämä neljä luokkaa (Ia, Ib, IIa, IIb) ja jäsenän käsittelyn alaluvuiksi ryhmien mukaisesti.

5.2. Identtisten riskisanojen ymmärtäminen

5.2.1. Semanttisesti eroavat, äänteellisesti yhtenevät sanat

Kääntämistestissä esiintyy neljä vironkielistä riskisanaa, jotka ovat äänteellisesti identtisiä suomalaisvastineensa kanssa mutta eroavat siitä merkitykseltään (ryhmä Ia). Kolme näistä sanoista esiintyy testivirkkeissä kahdesti, sanat *kohta*, *kitsas* : *kitsaid* ja *viis* : *viisi*. Neljäs tämän ryhmän sana on testissä vain kerran ilmenevä *tee*. Seuraavaksi tarkastelen lähemmin niitä tulkintoja, joita neljä Ia-kategorian riskisanaa saavat käännöksissä.

Riskisana *kohta* esiintyy testissä kahdessa virkkeessä (4 ja 17) hieman eri kontekstissa mutta osana samaa 'jonkin suhteen, jostakin' -merkityksistä analyyttistä rakennetta (4. *selle kohta* 'tästä' ja 17. *oma pere kohta* 'perheestäsi'). Kummassakin virkkeessä enemmistö vastaajista (13 ja 14 / 25) on jättänyt sanan suomentamatta, mikä viittaa siihen, että sanan näennäistä merkitystä ei ole koettu sopivaksi lausekontekstiin¹⁵. Tämä näkyy seuraavissa esimerkeissä.

- (40) Mistä sen voi päätellä? (Jo12.4)
 ← *Mis sa selle kohta arvad?* (Sm. 'Mitä mieltä olet tästä/siitä?')
- (41) Palun, kirjoita minulle mikäli oma perhe ... (Jo17.17)
 ← *Palun, kirjuta mulle midagi oma pere kohta.* (Sm. 'Kirjoittaisitko minulle jotakin perheestäsi.')

Esimerkissä 40 osallistuja on muotoillut lauserakenteen alkuperäisvirkkeestä poikkeavasti, joten ei ole täysin selvää, mikä sanoista on juuri *kohta*-sanana tulkintaa. Ilmeistä kuitenkin on, että *kohta* on havaittu sellaisenaan lausekontekstiin istumattomaksi, minkä tähden suomennos on muodostettu luovasti ja oletettu sisältö ilmaistu vapaasti omin sanoin. Myös esimerkissä 41 informantti on luultavasti ounastellut riskisanan merkitsevän jotakin muuta kuin 'kohta, pian'

¹⁵ On syytä muistaa, että kyseeseen tulevat paitsi katkonaiset ja vajaat käännökset myös tyystin suomentamatta jätetyt testivirkkeet.

tai 'kohta, paikka', mutta ei ole saanut muotoiltua sanalle hahmottamaansa lausekontekstiin sopivaa loogista merkitystä. Ratkaisuna on ollut jättää käännökseen aukko.

Lähdekielen negatiivinen vaikutus näkyy semanttisen samanlaisuuden olettamisena äännteellisesti yhtenevien *kohta*-sanojen välille. Tosiasiassa merkitykset kuitenkin eroavat suomessa ja virossa täysin. Äänneasun samanlaisuuden vuoksi merkityksiin 'kohta, pian; paikka' sekä 'kohtalo' on langennut 11 osallistujaa virkkeessä 4 ja vastaavasti 8 osallistujaa virkkeessä 17. Sanaa ei useinkaan ole saatu sopimaan muuhun lauseeseen luontevasti, minkä seurauksena on monesti katkonaisia (esimerkki 42) tai kankeita (esimerkki 43) käännöksiä.

(42) ... sinä ... kohta arvaat? (Jo5.4)
 ← *Mis sa selle kohta arvad?* (Sm. 'Mitä mieltä olet tästä/siitä?')

(43) Palun, kirjoita minulle jotain oma perhe kohta. (Jo14.17)
 ← *Palun, kirjuta mulle midagi oma pere kohta.* (Sm. 'Kirjoittaisitko minulle jotakin perheestäsi.')

Jälkimmäisessä virkkeessä 'paikka'-merkityksestä on päästy edelleen muun muassa merkityksiin 'osoite' ja 'koti', joita selittää *pere*-substantiivin asettuminen *kohta*-sanan eteen. Tulkitaan 'osoite' tukee lauseessa esiintyvä verbi *kirjuta*, sillä 'kirjoittaa' ja 'osoite' ovat samaa skeemaa. Suomennosta *koti* puolestaan selittää vironkielisen *oma pere kohta* kääntyminen ensin sanatarkaksi vastineeksi "oman perheen kohta", josta on luontevasti päästy edelleen merkitykseen 'koti' esimerkin 44 tapaan.

(44) Palaan, soita minulle keskipäivällä kotiin. (Jo27.17)

Oikeaan *kohta*-sanan tulkintaan on puolestaan päädytty selvästi harvemmin, miltei satunnaisesti, testin 4. virkkeessä vain kerran ja 17. virkkeessä kolmesti.

Ryhmän Ia vähiten petollinen riskisana näyttäisi olevan *viis*, joka esiintyy kahdessa virkkeessä. Oikeiden käännösten ja oletettuun merkitykseen lankeamisten suhde on kutakuinkin 1 : 2, kun muilla saman kategorian riskisanoilla se on karkeasti ottaen 1 : 4. Lankeamisten suhteelliseen vähyyteen vaikuttanee maailmantiedon ja kontekstin hyödyntäminen ymmärtämisessä (Ringbom 2007: 15). Sanalle *viis* on nimittäin vain harvoin löydetty sen varsinainen merkitys 'sävelmä', ja se on käännetty vapaasti yleistiedon tai kontekstuaalisten vihjeiden (virkkeessä 14 nimen *Pacius*) perusteella, kuten esimerkissä 45.

(45) ~~Maamme~~ Kansallislaulun on luonut Pacius. (Jo4.14)
 ← *Selle viisi on loonud Pacius.* (Sm. 'Tämän sävelmän on luonut Pacius.')

Muita tarjottuja merkityksiä riskisanalle ovat 'viisi', '(sillä) tavalla' sekä 'virsi', joka on äännteellisesti ja semanttisesti melko lähellä viron *viis*-sanaa.

- (46) ... kansanlauluja viisi on yhteisiä. (Vai oisko Maamme-laulun säkeistöjä?)
(Jo6.9)
← *Isegi rahvushümnide viis on ühine.* (Sm. 'Jopa kansallishymnien sävelmä on yhteinen.')
- (47) Sillä tavalla on ... (Jo19.14)
← *Selle viisi on loonud Pacius.* (Sm. 'Tämän sävelmän on luonut Pacius.')

Esimerkkien 46 ja 47 tapaisten lankeamisten taustalla on viron *viis* ('sävel, sävelmä') -sanana äänneellinen yhtenevyys paitsi suomen lukusanaan *viisi* myös ruotsalaisperäiseen 'tapa'-merkityksiseen lainasanaan (rts. *vis* > puhekielessä esim. *sillä viisiin*). Problemaattinen *viis* ei oikein tulkituissakaan suomennoksissa näytä yhdistyvän suomen *viisu*-vastineeseen, vaikka sanan taivutustakin olisi mahdollista järkeillä virkkeitä 9 ja 14 vertaamalla: *viis_ on ühine : viisi on loonud* (vrt. suomen äännevastine *viisu on yhteinen : viisun on luonut*, jossa vartalo on samoin vaihtelematon). Sekä suomessa että virossa huomattavasti vanhempaa perua oleva lukusana *viisi* taipuu toisella tapaa, *e*-vartaloisena ja partitiivissa konsonanttivartaloisena: suomessa *viisi* : *viiden* : *viittä* ja virossa vastaavasti *viis* : *viie* : *viit*. On tosin mahdollista, että kääntämistestissä esiintyvät *viis* ja *viisi* eivät edes hahmotu osallistujien mielessä saman substantiivin taivutusmuodoiksi, vaan kahdeksi erilliseksi leksikaaliseksi elementiksi.

Riskisana *kitsas* esiintyy kahdessa testivirkkeessä, toisessa perusmuotoisena petollisen ystävän *tee* kera, toisessa taivutettuna (*kitsas* : *kitsaid*, virkkeissä 16 ja 6). Molemmat virkkeet ovat osoittautuneet hankaliksi suomennettaviksi, ja siltä osin niitä on käsitelty luvussa 4.3.2. Virkkeiden sisältö on tosiasiaa hyvin samantapainen, sillä molemmat käsittelevät kadun tai tien kapeutta. Virkkeiden välinen yhteys on kuitenkin pääosin jäänyt informanteilta huomaamatta. Näin on esimerkeissä 48 ja 49, jotka ovat samalta vastaajalta.

- (48) Lauri rakastaa Tallinnan ahtaita kujia. (Jo10.6)
← *Lauri armastab Tallinna kitsaid tänavaid.* (Sm. 'Lauri rakastaa Tallinnan kapeita katuja.')
- (49) Tee on ~~kitkerää~~ laimeaa ? (Jo10.16)
← *Tee on kitsas.* (Sm. 'Tie on kapea.')

Esimerkissä 48 *kitsaid tänavaid* on käännetty muotoon *ahtaita kujia*, mutta löydettyä merkitystä ei ole siirretty toiseen lauseeseen. Näin on laita kolmella niistä neljästä informantista, jotka ovat virkkeessä 6 tulkinneet *kitsaid*-sanana jonkinlaiseksi kadun ominaisuudeksi. Syynä merkityksen siirtämättömyyteen lienee virkkeen 16 petollinen ystävä *tee*, joka on useimmiten tulkittu merkitykseen 'tee' eikä 'tie'. Vain yksi informantti on suomentanut molemmat virk-

keet asianmukaisesti (*kapeita kujia – Tie on kapea*, Jo14.6 ja Jo14.16). Näin ollen lauseiden väliseen yhteyteen on näissä tapauksissa tukeuduttu vain harvoin.

Virkkeissä 6 ja 16 *kitsas*-riskisanaan on varsinaisesti langettu hyvin vähän, toisin sanoen sana on harvoin käännetty esimerkiksi muotoon *kitsaita ~ itaria ~ pihejä*. Merkitykseen 'kitsas, nuuka' liittyviä suomennoksia on virkkeen 6 kohdalla vain kaksi (esimerkki 50) ja virkkeen 16 kohdalla viisi (esimerkit 51 ja 52).

(50) Lauri rakastaa Tallinnaa nykyään heikosti. (Jo4.6)
 ← *Lauri armastab Tallinna kitsaid tänavaid*. (Sm. 'Lauri rakastaa Tallinnan kapeita katuja.')

(51) Olet itara. (Jo22.16)

(52) Teetä on vähän. (Jo16.16)

← *Tee on kitsas*. (Sm. 'Tie on kapea.')

Vaikka lankeamisia näennäismerkitykseen on vähän, sana on kuitenkin ollut ongelmallinen molemmissa lauseissa. Virkkeessä 6 peräti 17 informanttia on jättänyt *kitsaid*-sanan kokonaan kääntämättä: lauseen hankalaksi koettu loppu *kitsaid tänavaid* on jätetty huomiotta. Syynä virkkeen loppuosan ongelmallisuuteen on luultavasti se, että suomenkielinen oppija ei kovinkaan herkästi hahmota viron *Tallinna*-muotoa genetiiviksi, vaan se jäsenyy suomen kielen mukaisesti nominatiiviksi tai *armastab*-verbin rektion mukaisesti partitiiviksi. Tämän vuoksi virkkeen viimeiset sanat (*kitsaid tänavaid*) eivät tunnu istuvan muuhun lauserakenteeseen muodoltaan, eivätkä ne myöskään tarjoa varteenotettavia semanttisia vihjeitä. Sen sijaan testi-virkkeen 16 suomennoksista vain kuudessa *kitsas* on jätetty kokonaan kääntämättä. Selitys voi piillä lauserakenteessa, sillä virke 16 on suomen pohjalta selvästi havaittavissa yksinkertaiseksi predikatiivilauseeksi, jossa subjektia luonnehtiva predikatiivi on olennaisessa asemassa (VISK § 943), joten sitä ei voi vain ohittaa.

Predikatiivin *kitsas* suomennos riippuu olennaisesti siitä, kuinka subjekti *tee* on käännetty. Kun 'tie' on ymmärretty oikein, *kitsas* on käännetty merkitykseen 'pitkä' tai 'kapea' (Jo12, Jo14). Mikäli informantti on sen sijaan kääntänyt viron *tee*-sanan 'teeksi', *kitsas* saa merkityksiä 'valmis', 'kitkerä', 'laiha' ja 'kallis' (mm. Jo17, Jo19, Jo4, Jo21). Eri suomennoksia havainnollistavat esimerkit 53 ja 54.

(53) Tie on pitkä. (Jo12.16)

(54) Tee on laihaa. (Jo25.16)

Petollisen ystävän *kitsas* saamat merkitykset näyttäisivät siis määräytyvän oletetun lausekontekstin pohjalta. On tarpeen huomata, että riskisana *tee* on itse asiassa Ia-kategorian sanoista petollisin, sillä johonkin sen näennäisistä merkityksistä on langennut 18 osallistujaa 25:stä. Sana on useimmin käännetty äänteellisesti identtiseksi havaittuun suomen asuun *tee* 'kuuma juoma', kuten edellä esimerkissä 54. Merkitykset 'te' (tai 'sinä') ja 'tämä' esiintyvät muutamaa tapauksessa (edellä mm. esimerkki 51). Vaikka Ia-luokan muissa riskisanoissa tavallista on ollut jättää pulmallinen sana kääntämättä, sana *tee* on jätetty suomentamatta vain 5 käännöksessä. Kyseisen petollisen ystävän ratkaisemisessa auttaisi kielellinen päättely, mikäli informantti huomaisi yleistää diftongiutumisen periaatteen *ee* > *ie* esimerkiksi *keel*-*kieli*-sanaparin antamasta mallista (virkkeessä 12). Oikeaan 'tie'-merkitykseen on kuitenkin päätenyt vain 2 informanttia 25:stä.

Vaikka Ia-kategorian äänteellisesti identtisistä, semanttisesti eroavista petollisista ystävästä esiintyy muuten kovin monenlaisia suomennoksia, yksi tendenssi näyttäisi olevan yhteinen kaikille luokan riskisanoille: oikea tulkinta sanalle on löytynyt hyvin harvoin. Sen sijaan on tavallista, että sana on jätetty kääntämättä tai että on langettu sen oletettuun merkitykseen. Tietyissä tapauksissa osallistujat ovat myös saattaneet muotoilla riskisanalle jonkin toisen merkityksen, joka ei täysin vastaa todellista mutta jota ei myöskään voida pitää oletettuun merkitykseen lankeamisena.

5.2.2. Merkitykseltään osin yhtenevät, äänteellisesti identtiset sanat

Äänneasultaan identtisten, merkitykseltään osittain yhtenevien petollisten ystävien ryhmä (Ib) on neljästä luokittamastani riskisanatyyppistä pienin: siihen kuuluvat käännöstein sanoista vain *alustad* 'aloitat' ja *mille* 'jonka', jotka kumpikin esiintyvät testissä vain yhdessä virkkeessä. Sanat ovat keskenään melko erilaiset, *alustad* on yksikön 2. persoonan verbimuoto ja *mille* on genetiivimuotoinen relatiivipronomini. Oletettavasti etenkin *mille*-sanana käännökset eivät voi ajautua kovin kauas alkuperäisestä merkityksestä, sillä suomen äännevastine *mille* on oikeastaan sama 'mikä'-merkityksinen sana mutta eri sijamuodossa, allatiivissa¹⁶. Virke 12, jossa *mille* esiintyy, on ylipäänsä ymmärretty melko hyvin, kun taas riskisanan *alustad* sisältävä virke 2 on ollut huomattavasti hankalampi kääntää (luku 4.3.2).

Kategorian Ib riskisanojen keskinäinen erilaisuus heijastuu myös suomennosten erilaisuuteen. Verbi *alustad* on jäänyt kääntämättä yhteensä 11 informantilta. Oikeaan merkitykseen 'aloitat' sen on suomentanut viisi informanttia (esimerkki 55), kun taas näennäiseen,

¹⁶ Vrt. paradigmia, suomessa *mikä* : *minkä* : *mille*, virossa *mis* : *mille* : *millele*.

oletettuun merkitykseen 'alustat, valmistelet' on langennut vastaajista yhdeksän (esimerkit 56 ja 57).

- (55) Miten aloitat ... tekemisen? (Jo5.2)
- (56) Millä lailla alustat sen tekemistä? (Jo18.2)
- (57) Millä tavalla valmistelet ... tekemistä? (Jo23.2)

← *Millal alustad söögi tegemist?* (Sm. 'Milloin aloitat ruoan laittamisen?')

Esimerkkien 55–57 petollinen ystävä *alustad* on kutakuinkin yhtä harhaanjohtava kuin edellä käsitellyt äänteellisesti yhtenevät riskisanat, joilla merkitys kuitenkin eroaa täysin. Syy lankeamisten suureen määrään piilee tässä tapauksessa siinä, että riskisanalla *alustada* 'aloittaa' on merkityksen osittaista yhtenevyyttä suomenkieliseen äännevastineeseensa *alustaa*. Verbiä *alustaa* käytetään suomessa muun muassa merkityksissä 'pohjustaa', 'panna jokin alulle' ja 'vaivata taikinaa' (SS), joista etenkin toisena mainittu tulee hyvin lähelle verbin *aloittaa* merkitystä. Juuri semanttisen läheisyyden vuoksi on ymmärrettävää, että vironkielisen riskisanan tarjoamaan merkitykseen on monesti tartuttu: ilmeiseltä näyttävä merkitys on mahdollista sovittaa sellaisenaan kontekstiin kutakuinkin järkevästi (kuten esimerkeissä 56 ja 57). Toisaalta vaikka *alustad*-riskisanaan on langettu usein, se ei vaikuta lauseen sisältöön yhtä radikaalisti kuin vaikkapa edellisessä luvussa käsiteltyyn *kitsas*-sanaan lankeaminen: kun petollisen ystävän merkitys yhtenee osin suomen äännevastineen kanssa, virkkeen suomennos ei ajaudu niin kauas alkuperäisestä.

Sitä vastoin riskisanan *mille* kohdalla ei ole havaittavissa samassa määrin harhaanjohtavuutta kuin verbissä *alustad*. Relatiivipronomini ei ole useinkaan johtanut informantteja harhaan, vaan sanan on suomentanut kahdeksan informanttia oikeaan merkitykseen 'jonka, minkä'. Petollisen ystävän tarjoamaan merkitykseen 'mille, jolle' on langettu vain neljästi, esimerkin 58 tapaan. Runsaasti on lisäksi tapauksia, joissa relatiivipronomini on käännetty johonkin toiseen sijamuotoon lausekontekstiin sopivammaksi, kuten esimerkissä 59.

- (58) Lisäksi Suomella ja Virolla on yksi riita, mille kielelle kuuluu suomen-ugrilaisen kieliryhmän unkari. (Jo23.12)
- (59) Suomen ja Viron lisäksi on yksi valtio, joka kuuluu suomalaisugrilaiseen kieliryhmään: Unkari. (Jo22.12)

← *Lisaks Soomele ja Eestile on üks riik, mille keel kuulub soomeugri keeleryhmä: Ungari.* (Sm. 'Suomen ja Viron lisäksi on yksi valtio, jonka kieli kuuluu suomalais-ugrilaiseen kieliryhmään: Unkari.')

Kuten ennakoitua, *mille*-relatiivipronominin suomennokset ovat siis lähempänä alkuperäistä merkitystä kuin *alustad*-sanon käännökset: sanan *mille* suomennoksissa vaihtelevat ennen kaikkea relatiivipronominin sijamuodot, eivät niinkään merkitykset.

Riskisanat, jotka eivät sisällä merkittäviä äänne-eroja mutta yhtenevät semanttisesti osittain (Ib), muodostavat suomennosten kannalta epäyhtenäisen kategorian: toinen sanoista on ollut yhtä harhaanjohtava kuin luokan Ia merkitykseltään erilaiset riskisanat (*alustad* 'aloi-tat'), kun taas toisen sanan suomennoksissa valtaosa informanteista on päässyt oikeaan merki-tykseen tai vähintään sen jäljille (*mille* 'jonka, minkä'). On harmillista, että ryhmä on näin pieni ja että sanat ovat funktioiltaan hyvin erilaisia (verbimuoto ja relatiivipronomini). Tällöin on hankalaa sanoa, kuinka pitkälti sanan mahdollinen harhaanjohtavuus on seurausta äänneel-lisestä ja semanttisesta yhtenevyydestä. Mikäli saman kategorian riskisanoja olisi tarkastelus-sa useampia kuin kaksi, mahdollisuus huomata kääntämisen yleisiä tendenssejä kävisi suu-remmaksi. Seuraavan riskisanaryhmän kohdalla kyseistä ongelmaa ei esiinny.

5.3. Äänneellisesti eroavien riskisanojen ymmärtäminen

5.3.1. Semanttisesti ja äänneellisesti eroavat sanat

Kääntämistestin suurimman riskisanojen kategorian IIa muodostavat sellaiset petolliset ystä-vät, joilla on äänneellisten erojen lisäksi aivan eri merkitys kuin suomenkielisellä vastineel-laan. Sanoja on kaikkiaan seitsemän: *asutati*, joka esiintyy testissä kahdesti, *pildil*, *valitsenud*, *juba*, *varises*, *hiljem* ja *pikk*. Tässä luvussa keskityn analysoimaan ja vertailemaan näiden ris-kisanojen saamia suomennoksia. Tarkoituksena on selvittää, langetaanko semanttisesti ja ään-teellisesti eroaviin sanoihin keskimääräistä useammin (tai harvemmin) vai onko tällaista yleis-tä taipumusta edes havaittavissa.

Harhaanjohtavuuden osalta ryhmän sanat vaikuttavat jakautuvan melko jyrkästi kol-mia: *asutati*, *pildil* ja *juba* -riskisanoihin on langettu tuntuvasti useammin kuin muihin ryh-män sanoihin, ja toisaalta *varises* on ymmärretty poikkeuksellisen usein. Näin ollen näyttää siltä, että tämänkään kategorian petollisten ystävien harhaanjohtavuus ei ole suoraan yhtey-dessä niiden semanttis-äänneelliseen luokitteluun, vaan tekijöitä tulee etsiä muualta.

Kun verrataan semanttisesti ja äänneellisesti eroavia IIa-riskisanoja yhtä lailla merki-tykseltään täysin erilaisiin mutta äänneellisesti yhteneviin Ia-sanoihin (ks. luku 5.2.1), käy ilmi, että riskisanaparien äänne-erojen suuruudella ei ole suoraa yhteyttä sanan ymmärtämi-seen. Toisin kuin voisi olettaa, äänneellisesti lähes identtisiin Ia-riskisanoihin ei ole langettu

yhtään useammin kuin suurempia äänne-eroja sisältäviin Iia-sanoihin. Tilanne on pikemmin päinvastainen, sillä Iia-luokan sanoista *asutati*, *pildil* ja *juba* ovat olleet muita selvästi petollisempia. Samaan harhaanjohtavuuden asteeseen yltää Ia-ryhmän sanoista ainoastaan *tee* 'tie'.

Riskisanoissa *valitsenud*, *hiljem* ja *pikk* tavallisimmat ratkaisumallit ovat samantapaiset kuin valtaosassa Ia-ryhmän sanoja. Joko sana on jätetty kokonaan kääntämättä (erityisen yleistä Ia-sanoissa *kohta* ja *kitsaid* sekä Iia-sanoissa *hiljem* ja *pikk*) tai sitten se on suomennettu johonkin toiseen merkitykseen, joka käy paremmin yhteen lauseen oletetun kontekstin kanssa (Ia-sanana *kitsas* ja Iia-sanana *valitsenud* käännökset). Ensimmäinen mainittu ratkaisumalli näkyy esimerkeissä 60 ja 61, joissa tunnistamattomat riskisanat *pikk* ja *hiljem* on jätetty suomentamatta muutaman muun hankalaksi koetun sanan lisäksi. Jälkimmäistä menettelyä puolestaan havainnollistaa esimerkki 62, jossa 'hallita'-merkityksinen *valitseda*-verbi on suomennettu 'rakentamiseksi'.

- (60) Niin Suomen kuin Viron historia on ... ja ... sattumia. (Jo10.15)
 ← *Nii Soome kui Eesti ajalugu on pikk ja täis õnnetusi.* (Sm. 'Sekä Suomen että Viron historia on pitkä ja täynnä epäonnea.')
- (61) Päivällä työskentelin kodissa, ... (Jo12.13)
 ← *Päeval töötasin kodus, aga hiljem läksin välja.* (Sm. 'Päivällä työskentelin kotona, mutta myöhemmin lähdin ulos.')
- (62) Viron pääkaupungin on rakentanut tanskalaiset, ruotsalaiset, saksalaiset ja venäläiset. (Jo4.7)
 ← *Eesti pealinna on valitsenud taanlased, rootslased, sakslased ja venelased.* (Sm. 'Viron pääkaupunkia ovat hallinneet tanskalaiset, ruotsalaiset, saksalaiset ja venäläiset.')

Näiden petollisten ystävien kohdalla on täysin oikeita käännöksiä vain muutamia, mutta myös varsinaisia lankeamisia on vähänlaisesti. Esimerkit 63–65 havainnollistavat riskisanojen äännteellisestä yhtenevyydestä johtuvaa harhaanjohtavuutta, joka on erehdyttänyt osaa testiin vastanneista.

- (63) Viron pääkaupungin ovat valinneet tanskalaiset, ruotsalaiset, saksalaiset ja venäläiset. (Jo26.7)
 ← *on valitsenud* ('ovat hallinneet')
- (64) Aamulla olin kotona, kunnes lähdin hiljattain. (Jo27.13)
 ← *hiljem* ('myöhemmin')
- (65) Niin Suomen kuin Vironkin historia on lyhyt ja täynnä onnettomuuksia. (Jo2.15)
 ← *pikk* ('pitkä'), vrt. suomen *pikku* 'pieni'

Esimerkkien lankeamistapauksissa on kyse erheellisistä olettamuksista lähde- ja kohdekielen semanttisesta yhtenevyydestä, joka johtaa ymmärtämisen kannalta negatiiviseen L1:n vaikutukseen (Ringbom 2007a: 31). Riskisanojen *valitsenud*, *hiljem* ja *pikk* kohdalla oikeiden tulkintojen ja oletettuun merkitykseen lankeamisten suhde on kuitenkin ainoastaan noin 1 : 2, miltä osin ero sanoihin *asutati*, *pildil* ja *juba* on huomattava.

Kaikkiaan *asutati*-riskisanan oikeiden käännosten ja lankeamisten suhde on likimäärin 1 : 5, kun taas *pildil*-sanan oletettuun merkitykseen on langettu vielä useammin, suhteessa 1 : 8. Riskisanassa *juba* ero on edelleen tuntuvampi, sillä oikean merkityksen 'jo' on löytänyt vain yksi informantti, siinä missä näennäiseen 'jopa'-merkitykseen on erehdytty 14 suomenoksessa. Muun muassa seuraavissa tapauksissa informantti on langennut riskisanan äänneusun perusteella olettamaansa merkitykseen.

Verbin *asutada* 'perustaa' yhteydessä tavallista on olettaa semanttista samanlaisuutta suomen äänteellisesti läheiseen verbiin *asuttaa* esimerkkien 66 ja 67 tapaan.

- (66) Kun Suomen valtiota asutettiin, yhteiskunta oli erilainen kuin tänä päivänä. (Jo25.3)
 ← *Kui Soome riik asutati, oli ühiskond erinev kui tänapäeval.* (Sm. 'Kun Suomen valtio perustettiin, yhteiskunta oli erilainen kuin nykyisin.')
- (67) Millä tavalla asuttiin/asuivat edesmenneet/ennen Suomessa? (Jo25.19)
 ← *Millal asutati esimene ülikool Soomes?* (Sm. 'Milloin perustettiin ensimmäinen yliopisto Suomeen?')

Jälkimmäisessä testivirkkeessä 19 riskisanaverbin 'asuttaa'-merkitykseen on langettu hieman harvemmin kuin virkkeessä 3. Oikeita tulkintoja virkkeessä 19 tosin on vain yksi enemmän, mutta *asutati* on jätetty muutaman tapauksen verran useammin kääntämättä. Syynä voi olla 'asuttaa'-merkityksen istumattomuus koulukontekstiin: mikäli informantti on oivaltanut sanan *ülikool* ('yliopisto') merkitsevän edes jonkinlaista koulua, *asutati*-verbi kaipaava uudenlaista tulkintaa. Usein tätä uutta merkitystä ei ole osattu keksiä, vaan sana on tyydytty jättämään suomentamatta.

Virkkeessä 5 esiintyvistä petollisesta ystävästä *pilt* on käännoksissä esitetty monenlaisia tulkintoja. Tavallisimmin on langettu merkitykseen 'lapsi, vauva' (< sm. *piltti*), kuten esimerkissä 68.

- (68) Sellaisella vauvalla on minun äitini ja isäni. (Jo9.5)
 ← *Sellel pildil on minu ema ja õde.* (Sm. 'Tässä kuvassa ovat äitini ja siskoni.')

Tulkintaa 'piltti, lapsi, vauva' edistää paitsi *pilt*-sanain taipuminen ulkopaikallissijaisena (vrt. suomen sisäpaikallissijainen *kuvassa*) myös lauseessa esiintyvä sana *ema*, joka on suomen *emä*-sanain kautta helposti ymmärrettävissä 'äidiksi'. Yksittäisiä tapauksia sen sijaan ovat suomennokset 'auto' (< rts. *en bil*, Jo24) sekä erikoiset tulkinnat 'kertomus' (Jo12) ja 'maa' (Jo27). Testivirke 5 on nimenomaan Joensuun aineistossa osoittautunut ylipäänsä erittäin hankalaksi suomennettavaksi, ja sitä on tarkasteltu lausetasolla luvussa 4.3.1.

Semanttisesti ja äänteellisesti eroavien riskisanojen kategorian Iia ylivoimaisesti harhaanjohtavin sana on partikkeli *juba*, joka on miltei säännöstään suomennettu merkitykseen 'jopa' todellisen merkityksen 'jo' sijaan. Korrekteja tulkintoja on vain yhdellä informantilla (Jo18), kun taas 'jopa'-merkitykseen on langennut 13 osallistujaa. Lisäksi yksi opiskelija on tulkinnut sanain merkitykseen 'lähes'. Kääntämättä *juba* on jätetty 10 suomennoksessa. Esimerkki 69 edustaa virkkeen 8 tyypillisintä suomennosta, jossa on langettu petollisen ystävän oletettuun merkitykseen.

- (69) Suomen ja Viron välinen kulttuuriside on kestänyt jopa vuosisatoja. (Jo7.8)
 ← *Kulttuurisidemed Soome ja Eesti vahel on kestnud juba sajandeid.* (Sm.
 'Suomen ja Viron väliset kulttuurisiteet ovat kestäneet jo vuosisatoja.)

Vaikka viron *juba* 'jo, tiettyyn aikaan mennessä' (SS) ja suomen äänteellisesti läheinen *jopa* 'peräti' (SS) eroavat merkitykseltään täysin, oletettuun 'jopa'-merkitykseen lankeaminen ei silti muuta lauseen sisältöä merkittävästi. Näin on myös esimerkissä 69, joka on muuten asianmukaisesti suomennettu: erheellinen 'jopa' merkitys tuo lauseeseen sävyeron, mutta ei muuta varsinaista sanomaa suurestikaan. Syynä on *juba*-sanain toissijainen asema lauseessa. Täsmäntävää partikkelia olennaisemmassa asemassa lausemerkityksen kannalta ovat luonnollisesti lauseen subjekti ja predikaatti, jotka oikein tulkittuina pitävät sisällön pitkälti korrekteinä.

Siinä missä *juba* on yksi aineiston harhaanjohtavimmista sanoista, samaan Iia-kategoriaan kuuluva *varises* on petollisista ystäväistä vaarattomimpia: peräti 16 informanttia on kääntänyt sen oikein. Virkkeen 11 kaltaisessa kontekstissa *variseda* merkitsee 'hajota, sortua', ja adverbi *kokku* tuo verbiin lisävivahteen, 'hajota tyystin, romahtaa' (VSS). Toisissa käyttöyhteyksissä *variseda* voi merkitä myös 'varista, karista', kuten suomen äänteellisten yhtenevyyksien perusteella on pääteltävissä. Virkkeessä 11 'varista'-merkitykseen on kuitenkin langennut vain yksi osallistuja. Vastaavaan ymmärrettävyyden asteeseen ei yllä yksikään toinen testin petollisista ystäväistä. Edes suomesta poikkeava imperfektityyppi ei ole hämännyt valtaosaa vastaajista. Virossa tunnusmerkittömänä imperfektin tunnuksena on nimittäin ana-

logisperäinen *-si-* : *-s* (*varise/da* : *varise/s*), kun taas suomessa taajakäyttöisin on *i-* tunnuksinen imperfekti (*varis/ta* : *varis/i*, ei **varisesi*) (Remes 2009: 131).

Verbimuodon *varises* oikeiden tulkintojen runsautta selittää parhaiten konteksti, joka on yksi keskeisistä kohdekielen ymmärtämiseen vaikuttavista tekijöistä (Ringbom 2007a: 15). Mikäli vastaaja on ymmärtänyt virkkeen käsittelevän Viron itsenäistymistä, äänneseikkojen perusteella verbille mahdollisesti oletettu merkitys 'varista' ei silloin sovi asiayhteyteen. Käytännössä tämä näkyy siitä, että jokainen, joka on oivaltanut merkityksen 'hajota', on myös ymmärtänyt *Nõukogude Liit* -sanaliiton tarkoittavan 'Neuvostoliittoa' (esimerkki 70).

- (70) Kun Neuvostoliitto hajosi, sai Viro jälleen itsenäisyyden. (Jo16.11)
 ← *Kui Nõukogude Liit varises kokku, sai Eesti jälle iseseisvaks.* (Sm. 'Kun Neuvostoliitto romahti, Viirasta tuli jälleen itsenäinen.')

Toisinaan informantti on saattanut ymmärtää 'varista'-merkityksen mahdottomuuden, mutta ei ole päätenyt varsinaiseen 'romahtaa'-merkitykseen. Muita *varises*-verbimuodolle esitettyjä tulkintoja ovat 'murtui' (Jo10) ja 'lakkautettiin' (Jo25). Esimerkissä 71 taas lausemerkityksen kannalta olennainen *Neuvostoliitto* on jäänyt ymmärtämättä. Tällöin *varises* verbillä ei ole kontekstista johtuvia semanttisia rajoitteita, vaan se voisi periaatteessa merkitä myös 'varisi'.

- (71) Kun ... Liit (olisko toi joku nimi..) varisi kokonaan, sai Eesti jälleen pys-
 tyyn/kuntoon/jälleenrakennettua. (Jo15.11)

Muissa sellaisissa tapauksissa, joissa *Nõukogude Liit* -nimeä ei ole oivallettu, lause on jätetty kokonaan suomentamatta.

Kootusti kategorian IIa riskisanoista voidaan todeta, että ne saavat testivirkkeiden käännöksissä tavattoman erilaisia ja monentasoisia tulkintoja. Saman kategorian sisältä löytyvät testin harhaanjohtavimmat ja parhaiten ymmärretyt riskisanat. Yhteisten kääntämisen tendenssien uupuessa näyttää selvältä, että riskisanoihin lankeaminen ja toisaalta niiden ymmärtäminen selittyy muista tekijöistä käsin, ei äänneasun tai semantiikan yhtenevyyden asteesta.

5.3.2. Merkitykseltään osin yhtenevät, äänteellisesti eroavat sanat

Luokkaan IIb kuuluvia riskisanoja, joilla on äänteellisiä eroja mutta semanttista yhtenevyyttä, on käännöstestissä neljä. Sanat *ajalugu* ja *pealinn* (: *pealinna*) esiintyvät virkkeissä kahdesti, kun taas sanat *rahvus-* ja *välja* ovat esillä vain kerran. Sanat muodostavat suomennosten kannalta hyvin hajanaisen ryhmän: osa sanoista on ollut selvästi helpompia suomentaa, kun taas jonkin toisen sanan oikeaa merkitystä on löytänyt tuskin kukaan.

Suhteellisen usein oikein tulkittuja ovat riskisanat *ajalugu* ja *pealinn*, jotka kumpikin esiintyvät testissä kahdesti. Kummankin sanan molemmista esiintymistä on kutakuinkin kaksi kertaa enemmän oikeita käännöksiä kuin harhaanjohtavaan merkitykseen lankeamisia. Yleisimpiä ovat esimerkkien 72 ja 73 tapaiset suomennokset, joissa sanat on suomennettu korrek-teihin merkityksiin 'historia' ja 'pääkaupunki'.

- (72) ~~Suomalaiset oppivat Viron kellonaikoja vain vähän/huonosti.~~ Suomalaiset tun-
tevat Viron historiaa vain vähän. (Jo1.1)
← *Eesti ajalugu õpivad soomlased vaid vähe.* (Sm. 'Suomalaiset opiskelevat
Viron historiaa vain vähän.')
- (73) Suomen pääkaupunki ei ole kovin vanha. (Jo13.18)
← *Soome pealinn ei ole eriti vana.* (Sm. 'Suomen pääkaupunki ei ole erityisen
vanha.')

Kääntämättä jättämisen osuus sitä vastoin vaihtelee sanojen esiintymissä enemmän. Sana *pea-
linn* on suomentamatta neljällä informantilla virkkeessä 7 ja vain kahdella virkkeessä 18. Sana
ajalugu on sitä vastoin jätetty kääntämättä useammin, 12 kertaa (1. testivirke) ja 10 kertaa
(15. virke). Tämä viittaa siihen, että *ajalugu* on koettu vaikeampana kuin *pealinn*. Informantit
ovat saattaneet ymmärtää, ettei 'ajanluku' sellaisenaan ole järkevä osa lausetta, mutta muuta
sopivampaakaan merkitystä ei ole keksitty. On kiinnostavaa panna merkille, että *ajalugu*-
sanan sisältävät testivirkkeet 1 ja 15 on todella harvoin jätetty tyystin suomentamatta: toisin
sanoen lauseen muut osat voivat olla osallistujille hyvinkin ymmärrettäviä, mutta juuri petol-
linen ystävä *ajalugu* aiheuttaa ymmärtämisen ongelmia ja katkonaisia käännöksiä.

Tarkasteltaessa sanojen *ajalugu* ja *pealinn* suomennoksia huomiota herättää, kuinka
säännöllisesti eräät informantit ovat kääntäneet sanat oikein, ja vastaavasti toiset ovat langen-
neet näennäisiin aikaan ja linnoittamiseen liittyviin merkityksiin. Esimerkiksi kaikki 13 vas-
taajaa, jotka ovat virkkeessä 7 (*Eesti pealinna on valitsenud taanlased...*) suomentaneet *pea-
linn*-sanan 'pääkaupungiksi', ovat kääntäneet sen samoin oikein myös virkkeessä 18 (*Soome
pealinn ei ole eriti vana*). Virkkeiden välistä vuorovaikutusta on siis hyödynnetty tehokkaasti.

Sanojen *ajalugu* ja *pealinn* osalta tulokset ovat sikäli yllättäviä, että Muikku-
Wernerin ja Heinosen (2012) toistaiseksi julkaisemattomassa artikkelissa, jossa tarkastellaan
yksittäisten vironkielisten lekseemien ymmärtämistä, molemmat sanat ovat olleet hankalia
käännettäviä. 'Pääkaupungin' on tunnistanut 6 % vastaajista, 'historiaa' ei yksikään. Toisaalta
pealinn-sanaa ei ole aina edes hahmotettu yhdyssanaksi, vaan siitä esiintyy myös 'päällinen'-
tyylisiä suomennoksia, jotka omasta aineistostani taas puuttuvat täysin. Lausekontekstilla vai-
kuttaisi siis olevan suuri merkitys riskisanan ymmärtämiseen. Toisena aineistojen eroja selit-
tävänä tekijänä on mitä luultavimmin myös testiryhmien taustat: Muikku-Wernerin ja Heino-

sen tutkimuksessa kohderyhmänä ovat lukiolaiset, ei-lingvistit, kun taas oman aineistoni informantit ovat kielitieteellistä koulutusta saaneita suomen kielen opiskelijoita.

Riskisanaryhmän Iib toista ääripäätä edustavat yhdyssanan määräiteosana toimiva *rahvus*- sekä adverbi *välja*, jotka esiintyvät kumpikin testissä vain kerran virkkeissä 9 ja 13. Suurin osa vastanneista on jättänyt sanat kokonaan kääntämättä, mikä todistaa sanojen hankaluuden mutta ei niiden petollisuutta.

Petollinen ystävä *rahvus*- 'kansallis-' on semanttisesti pitkälti yhtenevä suomenkielisen sanavastineensa *rahvas* kanssa, sillä sanoilla *kansa* ja *rahvas* on suomessa lähinnä vain sävyero (SS). Siitä huolimatta vain 3 informanttia on langennut merkitykseen 'rahvas, kansan-' esimerkin 74 tapaan.

- (74) Vanhoista kansanlauluista viisi ovat yhteisiä. (Jo25.9)
 ← *Isegi rahvushümnide viis on ühine.* (Sm. 'Jopa kansallishymnien sävelmä on yhteinen.')

Sitä vastoin 4 osallistujaa 25:stä on ymmärtänyt *rahvus*-sanankorkeinkin merkityksen ('kansallis-'), joten kutakuinkin yhtä tavallista on päätyä oikeaan kuin oletettuun merkitykseen. Riskisana on puolestaan jätetty kääntämättä 18 suomennoksessa. Virkkeestä esiintyykin kaikkiaan runsaasti katkonaisia käännöksiä ja tyhjiä vastauksia. Virkkeen on jättänyt tyystin suomentamatta 11 informanttia, mutta lähes yhtä usein lauseesta on tulkittu korkeintaan sanat *isegi*, *viis* ja *on*, kuten esimerkissä 75.

- (75) Isäni ... viisi on ... (Jo16.9)

Riskisanan *rahvus*- kääntämättä jättäminen johtuu siis pitkälti siitä, että virke on koettu ylipäänsä hankalaksi suomentaa. Ainakaan kyseisessä kontekstissa sana ei siten ole niinkään harhaanjohtava kuin läpinäkymätön. Tutkimuksen tekijän onkin mahdotonta etukäteen tietää, mitkä sanat tai kielenpiirteet kielenkäyttäjät havaitsee samanlaisiksi lähde- ja kohdekielessä. Yhtenevyyksien havaitseminen on aina subjektiivista: toiset voivat löytää läpinäkyvää samantyyppisyyttä piirteissä, jotka ovat toisille tyystin läpinäkymättömiä. (Ringbom 2007a: 7–8; Kaipapalu & Muikku-Werner 2010: 85.)

Tilanne on pitkälti edeltävän kaltainen myös riskisanan *välja* kohdalla. Vain yksi vastaajista on suomentanut sen oikeaan merkitykseen 'ulos', mutta oppijat eivät ole myöskään langenneet merkitykseen 'väljä', joka voisi lähdekielen perusteella olla oletettavissa sanalle. Itse asiassa 'väljä'-tulkintaa ei esiinny yhdessäkään suomennoksessa, mutta sen sijaan ruotsin *välja*-verbin kirjoitusasun yhtenevyyden vuoksi yksi osallistuja (Jo14) on kääntänyt vironkielisen riskisanan merkitykseen 'valitse'. Huomattavasti tavallisempaa on ollut jättää sana tyys-

tin kääntämättä ja päätyä katkonaiseen suomennokseen esimerkin 76 tapaan: näin on tehnyt peräti 20 vastaajaa 25:stä.

- (76) Päivällä ... kotona, illalla/myöhemmin lähdin ... (Jo21.13)
 ← *Päeval töötasin kodus, aga hiljem läksin välja.* (Sm. 'Päivällä työskentelin kotona, mutta myöhemmin lähdin ulos.')

Lisäksi *välja*-riskisanan suomentamisen strategiat eroavat *rahvus*-sanasta siinä, että sille on toisinaan yritetty hahmottaa jokin muu, oletettuun kontekstiin paremmin sopiva merkitys. Näin on muun muassa esimerkissä 77.

- (77) Päivällä – (*verbihän tämä on*) – kotona, aika *hiljaa*? lähdin illalla. (Jo15.13)

Informantti on päätenyt 'illalla'-merkitykseen luultavasti *päeval* 'päivällä' -sanan assosiaation myötä, sillä nämä vastakohtaiset vuorokauden ajat kuuluvat samaan assosiaatioverkkoon, merkityskenttään (Larjavaara 2007: 157–158). Muita *välja*-sanalle tulkittuja, mutta ei täysin korrekkeja, merkityksiä ovat 'pois' (Jo1) sekä 'vasta' (Jo6, *hiljem välja* 'vasta hiljattain').

Riskisanojen ryhmä Iib on aiemmin käsiteltyjen kategorioiden tapaan siinä mielessä sisäisesti monenkirjava, että vaikka siihen kuuluvat sanat sisältävät kaikki samalla tavalla äänteellisiä eroja ja merkityksen yhtenevyyttä, ne ovat kuitenkin saaneet testivirkkeiden suomennoksissa kovin monenlaisia tulkintoja. Petolliset ystävät *ajalugu* ja *pealinn* on suhteellisen usein ymmärretty oikein huolimatta lähde- ja kohdekielen äänteellisen yhtenevyyden harhaanjohtavuudesta. Sitä vastoin riskisanat *rahvus*- ja *välja* ovat pääosin jääneet osallistujilta kokonaan suomentamatta.

Edellä alaluvuissa 5.2 ja 5.3 esitettyjen analyysien nojalla voidaan kokoavasti todeta, ettei testin riskisanojen harhaanjohtavuuden aste suoraan juonnu niiden äänteellisestä yhtenevyydestä tai merkityksen erilaisuudesta. Luokitellut ryhmät Ia–b ja IIa–b ovat pitkälti sellaisia, ettei samaan äänne- ja merkityskategoriaan kuuluminen takaa riskisanoille yhtäläistä kääntämisprosessia. Petolliseen ystävään lankeamisen ja toisaalta sen ymmärtämisen syitä on siksi tarpeen etsiä myös äänne- ja merkitysseikkojen ulkopuolelta.

5.4. Riskisanojen ymmärtämiseen vaikuttavia tekijöitä

Ringbomin (2007: 15) mukaan vieraan kielen ymmärtäminen perustuu paitsi varsinaiseen kielelliseen syötökseen – kuten edellä käsiteltyihin äänteellisiin ja semanttisiin tekijöihin – myös kulloiseenkin kontekstiin sekä oppijan lingvistiseen ja maailmantietoon. Nämä tekijät vaikuttaisivatkin olevan myös kyseiseen kääntämistestiin vastanneilla tärkeässä asemassa riskisanojen merkityksiä ratkottaessa. Näitä tekijöitä tarkastelen lähemmin seuraavaksi. Syitä petollisten ystävien oivaltamiseen ja toisaalta niiden oletettuun merkityksen lankeamiseen on edellä sivuttu useaan kertaan, mutta tässä luvussa tarkoituksena on koostaa aiemmat irralliset havainnot jäsennellyksi tulkinnaksi.

5.4.1. Syitä lankeamiseen

Joensuun pääaineiston suomennosten perusteella käännöstestiin osallistuneet ovat langenneet petollisen ystävän oletettuun merkitykseen tavallisimmin silloin, kun 1) virkkeen konteksti on jäänyt epäselväksi, 2) virkkeelle on keksitty jokin looginen mutta todellisesta poikkeava sisältö tai 3) virkkeen muut sanat ovat harhaanjohtavia. Seuraavaksi erittelen esimerkkejä kustakin tapaustyypistä. Tässä luvussa esitetyt tulkinnat lankeamiseen vaikuttavista tekijöistä perustuvat luvuissa 5.2 ja 5.3 tehtyihin havaintoihin siitä, missä suhteessa testin riskisanoja on ymmärretty oikein ja väärin tai jätetty suomentamatta.

Kaksi ensimmäistä edellä mainituista riskisanaan lankeamisen syistä näyttäisivät esiintyvän paljolti lomittain. Kun todellinen lausekonteksti jää vastaajalta ymmärtämättä, hän saattaa toisinaan hyvinkin joustavasti muotoilla jonkinlaisen järjellisen mutta todellisesta merkityksestä toisinaan suuresti eroavan sisällön käännökselleen.¹⁷ Niinpä seuraavissa esimerkeissä 78–80 olen katsonut molempien tekijöiden vaikuttavan lankeamiseen.

- (78) Kello viisi on lounas. (Jo24.14)
 ← *Selle viisi on loonud Pacius.* (Sm. 'Tämän sävelmän on luonut Pacius.')
- (79) Te olette saita. (Jo15.16) ~ Tee on kitkerää. (Jo27.16)
 ← *Tee on kitsas.* (Sm. 'Tie on kapea.')
- (80) Kulttuureiltaan Suomi ja Viro ovat samankaltaisia, jopa samanlaisia. (Jo16.8)
 ← *Kulttuurisidemed Soome ja Eesti vahel on kestnud juba sajandeid.* (Sm. 'Suomen ja Viron väliset kulttuurisiteet ovat kestäneet jo vuosisatoja.')

¹⁷ Tällaiset käännökset kuuluvat yleensä lausetason ryhmittelyssä luokkaan 1C: suomennoksissa syntyy periaatteessa järjelmä lausemerkitys, joka kuitenkin eroaa virkkeen korrektista sanomasta.

Yksi tutkimuksen alkuolettamuksista on, että lausekonteksti auttaisi oppijoita tunnistamaan petollisia ystäviä ja välttämään ensi lukemalta niille oletettua merkitystä; esimerkeissä 78–80 näin ei kuitenkaan ole käynyt. Havaittuaan äänteellisen samanlaisuuden informantit ovat oletaneet myös semanttista yhtenevyyttä lähde- ja kohdekielen sanojen välille. Syy lankeamiseen ei kuitenkaan piile puhtaasti äänteellisessä samanlaisuudessa (esimerkiksi *juba* ja suomen *jopa*-vastine sisältävät äänteellisiä eroja), vaan kyseisten virkkeiden luonteessa. Näissä virkkeissä riskisanan ympäristö ei ole ollut vastaajalle selkeä ja yksiselitteinen, vaan konteksti on sen luontoinen, että se sallii monia tulkintoja. Tällöin informantin on mahdollista luoda itse lauseelle jokin muu järjellinen sisältö, johon riskisanan ilmeiseltä näyttävän merkityksen voi sovittaa.

Esimerkissä 78 (*Kello viisi on lounas* [Jo24.14]) viron *viis* : *viisi* -sanan äänteellinen yhtenevyys suomen lukusanaan *viisi* on helppo havaita, jolloin merkitys oletetaan samaksi ja lauseen muu sisältö rakennetaan tuon oletetun semanttisen yhtäläisyyden ympärille. Suomenos on lauseena looginen, joten informantti on onnistunut löytämään käännökseensä merkityksellisyyttä – tosin vironkielisen virkkeen vihjeitä melkoisen luovasti tulkiten (esim. *selle* *’kello’, *on loonud* *’on lounas’). Hahmoteltuun kontekstiin sopimaton erisnimi *Pacius* on yksinkertaisesti jätetty käänöksessä huomiotta, vaikka tosiasiaassa juuri säveltäjän nimi voisi maailmantiedon valossa ohjata suomennosta oikeaan suuntaan.

Esimerkin 79 (*Te olette saita* [Jo15.16] ~ *Tee on kitkerää* [Jo27.16]) petollinen ystävä *kitsas* on erityisen havainnollinen esimerkki oletetun kontekstin vaikutuksesta riskisanan saamiin merkityksiin. Kuten aiemmin on todettu, riskisanaan on suoranaisesti langettu vain harvoin: toisin sanoen sitä ei useinkaan ole käännetty ’kitsaaksi’, ’itaraksi’ tai ’pihiksi’. Vaikka sana *kitsas* on tuttua yleissuomea, sen asemesta käytetään useimmiten sanaa *saita*, mikä voi osaltaan selittää lankeamisen vähyyttä. Lauseen *Tee on kitsas* predikatiivin *kitsas* suomennokset näyttävät kuitenkin vaihtelevan ennen kaikkea sen mukaan, miten informantti on ymmärtänyt subjektin *tee*. Kun ’tie’ on ymmärretty oikein, *kitsas* on käännetty muun muassa merkitykseen ’pitkä’. Mikäli vastaaja sen sijaan on kääntänyt viron *tee*-sanan pronominiksi *te* tai *sinä*, myös petollisen ystävän näennäismerkitys ’kitsas, saita’ tulee kyseeseen. Tavallisin *tee*-sanalle tarjottu käänös on kuitenkin suomen äänteellisesti yhtenevä ’tee’ (juoma), jolloin *kitsas* saa niinkin varioivia suomennoksia kuin ’kitkerä’, ’laiha’, ’huono’ ja ’valmis’. Näin ollen riskisanan *kitsas* saamat merkitykset näyttäisivät olennaisesti määräytyvän otaksutun lausekontekstin perusteella. Toisaalta on tarpeen huomata, että ’tee’-tulkintaan liittyvistä predikatiivin eri suomennoksista ’kitkerällä’ on jonkinasteista äänteellistä yhtenevyyttä viron *kitsas*-sanaan. Merkityksiä ’laiha’ ja ’huono’ saattaisi sen sijaan selittää *kitsas*-sanasta johdet-

tu päättelyketju: teenlehtiä on käytetty kitsaasti, jolloin valmis juoma on loogisesti 'laihaa' tai 'huonoa'.

Esimerkki 80 (*Kulttuureiltaan Suomi ja Viro ovat samankaltaisia, jopa samanlaisia* [Jo16.8]) on yksi lukuisista suomennoksista, joissa viron *juba* on käännetty todellisen 'jo'-merkityksen sijaan äänteellisesti läheisemmäksi lähdekielen sanaksi *jopa*. Esimerkin informantti on tulkinnut lauseen tarjoamaa materiaalia poikkeuksellisen vapaasti, sillä yleisesti ottaen osallistujat ovat pitäytyneet tiukemmin testivirkkeen rakenteessa ja kääntäneet esimerkiksi predikaatin *on kestnud* sanatarkasti muotoon 'ovat kestäneet'. Esimerkin 80 suomennoksessa informantin hahmottama lausekonteksti tukee *juba*-riskisanan oletettua 'jopa'-merkitystä: lausemerkitys perustuu ajatukselle, että Suomi ja Viro ovat kulttuureiltaan toisiinsa lähellä, elleivät peräti samanlaisia. Tällaisessa kontekstissa 'jopa'-merkitys on täysin mahdollinen, jopa luonteva.

Seuraavissa esimerkeissä 81 ja 82 petolliseen ystävään lankeamista puolestaan edistävät tietyt toiset virkkeen sanat, jotka osaltaan tukevat virkkeen virheellistä tulkintaa.

- (81) Kun Suomea asutettiin, olivat olosuhteet erilaiset kuin tänä päivänä. (Jo17.3)
 ← *Kui Soome riik asutati, oli ühiskond erinev kui tänapäeval.* (Sm. 'Kun Suomen valtio perustettiin, yhteiskunta oli erilainen kuin nykyisin.')

Esimerkin 81 virkkeessä puhutaan Suomesta ja historiasta, jolloin riskisanan tarjoama merkitys 'asuttaa' tuntuu järkeenkäyvältä. Niinpä enemmistö testiin osallistuneista (18 vastaajaa 25:stä) ei ole oivaltanut harkita sanalle muita mahdollisia merkityksiä, vaan äänneasun perusteella oletettu merkitys ('asutettiin') on vaikuttanut itsestään selvältä. Tällaiset erheelliset oletukset L1:n ja L2:n semanttisesta samanlaisuudesta ovat tuotoksen kannalta negatiivista transferia, epäedullista sukukielten vaikutusta toisiinsa (Ringbom 2007a: 30–31).

Kuten *asutada*-verbin myös *pilt*-riskisanan lauseyhteys testivirkkeessä 5 sisältää käsitteitä, jotka osaltaan voimistavat sanan harhaanjohtavuutta.

- (82) Sillä lapsella on äitini ja isäni. (Jo5.5)
 ← *Sellel pildil on minu ema ja õde.* (Sm. 'Tässä kuvassa ovat äitini ja siskoni.')

Esimerkin 82 petollinen ystävä *pilt* on käännetty 'kuvan' asemesta 'lapsiksi', vaikka tukea oikean merkityksen löytymiseen olisi saatavissa vieraista kielistä, esimerkiksi saksasta (*das Bild*) tai ruotsista (*en bild*). Tässä yhteydessä lankeamista selittää paitsi kohdekielen havaittu äänteellinen samanlaisuus suomen *piltti*-sanalla kanssa myös lauseen konteksti. Informantti on suomentanut viron *ema*-sanalla aivan oikein merkitykseen 'äiti' lähdekielen miltei samanmer-

kityksisen äännevastineen *emä* perusteella¹⁸. Käsitteelle *äiti* on ominaista assosioitua sanaan *lapsi*, sillä käsitteet kuuluvat samaan semanttiseen kenttään, merkityskenttään, jonka sisällä sanat kollokoituvat eli yhdistyvät toinen toisiinsa (Larjavaara 2007: 152–153, 157). Samaa assosiaatioverkkoon (mts. 158) kuuluu läheisesti myös käsite *isä*, joka on suoranainen vastakappale *äidille*, vanhemmat-parin toinen puolisko. Tämän yhteyden tähden on ymmärrettävää, että lähdekielen pohjalta täysin läpinäkymätön viron sana *õde* on tavallisesti suomennettu ’siskon’ sijaan ’isäksi’.

Vaikka testin 17 tarkastelussa olevaa petollista ystävää ovat äänneellisesti ainakin osittain yhteneviä tiettyjen suomenkielisten sanojen kanssa, oletettuun samamerkityksisyyteen ei ole läheskään aina langettu. Sellaiset tapaukset, joissa riskisana on ymmärretty oikein lankeamisen vaarasta huolimatta, eivät ole aineiston käännoksissä kovinkaan harvinaisia. Tiettyissä sanoissa (mm. *kitsas*, *varises*, *ajalugu*, *pealinn*) on peräti yleisempää päätyä oikeaan tai johonkin toiseen, kontekstiin sopivampaan tulkintaan kuin tyytyä yhtenevän äänneasun perusteella oletettuun merkitykseen. Seuraavassa alaluvussa pyrin hahmottelemaan syitä siihen, miksi käännoksissä ei aina tyydytä riskisanan näennäiseen merkitykseen.

5.4.2. Lankeamista ehkäiseviä tekijöitä

Petollisen ystävän äänneasun perusteella oletettuun merkitykseen lankeamista näyttää ehkäisevän periaatteessa kolme tekijää: 1) oletetun merkityksen ja lausekontekstin yhteensopimattomuuden oivaltaminen, 2) ensyklopedisen eli maailmantiedon soveltaminen sekä 3) oikean merkityksen löytäminen jostakin toisesta virkkeestä. Tulkinnat perustuvat Joensuun pääaineiston informanttien tuottamiin suomennoksiin. Havainnollistan seuraavaksi ehkäiseviä tekijöitä esimerkkien kautta.

Riskisanan näennäisen merkityksen istumattomuus ympäröivään kontekstiin on tavallisimmin huomattu silloin, kun muu lause on suhteellisen helppotajuinen – muutoinhan lausekontekstista on ylipäänsä hankala saada kiinni. Tällaisissa tapauksissa konteksti on siten yleensä yksiselitteinen, toisin kuin edellä käsitellyissä esimerkeissä 78–80, joissa konteksti jättää kohdekieltä osaamattomalle kielenoppijalle useita tulkintamahdollisuuksia. Toisaalta petollisen ystävän ja sen kontekstin yhteensopimattomuuden oivaltamiseen näyttäisi vaikuttavan myös riskisanaparin semanttinen etäisyys. Mikäli sanat tarkoittavat kielissä hyvin eri asioita, niitä luonnollisesti käytetään hyvin erilaisissa konteksteissa: tällöin on helpompi huoma-

¹⁸ Nykysuomessa *emä* esiintyy merkityksissä ’emo, nisäkäsnaaras jolla on poikasia’ (SS). Kantasuomessa sana on kuitenkin merkinnyt nimenomaan ’äitiä’ (Häkkinen 1997: 167). Tämä alkuperäinen merkitys on säilynyt entisellään viron kielen vokaalisoinnuttomassa variantissa *ema*.

ta, ettei riskisana ainakaan ensimmäisenä tarjoutuvassa merkityksessään istu muun virkkeen sisältöön (Ringbom 2007a: 76).

Edellä kuvailtu ilmiö näkyy aineistossa monien muiden muassa esimerkissä 83. Suomennoksessa ei ole tartuttu merkitykseen 'valita', jota petollinen ystävä *valitseda* ensi lukemalta saattaa näyttää tarjoavan.

- (83) Viron pääkaupungin ovat perustaneet tanskalaiset, ruotsalaiset, saksalaiset ja venäläiset. (Jo1.7)
 ← *Eesti pealinna on valitsenud taanlased, rootslased, sakslased ja venelased.*
 (Sm. 'Viron pääkaupunkia ovat hallinneet tanskalaiset, ruotsalaiset, saksalaiset ja venäläiset.')

Viron *valitseda*-verbi (taipuu *valitsen* : *valitsenud*) ja suomen *valita*-verbi (taipuu *valitsen* : *valinnut*) ovat äänneellisestä yhtenevyydestään huolimatta semanttisesti ja etymologisesti täysin erilaisia. Esimerkissä 83 vastaaja on suomentanut muun lauseen oikein ja ymmärtänyt, ettei *valitsenud*-verbi sovi kontekstiin äänneasun petollisesti vihjaamassa 'valita'-merkityksessä. Ilmeiseltä näyttävän suomennoksen sijaan informantti on keksinyt pulmasanalle uuden, kontekstiin sopivamman tuntuisen käännöksen, joka ei kuitenkaan satu aivan oikeaan (*ovat perustaneet* po. *ovat hallinneet*). Kyseistä informanttia ei ole eksyttänyt edes viron kongruoimaton *nud*-tyyppinen partisiippi (*pealinna on valitsenud taanlased* 'tanskalaiset ovat hallinneet pääkaupunkia'). Yllättävän harvat vastaajat ovat ylipäänsä erehtyneet hahmottamaan sanan *pealinna* 'pääkaupunkia' lauseen nominatiivimuotoiseksi subjektiksi, mutta muutamia tällaisiakin tulkintoja esiintyy (esim. "Viron hallitus on valinnut tanskalaiset, ruotsalaiset, saksalaiset ja venäläiset.")

Mikäli sanan todennäköiseltä tuntuva merkitys ei siis näytä sopivan oletettuun kontekstiin, se voi kannustaa oppijaa keksimään assosiaatioiden kautta sanalle uusia, kontekstiin sopivampia merkityksiä ja sitä kautta pääsemään lähemmäs oikeaa käännöstä (Möller 2007: 300). Tällaisia sepitteellisiä sisältöjä on luotu osalle semanttisesti täysin erilaisia sanoja, edellä tarkastellun *valitseda*-verbin lisäksi muun muassa riskisanalle *kitsas*. Sen sijaan sanan toiselle, monikon partitiivimuotoiselle *kitsaid*-esiintymälle *tänavaid*-sanon määrittäminen ei ole osattu järkeillä uusia tulkintoja yhtä onnistuneesti, vaan 17 vastaajaa 25:stä on jättänyt sanan suomentamatta. Kontekstiin sopimattomuutta ei siis ole suinkaan oivallettu kaikkien semanttisesti täysin eroavien sanojen yhteydessä: *kitsaid*-variantin ohella esimerkiksi sanoihin *asutata* ja *pilt* on langettu huomattavan usein, kuten aiemmin luvussa 5.3.1 on käynyt ilmi. Siten sanan lausekonteksti on avainasemassa ymmärtämisen kannalta.

Ringbomin (2007: 15) mukaan vieraan kielen ymmärtäminen pohjautuu kielellisen syötöksen ja kontekstin ohella oppijan hallussa ennestään olevaan tietämykseen, joka käsittää

sisäänsä sekä yksilön lingvistisen tiedon että yleisemmän maailmantiedon. Kääntämistestissä petollisia ystäviä on monesti ratkottu juuri ensyklopedisen tiedon, yleissivistyksen keinoin.

- (84) Kun NL hajosi, sai Viro jälleen itsenäisyyden. (Jo6.11)
 ← *Kui Nõukogude Liit varises kokku, sai Eesti jälle iseseisvaks.* (Sm. 'Kun Neuvostoliitto sortui, Virosta tuli jälleen itsenäinen.')

Esimerkin 84 verbi *varises* on käännöstestin petollisista ystäväistä vaarattomimpia, sillä äänneasun perusteella ilmeiseltä näyttävään 'varista'-merkitykseen on langennut vain yksi osallistuja. (Verbillä *variseda* on virossa myös 'varista'-merkitys, mutta se ei kyseisessä kontekstissa ole mahdollinen.) Syy sanan harhaanjohtamattomuuteen piiltee juuri maailmantiedon hyödyntämisessä: konteksti on sellainen, että lauseen sisällön voi ratkaista Viron itsenäistymistä koskevan yleistiedon avulla.

Vastaava ilmiö tulee kyseeseen myös esimerkiksi testivirkkeessä 15, jossa riskisana *pikk* on osattu ratkoa oikein lausekontekstin antamien vihjeiden perusteella.

- (85) Niin Suomen kuin Viron historia on pitkä ja täynnä ... (Jo18.15)
 ← *Nii Soome kui Eesti ajalugu on pikk ja täis õnnetusi.* (Sm. 'Sekä Suomen että Viron historia on pitkä ja täynnä epäonnea.')

Lähdekielen pohjalta helposti tunnistettavat erisnimet *Soome* ja *Eesti* sekä ennen kaikkea *ajalugu*-riskisanan tunnistaminen 'historiaksi' ovat laukaisseet oppijan maailmantiedon: Suomella ja Virolla on tunnetusti monituhatuotinen historia. Tuon yleistietämyksensä avulla informantti on osannut olla yhdistämättä petollista ystävää *pikk* suomen äänteellisesti läheiseen mutta täysin erimerkityksiseen ja eritaustaiseen adjektiiviin *pikku* (josta monet muut osallistajat ovat edelleen johtaneet erheellisen suomennoksen 'lyhyt').

Maailmantiedon lisäksi osa informanteista on riskisanojen merkityksiä etsiessään osannut hyödyntää yleisempää kontekstia, joka sitoo joitakin virkkeitä yhteen. Osa virkkeistä nimittäin käsittelee samaa Viro–Suomi-aiheistoa, osassa taas muuten esiintyy samoja sanoja. Tällaisten virkkeiden yhteydessä on ollut tarkoituksena testata mahdollisuutta siirtää myöhemmässä lauseessa löydetty merkitys aiemman virkkeen suomennokseen. Esimerkkien 86 ja 87 kuvaama sarja havainnollistaa tällaista päättelyketjua. Esimerkit ovat peräisin saman informantin vastauksista, ja ne molemmat sisältävät 'perustaa'-merkityksisen petollisen ystävän samassa muodossa, passiivin imperfektissä *asutati*. Virkkeet on aseteltu kääntämistestissä tarkoituksellisesti erilleen, toinen testin alkupuolelle 3. virkkeeksi ja toinen loppuun 19. virkkeeksi (ks. liite 1).

- (86) Kun Suomen ~~maata~~ asutettiin valtiota perustettiin, oli yhteiskunta erilainen kuin tänäpäivänä. (Jo4.3)

← *Kui Soome riik asutati, oli ühiskond erinev kui tänapäeval.* (Sm. 'Kun Suomen valtio perustettiin, yhteiskunta oli erilainen kuin nykyisin.')
[Testin 3. virke]

- (87) Milloin ensimmäinen korkeakoulu perustettiin Suomessa? (Jo4.19)
← *Millal asutati esimene ülikool Soomes?* (Sm. 'Milloin perustettiin ensimmäinen yliopisto Suomeen?')
[Testin 19. virke]

Esimerkissä 86 informantti on ilmeisesti palannut jälkikäteen korjaamaan *asutada*-verbin käännöstään. Kääntämistestin alkuun kirjatussa ohjeistuksessa nimittäin kehoitettiin vastaajia tarvitessaan korjaamaan käännöksiään vetämällä viiva uusittavien osien yli, eikä pyyhkimällä tekstiä pois; näin informanttien ajatteluketjuja on yritetty saada paremmin näkyville.

Testin 19. virkkeessä *asutati* esiintyy varsin yksiselitteisessä kontekstissa. Jos informantti siis suomentaa viron *ülikool*-sanana oikein 'yliopistoksi' tai edes joksikin koulutuslaitokseksi, petollisen ystävän tarjoama merkitys 'asuttaa' käy kontekstiin sopimattomaksi. Tällöin vastaajan on mahdollista oivaltaa riskisanan oikea merkitys 'perustaa', kuten esimerkin 87 informantti on tehnyt. Näin mahdollistuu puolestaan selville saadun merkityksen siirtäminen aiempaan 3. virkkeeseen, jossa *asutati* esiintyy harhaanjohtavammassa kontekstissa *Soome riik* -sanaliiton rinnalla. Tämä kuitenkin edellyttää virkkeiden yhteyden havaitsemista.

Kaiken kaikkiaan viron verbimuoto *asutati* on osoittautunut todella petolliseksi riskisanaksi, kuten edellä luvussa 5.3.1 on todettu. Virkkeiden 3 ja 19 välistä yhteyttä on osannut hyödyntää vain kaksi informanttia, joista molemmat näyttävät palanneen korjaamaan ensimmäisen virkkeen erheellistä käännöstään tutustuttuaan jälkimmäiseen testivirkkeeseen. Näiden kahden vastaajan lisäksi yksi informantti on suomentanut 'perustaa'-verbin oikein virkkeessä 19, mutta ei ole oivaltanut enää korjata 3. virkkeen käännöstään. Molemmissa testivirkeissä kaikki muut informantit ovat joko jättäneet riskisanan *asutati* kääntämättä tai sitten langenneet sen harhaanjohtavaan merkitykseen 'asuttaa'.

Edellä kuvatun ratkaisumallin olisi voinut olettaa kytkeytyvän myös kahteen *kitsas*-sanana sisältävään virkkeeseen (*Lauri armastab Tallinna kitsaid tänavaid* ja *Tee on kitsas*), mutta näin ei kuitenkaan ole käynyt. Verbin *asutada* merkityksen siirtämistä tukee se, että virkkeiden 3 ja 19 yhteys on helpommin havaittavissa. Kumpikin virkkeistä sisältää esimerkiksi erisnimen *Soome*, joka kytkee lausekontekstin Suomeen. Yhtenä osatekijänä on luultavasti myös muotojen yhtenevyys: 'perustaa'-merkityksinen verbi esiintyy molemmissa virkkeissä passiivin imperfektissä *asutati*, siinä missä 'kapea'-merkityksinen adjektiivi on yhtäällä yksikön nominatiivissa *kitsas*, toisaalla monikon partitiivissa *kitsaid*, mikä saattaa hankaloittaa muotojen välitöntä tunnistamista saman lekseemin esiintymiksi.

6. YMMÄRTÄMISEN STRATEGIAT

Käännöstestiin osallistuneiden ymmärtämisen strategioita, tai keinoja lähestyä entuudestaan tuntematonta sukukieltä, olen toistaiseksi käsitellyt pinnallisesti ja vain niiltä osin kuin ne nousevat esiin suomennoksista itsestään. Kaikkia suomenkielisten opiskelijoiden hyödyntämiä kielellisiä strategioita ei kuitenkaan ole mahdollista havaita pelkkien tuotosten perusteella. Tästä syystä on tarpeen syventyä testin kolmeen vapaaehtoiseen lisäkysymykseen, joiden avulla vastaajia pyydettiin reflektomaan kääntämisprosessiaan. Kääntämistestin kirjallisessa ohjeessa informanteja kehoitettiin vastaamaan varsinaisen käännösosituksen jälkeen, jos aikaa vielä riitti, seuraaviin lisäkysymyksiin:

- Mikä lauseissa oli hankala ymmärtää?
- Mikä lauseissa oli helppo ymmärtää?
- Mitä keinoja hyödynsit ymmärtääksesi? / Miten yritit ratkaista ymmärtämisen ongelmia?

Reflektioivia kysymyksiä on liitteen 1 käännöstestissä merkitty kirjaimilla D–F.

Seuraavaksi esittelen informanttien omia käsityksiä käännöstehtävästä, kokemuksia sen hankalista ja helpoista piirteistä, sekä ennen kaikkea niitä moninaisia strategioita, joita he tiedostavat käyttäneensä ratkoessaan kylmiltään vironkielisten virkkeiden merkityksiä. Koska Joensuun ja Jyväskylän opiskelijoilla on selvä ero lähtötasossa (ks. luku 4), otan tarkasteluun pelkästään pääaineiston informantit, joilla viron kielen ymmärtäminen on tiukemmin sidoksissa lähdekieleen eikä jo opittuun tietoon. Lähestyn aineistossa esiintyviä ymmärtämisen strategioita yleisyysjärjestyksessä: käsittelen ensin strategiat, jotka saavat pääaineiston vastauksissa eniten mainintoja. Läheskään kaikki testiin osallistuneet eivät kuitenkaan ole joko ehtineet tai viitsineet vastata kaikkiin lisäkysymyksiin. Muutamit informantit ovat vastanneet vain yhteen, jotkut eivät yhteenkään, toiset puolestaan kaikkiin kohtiin. Tyhjäksi jätettyjen kohtien runsas osuus on syytä ottaa huomioon: seuraavassa osiossa käsittelemäni esimerkit ovat peräisin vain 15 vastaajalta 25:n sijaan.

6.1. Kieltenvälinen samanlaisuus

Testin lisäkysymysten vastauksissa viitataan selvästi useimmin kieltenvälisen samanlaisuuden hyödyntämiseen ymmärtämisessä. Tämä on pitkälti ennakoitavissa oleva tulos, sillä yrittäessään ymmärtää vierasta kohdekieltä kielenpuhujan on luontaista etsiä yhtenevyyksiä lähdekie-

lensä ja L2:n välillä (Ringbom 2007b: 184). Toisaalta Joensuun pääaineistossa samanlaisuuden hyödyntäminen ymmärtämisen strategiana ei rajoitu pelkästään suomen ja viron yhtenevyyksien havaitsemiseen. Testiin osallistuneet ovat paikoitellen olettaneet samanlaisuutta myös kohdekielen viron ja jonkin muun kielen kuin L1:nsä suomen välille. Kahdessa seuraavassa alaluvussa esittelen erikseen sukukielten samanlaisuuteen perustuvan strategian (luku 6.1.1) ja ei-sukukielen hyödyntämisen ymmärtämisessä (6.1.2).

6.1.1. Viron ja suomen samanlaisuus strategiana

Mikäli oppijan lähdekieli ja kohdekieli ovat sukua toisilleen, hän havaitsee varmasti edes joi-takin kieltenvälisiä yhtäläisyyksiä (Ringbom 2007a: 7–8.) Tällainen tilanne vallitsee kääntä-mistestissä: osallistujilla on kohdekielenään viro, joka on läheistä sukua heidän lähdekielel-leen suomelle. Esimerkkeihin 88–90 poimituista lisäkysymysten vastauksista huomataan, että osallistujat ovat tietoisia lähdekielen keskeisestä asemasta sukukielen ymmärtämisessä.

(88) Lähdin kääntämään suomen kielen kautta. (Jo17.F)

(89) Vertasin sanoja suomen kielen sanoihin ja yritin löytää yhtäläisyyksiä. [- -]
(Jo2.F)

(90) [Yritin ratkaista ymmärtämisiongelmia] Vertaamalla suomeen. (Jo19.F)

Sanat *verrata* ja *yhtäläisyys* toistuvat informanttien vastauksissa, mikä kertoo osallistujien todellakin hyödyntäneen suomen ja viron samanlaisuutta ymmärtämisessä. Esimerkkien 88–90 vastaukset ovat kuitenkin jokseenkin ympäröityjä, eivätkä ne kerro paljoa siitä, kuinka samanlaisuuksia oikeastaan on etsitty tai miltä kielentasoilta niitä on mahdollisesti havaittu. Tässä suhteessa lisäkysymysten D ja E vastaukset ovat hedelmällisempiä, sillä niissä osallis-tujat ovat luetelleet konkreettisemmin asioita, jotka he ovat kokeneet hankaliksi ja helpoiksi. On luonnollista, että kysymykseen F on ollut vaikeampaa vastata, sillä se liikkuu abstraktim-malla tasolla, ymmärtämisen keinoissa.

Yleensä jonkin sukukielen ymmärtämisprosessi alkaa etsimällä ja havaitsemalla for-maalialla samanlaisuutta lähde- ja kohdekielen välillä. Seuraava vaihe on semanttisen ja funk-tionaalisen samanlaisuuden olettaminen. (Ringbom 2007a: 24–25.) Kääntämistestiä reflek-toivien kysymysten vastaukset tuntuvat kuitenkin viittaavan siihen, että osallistujat ovat ha-vainneet yhtäläisyyksiä L1-suomen ja L2-viron välillä sekä kielen formaalilla että funktionaa-lisella tasolla. Informantit ovat nimittäin löytäneet samanlaisuutta paitsi sanastossa ja kielten rakenteissa myös yleisemmin kielten järjestelmissä. Seuraavaksi esittelen sellaisia vastauksia, joissa esiintyy mainintoja eri kielentasoilla koetuista samanlaisuuksista sekä hankaluuksista.

Sanasto on yleensä ehdottoman tärkeässä roolissa, kun kyseessä on sukukielen ymmärtäminen tai reseptiivinen oppiminen. Oppijalla on alusta pitäen hallussaan huomattava L2:n potentiaalinen sanasto, jos kohdekieli on läheistä sukua oppijan L1:lle. (Ringbom 2007a: 11, 14.) Leksikaaliset seikat huomioidaan myös informanttien vastauksissa useammin kuin muut kielentasot, ja viron potentiaalista sanastoa on osattu hyödyntää. Vastausten perusteella näyttäisi siltä, että viron ja suomen yhteinen sanasto luo oppijalle pohjan, josta lähteä liikkeelle ymmärtämisprosessissa. Sanojen yhtenevyyteen luotetaan ja alkuoletuksena on, että äidinkielenstä löytyy apua sukukielen kääntämiseen. Tämä näkyy selvästi muun muassa seuraavista esimerkeistä:

- (91) [Vaikeuksia tuotti] Tuntematon sanasto.
Toisaalta sanastossa on paljon samanlaisuuksia. (Jo6.D–E)
- (92) Hankalaa oli, jos sana ei muistuttanut tarpeeksi suomalaista vastinettaan.
(Jo9.D)

Esimerkeistä käy ilmi, että ymmärtämisen vaikeuksia syntyy heti, mikäli kohdekielen sana ei muistutakaan mitään lähdekielestä tuttua sanaa. Saman ilmiön on pukeutunut sanoihin Kellerman (1995): missä ei ole havaittua samanlaisuutta, ei ole transferia (Ringbom 2007a: 25).

Toisaalta suomenpuhujat vaikuttavat olevan tietoisia siitä, että sukukielten välille oletettu semanttinen samanlaisuus ei välttämättä ole todellista samanlaisuutta. Toisin sanoen jonkin kohdekielen sanan todellinen merkitys voi poiketa suurestikin sen vastineesta lähdekielellä. Esimerkeissä 93 ja 94 vastaajat pohtivat sanaston pulmallisuutta.

- (93) [Hankalia olivat] selkeästi vironkieliset sanat, toisaalta ”tutut” sanat johtivat pahasti harhaan. (Jo1.D)
- (94) [Vaikeuksia tuottivat] ihan vieraan oloiset sanat ja ohi meni varmasti ”tuttuja”, kun kirjoitusasu oli niin outo. (Jo15.D)

Samanlaisia havaintoja ovat tutkimuksessaan tehneet myös Kaivapalu ja Muikku-Werner (2010). Osallistujien tietoisuus harhaanjohtavasta, näennäisestä samanlaisuudesta saattaa olla seurausta viron ja suomen suhteita koskevasta kansanlingvistiikasta. Kansanomaisiin käsityksiin kuuluu, että sukukielessä on ”hassuja” sanoja. (Mts. 81.) Kielitieteessä nämä ”hassut” sanat ovat petollisia ystäviä, joita olen käsitellyt luvussa 5. Esimerkki 93 näyttäisi viittaavan juuri riskisanojen harhaanjohtavuuteen.

Vaikka sanaston osuus on olennainen sukukielen ymmärtämisessä (Ringbom 2007a: 14), kyseisen testin perusteella tärkeässä asemassa ovat myös kielten rakenteiden yhtenevyys.

Osallistujat mainitsevat nimittäin löytäneensä kieltenvälistä samanlaisuutta sanaston lisäksi muun muassa taivutusmuodoissa.

- (95) [Helppoa oli] muodot, jotka olivat lähellä suomea, kuten sanan *Suomi* eri taivutusmuodot. [- -] (Jo15.E)

Esimerkissä 95 nostetaan erityisesti esiin sijajärjestelmien samanlaisuus lähde- ja kohdekielessä (*Suomi*-erisnimen taivutus). Esimerkin alkupuolen epätäsmällisemmällä kuvauksella (*muodot, jotka olivat lähellä suomea*) informantti voi yhtä hyvin tarkoittaa vaikkapa verbi-taivutusta.

On kiinnostavaa huomata, että toisille osallistujille samat seikat ovat olleet päinvastoin vaikeita:

- (96) [Hankalaa oli] jotkut sanat, taivutus. (Jo14.D)

- (97) Sanasto tuotti hankaluuksia, myös taivutusmuodot ja sanajärjestys. (Jo23.D)

On tarpeen muistaa, että kieltenvälisen samanlaisuuden havaitseminen on subjektiivista, oppijakohtaista: mikä toiselle on läpinäkyvää, saattaa olla toiselle täysin läpinäkymätöntä (Ringbom 2007a: 7–8). Syy informanttien erimielisyyteen saattaa piillä myös viron ja suomen todellisissa suhteissa, sillä ne ovat monimutkaiset. Perustaltaan esimerkiksi sijajärjestelmä ja verbintaivutus ovat samantapaisia, mutta ne sisältävät paikoitellen suuriakin eroja (ks. Remes 2009). On siis mahdollista, että siinä missä toinen informantti on kiinnittänyt huomiota yhtenevyyksiin ja positiiviseen transferiin, toinen osallistuja on huomionnut ennen kaikkea kielten eroavuuksia.

Viron ja suomen rakenteellisen samanlaisuuden havaitsemiseen liittyvät myös seuraavat sanajärjestyksestä ja lauserakenteesta esitetyt maininnat.

- (98) Sanajärjestyksestä oli helppo päätellä paljon. (Jo1.E)

- (99) [- -] Myös kielen lauseiden sanajärjestys tuntui usein melko tutulta. (Jo15.E)

- (100) [Helppoa oli] jotkut sanat, lauserakenne (Jo22.E)

Viron sanajärjestys on koettu pääosin yhtenevänä lähdekielen kanssa ja siten ymmärtämistä helpottavana. Ainoana poikkeuksena on esimerkissä 97 (ks. edellä) esitetty havainto sanajärjestyksen hankaluudesta. Tämä on siinä mielessä perusteltu huomio, että viron kielessä käytetään esimerkiksi useammin käänteistä sanajärjestystä (predikaatti ennen subjektiä) kuin suomessa (ehdoista tarkemmin Remes 1983: 276–277).

Yksi osoitus kyseisen testiryhmän kehittyneestä kielellisestä päättelykyvystä on se, että muutamat mainitsevat käyttäneensä vanhaa suomen kieltä ja murteellisuuksia etsiessään lähdekielestään vastaavuuksia viroon.

(101) Käytin vanhaa suomen kieltä, ja synonyymejä suomen kielestä. (Jo18.F)

(102) [- -] Mietin myös suomen synonyymejä ja murteellisia sanoja. (Jo1.F)

Tällaisen strategian hyödyntämiseen ei varmastikaan olisi mahdollisuuksia ilman jonkin-tasoista kielitieteellistä koulutusta tai vähintäänkin omakohtaista alan harrastusta. Mikäli testi toistettaisiin ei-lingvisteistä koostuvalla kohderyhmällä, tulokset voisivat tältä(kin) osalta olla kovin toisennäköiset.

Kokoavasti voidaan todeta, että edellä käsitellyissä esimerkeissä informantit kirjoitavat viroon ja suomen yhtenevistä piirteistä, joiden tunnistaminen on auttanut virokielisten virkkeiden merkitysten ratkomisessa. Lähde- ja kohdekielen välistä havaittua samanlaisuutta on osattu hyödyntää kielen monilla eri tasoilla. Eniten mainintoja vastauksissa kerää kielten yhteinen sanasto apuvälineenä, mutta myös esimerkiksi taivutusmuotojen ja sanajärjestyksen samantapaisuuden on havaittu auttavan ennalta tuntemattoman sukukielen ymmärtämisessä.

6.1.2. Ei-sukukielten samanlaisuus strategiana

Kieltenvälisen samanlaisuuden hyödyntäminen ymmärtämisen strategiana ei rajoitu ainoastaan lähde- ja kohdekielen, suomen ja viroon, yhtenevyyksiin. Informanttien vastauksissa, muun muassa esimerkeissä 103 ja 104, mainitaan nimittäin myös muita, vieraita kieliä käytetty apukeinona kääntämisessä – joskin suomen ja viroon vertaaminen ja samanlaisuuksien etsiminen on mainintojen määrän perusteella huomattavasti enemmän käytetty strategia.

(103) Muut kielet toimivat apuna. (Jo11.F)

(104) [Helppoja olivat] Sanat, jotka muistuttivat suomen (tai ruotsin) sanoja.
[- -] Joitakin sanoja yritin hakea myös ruotsista. (Jo16.E–F)

Vieraiden kielten käyttäminen näyttäisi ainakin informanttien omien reflektointien perusteella rajoittuvan lähinnä sanastoon, kun taas viroon ja suomen samanlaisuutta on osattu hyödynnetty kielen monilla eri tasoilla. Syyt juontuvat transferin laadusta. Ringbom (2007a) erottaa kielellisten elementtien transferin (*item transfer*) kokonaisvaltaisemmasta kielen järjestelmän transferista (*system* eli *procedural transfer*). Jälkimmäinen on lähes aina transferia oppijan lähdekielestä – tässä yhteydessä suomesta – sillä oppijan pinnallisemmin tuntemat vieraat kielet eivät yleensä tarjoa edellytyksiä kuin irrallisten elementtien transferiin. (Mts. 54–55.)

Oppijan jäsentämät kielten vastaavuussuhteet perustuvat havaittuun äänneasun yhtenevyyteen ja oletettuun merkityksen samanlaisuuteen (Ringbom 2007a: 55). Kielten välille oletettu samanlaisuus voi kuitenkin osoittautua ongelmalliseksi, jos kielenoppija olettaa kielten toimivan samalla tavoin, mutta tosiasiassa kielten ilmiöt divergoivat (Kaivapalu ja Muikku-Werner 2010: 72–73). Oletetun merkityksen samanlaisuuden pulmallisuus viron ja suomen kohdalla näkyy etenkin edellä käsitellyissä petollisissa ystäväissä (ks. luku 5). Toisaalta myös kahden ei-sukulaiskielen välillä voidaan havaita jonkin sanaparin äänteellistä samankaltaisuutta, jolloin kielenkäyttäjät saattaa olettaa niille myös semanttista yhtenevyyttä. Erikielisten lekseemien äänteellinen läheisyys saattaa kuitenkin hyvin olla puhdasta sattumaa, etenkin siinä tapauksessa, jos kyseiset kielet eivät ole sukua toisilleen (Häkkinen 2006: 59). Tällöin sanojen tosiasialliset merkitykset voivat olla kaukana toisistaan.

Edellisestä ilmiöstä on kyse seuraavaksi käsittelemissäni esimerkeissä. Kyseiselle pääluvulle poikkeuksellisesti esimerkit eivät ole poimintoja reflektioivista lisäkysymyksistä, vaan varsinaisten käännösten joukosta (kuten aiemmissa analyysiluvuissa). Poikkeaman tarkoituksena on havainnollistaa vieraiden kielten hyödyntämistä ymmärtämisen strategiana, sillä aineisto tarjoaa muutamia herkullisia, konkreetteja esimerkkejä ilmiöstä. Esimerkit eivät ole ainoita laatuaan aineistossa, vaan kutakin tapausta esiintyy vähintään kahdesti. Tämä uskoakseni minimoi huumorimielellä tehtyjen käännösten mahdollisuuden.

Esimerkeissä 105 ja 106 viron ja ruotsin kielen välillä on havaittu äänteellistä samanlaisuutta ja edelleen oletettu semanttista yhtenevyyttä, mikä on johtanut osittain tai täysin erimerkityksiseen suomennokseen.

(105) Palaan, kirjoita minulle keskipäivällä perheestäsi. (Jo6.17)

← *Palun, kirjuta mulle midagi oma pere kohta.* (Sm. 'Kirjoitathan minulle jotain perheestäsi.' / 'Ole hyvä ja kirjoita...')

(106) ... etsiä tekemistä. (Jo26.2)

← *Millal alustad söögi tegemist?* (Sm. 'Milloin aloitat ruoan laittamisen?')

Esimerkissä 105 informanttia on johtanut harhaan viron ortografia, sillä hän on lähdekielensä mukaisesti tulkinut *midagi*-sanan *d:n* ja *g:n* soinnillisiksi äänteiksi, vaikka tosiasiassa ne ääntyisivät puolisoinnittomina, kutakuinkin *t-* ja *k-*klusiilien tapaan (ks. esim. Remes 1983: 24–25). Näin käy ymmärrettäväksi, että informantti on yhdistänyt viron *midagi*-sanan ruotsin *middag*-sanaan ja kääntänyt sen ruotsin mukaisesti merkitykseen 'keskipäivällä'. Esimerkissä 106 sen sijaan vastaaja on havainnut äänneasun samanlaisuutta viron *söögi*-substantiivin ja ruotsin *söka*-verbin välillä. Ruotsin *söka* ääntyy puheessa pitkä-*ö*:llisenä, mikä lisää sanojen äänteellistä yhtenevyyttä. Havaintonsa vuoksi informantti on olettanut myös merkityksen ole-

van kielissä yhtenevä ja suomentanut viron 'ruoka'-merkityksisen *söögi*-sanana ruotsin *söka*-verbin merkitykseen 'etsiä'.

Esimerkissä 107 informantti on hyödyntänyt puolestaan viron ja englannin satunnaisia äänteellisiä yhtenevyyksiä suomentaessaan vironkielistä testivirkettä.

- (107) Millä tavalla esi-isät asuivat todella kylmässä Suomessa? (Jo16.19)
 ← *Millal asutati esimene ülikool Soomes?* (Sm. 'Milloin perustettiin ensimmäinen yliopisto Suomeen?')

Informantti on havainnut äänteellistä yhtenevyyttä viron sanassa (*esi*)*mene* 'ensimmäinen' ja englannin sanassa *men* 'miehet; ihmiset'. Viron numeraalin alkuosa *esi-* taas on kääntynyt suomen suoraksi äännevastineeksi *esi*. Näin on saatu tuotos 'esi-ihmiset', siitä edelleen 'esi-isät'. Lähinnä kirjoitusasun samanlaisuuteen perustuu sanojen (*üli*)*kool* ('yliopisto') ja englannin *cool* ('viileä') erheellinen rinnastaminen toisiinsa.

6.2. Konteksti

Edellä eriteltyyn kieltenväliseen samanlaisuuteen on tukeuduttu käännoksissä selvästi eniten, mutta informantit mainitsevat myös monia muita käyttämiään ymmärtämisen strategioita. Samanlaisuuden jälkeen yleisimmin vastauksissa nostetaan esiin lausekontekstin hyödyntäminen sekä kolmantena virkkeiden vertaaminen toisiinsa. Strategioiden voidaan katsoa kuuluvan yhteen, sillä molemmat perustuvat viime kädessä kontekstiin tukeutumiseen. Kontekstia vain hyödynnetään eri tasoilla: kyse on joko nojautumisesta yhden virkkeen sisäiseen koheesioon tai sitten avun etsimisestä joitakin lauseita sitovasta yleisemmästä kontekstista tai aiheistosta.

Suppeamman, yhden virkkeen sisäisen lausekontekstin käyttämisestä ymmärtämisen apuvälineenä osallistujat kirjoittavat muun muassa seuraavasti:

- (108) Yritin ratkaista vaikeita sanoja hyödyntämällä sanan esiintymisympäristöä, lauseyhteyttä. (Jo9.F)
- (109) Koetin hakea suomen kielestä samalta kuulostavia sanoja ja mieltä, notta so-piiko ne ollenkaan asiayhteyteen. [- -] (Jo15.F)
- (110) [Hankalia olivat] jotkin sanat, joita ei voinut päätellä sanayhteydestä ja jotka olivat muutenkin "omituisia". (Jo16.D)

Konteksti on tärkeä tekijä kohdekielen ymmärtämisessä. Kaivapalun ja Muikku-Wernerin (2010: 83) havaintojen mukaan se toimii ikään kuin vuorovaikutuksessa lähdekielen pohjalta

tunnistettujen sanojen kanssa: kontekstin kautta löydetään merkityksiä yksittäisille sanoille, ja sanojen yhtenevyys taas selventää edelleen kontekstia. Vaikka Kaivapalun ja Muikku-Wernerin tarkastelussa on yhtenäinen teksti irrallisten virkkeiden sijaan, edellinen havainto pätee luullakseni myös tässä yhteydessä. Suomen ja viron samankaltaiset sanat tarjoavat oppijalle perustan (ks. luku 6.1.1), jonka kautta lähteä ratkomaan lausemerkitystä. Hahmotellun lauseyhteyden pohjalta taas voidaan yrittää olettaa merkityksiä sellaisille kohdekielen sanoille, joilla ei ole havaittavaa yhtenevyyttä L1:een, kuten esimerkeissä 108–110 osallistujat kertovat tehneensä.

Vaikka kääntämistestin virkkeiltä uupuu yhtenäinen tekstikonteksti, osallistujat ovat pyrkineet etsimään jonkinlaista yhteyttä testivirkkeiden välillä. Tämä oli testiä laadittaessa tarkoituksenakin: testata, onko hankalissa lausekonteksteissa apua siitä, että jokin sana esiintyy myös myöhemmin testissä selkeämmässä asiayhteydessä. Osa informanteista näyttää todella onnistuneen hyödyntämään testivirkkeiden välisiä yhteyksiä, kuten esimerkit 111 ja 112 antavat ymmärtää.

(111) [- -] Sanantunnistus kontekstin kautta auttoi: esim. *ajalugu* (historia?) välähti 15. kysymyksen kohdalla. (Jo2.F)

(112) [- -] Jonkin sanan saattoi ymmärtää paremmin toisesta lauseesta. (Jo7.F)

Esimerkin 111 informantti on onnistuneesti päätellyt viron *ajalugu* sanan merkityksen testin 15. virkkeessä (*Nii Soome kui Eesti ajalugu on pikk ja täis õnnetusi*) ja siirtänyt sen aiempaan käännökseensä virkkeestä 1 (*Eesti ajalugu õpivad soomlased vaid vähe*). Samaan kontekstuaaliseen ymmärtämisen strategiaan viittaa myös esimerkin 112 kuvaus.

Konteksti on väistämättä olennainen osa sukukielen tai minkä tahansa vieraan kielen ymmärtämisprosessia. Kontekstin merkitys on korostunut myös tutkimuksen aiemmissa vaiheissa: kuten todettua, lausekontekstin ymmärtämisellä on suuri vaikutus etenkin petollisten ystävien oivaltamiseen, sillä oikein hahmotettu konteksti voi ehkäistä riskisanoihin lankeamista (ks. luku 5). Tässä yhteydessä käsiteltyjen kääntämistä reflektoiden kysymysten perusteella näyttäisi siltä, että myös kielenoppijat itse ovat tietoisia kontekstin avainasemasta ymmärtämisprosessissa ja siihen pyritään tukeutumaan kaikilla mahdollisilla tasoilla, sekä lauseen sisällä että eri virkkeiden välillä.

6.3. Harvoin mainitut strategiat

Informanttien vastauksissa käänösprosessia reflektoiisiin kysymyksiin mainitaan neljä eri ymmärtämisen strategiaa vain muutaman kerran. Näitä ovat yleisyysjärjestyksessä 1) kielellisen pohjatiedon soveltaminen, 2) maailmantiedon hyödyntäminen, 3) päättelykyky ja 4) mielikuviutus. Kyseisiä strategioita voitaneen vähäisten mainintojen vuoksi pitää harvakäyttöisimpinä – tai kenties vain huonommin tiedostettuina – keinoina tulkita vironkielisten virkkeiden merkityksiä.

Aiemmin esiin tuodun Ringbomin (2007a: 15) näkemyksen mukaan kohdekielen ymmärtämiseen vaikuttavat paitsi varsinainen kielellinen syötös ja sen konteksti myös oppijan lingvistinen ja maailmantieto. Aikaisemman tiedon hyödyntäminen tuodaan esiin myös testiin osallistuneiden vastauksissa lisäkysymykseen F. Esimerkkien 113 ja 114 sitaateissa informantit mainitsevat nimenomaan lingvistisen pohjatiedon ymmärtämisen keinona:

(113) [- -] Muistelin aiempia kokemuksiani virosta. (Jo1.F)

(114) Kokeilin, auttaako pitkien vokaalien muuttaminen diftongeiksi. (Jo14.F)

Esimerkin 113 informantilla on ollut kääntämisessä apunaan arjen kohtaamiset viron kielen kanssa, kun taas esimerkin 114 vastauksesta käy ilmi lingvistinen tieto, joka on luultavasti omaksuttu yliopisto-opinnoissa. Informantti näyttää havainneen viron alkuperäisten pitkien vokaalien diftongiutumattomuuden suomeen verrattuna. Tämä havainto ei ole kovinkaan yllättävä (vaikka esiintyykin aineistossa vain harvoin), sillä suomen kielen opintojen alkuvaiheen äänne- ja muoto-opin kursseilla käydään läpi suomen aukenevien diftongien tausta (esim. *ie* < *ee* ja *uo* < *oo*). Tätä lingvististä tietämystään oppija on tietoisesti koettanut hyödyntää testivirkkeiden suomentamisessa.

Yhtä lailla oppijan pohjatietämykseen liittyvä mutta ei-lingvistinen strategia on pragmaattisen maailmantiedon eli oman yleistietämyksen soveltaminen suomentamisessa. Esimerkissä 115 vastaaja kirjoittaa kontekstuaalisesta tiedosta, asiayhteyteen liittyvästä tietämyksestä: olen tulkinnut tämän viittaavan juuri maailmantietoon. Esimerkin 116 tapaus on sen sijaan selväsanaisempi ja täysin yksiselitteinen.

(115) [Hyödynnettyjä keinoja] Kontekstuaalinen tieto, aiemmat kieliopinnot. (Jo6.F)

(116) Ymmärtämisessä auttoi [- -] lauseen sisällön tuntemus entuudestaan. (Jo7.F)

Luvussa 5.4.2 on käsitelty maailmantiedon merkitystä riskisanoihin lankeamista ehkäisevänä tekijänä, joten en tässä yhteydessä puutu siihen pidemmin. Esimerkkien 115 ja 116 perusteella

näyttäisi kuitenkin siltä, että ainakin osa vastaajista on myös itse tietoisia yleistiedon tarjoamasta kääntämisen tuesta.

Muita informanttien havaitsemia strategioita ovat päättelykyvyn sekä mielikuvituksen hyödyntäminen. Seuraavissa esimerkkipoiminnoissa kuvaillut ymmärtämisen keinot on molemmat mainittu Joensuun pääaineistossa vain kertaalleen.

(117) Päättelykykyä, kontekstia käytin apuna. (Jo23.F)

(118) [- -] Ja mielikuvitusta myös tuli käytettyä. (Jo15.F)

Vaikka esimerkeissä 117 ja 118 esiin nostetut strategiat ovat vain yhden informantin mainitsemia, ne ovat todennäköisesti ainakin tietystä määrin kaikkien testiin osallistuneiden hyödyntämiä. Kyseessä on siinä määrin automaattiset abstraktit ajattelutoiminnot, että niihin ei välttämättä tule äkkiseltään kiinnitettyä huomiota.

Kokoavasti voidaan todeta informanttien tiedostamista ymmärtämisen strategioista, että tulokset eivät ole yllättäviä. Vironoppijoiden strategioita on tarkasteltu aiemminkin REMU-hankkeen piirissä, Kaivapalun ja Muikku-Wernerin (2010) tutkimuksessa, jossa informanttien luettavana ja eriteltävänä oli yhtenäinen vironkielinen teksti. Ymmärtämisstrategioiden osalta heidän tutkimuksensa ja tämän tutkielman tulokset ovat pitkälti yhteneviä: oppijoiden käyttämät strategiat perustuvat ennen kaikkea kieltenväliseen havaittuun samanlaisuuteen, niin sanaston kuin yleisemmän kielenjärjestelmän tasolla. Myös kokonaista tekstiä luettaessa konteksti osoittautuu merkittäväksi tekijäksi, sillä se toimii vuorovaikutuksessa yhteisen sanaston kanssa. (Mts. 82–84.) On kiinnostavaa huomata, kuinka vahvasti tässäkin tutkimuksessa kontekstin avainasema nousee esiin, vaikka oppijoilla on pääosin käytettävissään vain lausetason tekstiyhteys – kokonaisen tekstin koherenssi uupuu. Näyttäisi siltä, että vieraan kielen ymmärtämisessä kontekstiin nojaututaan hyvin vahvasti, oli sen määrä tai laatu millainen tahansa.

7. TUTKIMUSTULOSTEN KÄYTÄNNÖN SOVELLUKSIA

Olen osana tutkielmaani tarkastellut viron kielen ymmärtämistä kahdella eritasoisella testiryhmällä. Joensuun informanteilla ei ole pohjatietoja virosta, kun taas Jyväskylän verrokki-ryhmällä on ainakin periaatteessa hallussaan kahden neljän tunnin kestoisen luennon tiedot ja taidot kohdekielestä. Tutkielmani 4. pääluvussa on saatu selville, että äidinkielenään suomea puhuvilla opiskelijoilla läheistä sukua olevan viron kielen ymmärrys paranee kahdeksan tunnin opetuksella kutakuinkin 20 prosenttiyksikköä. Tulos ei ole täsmällinen eikä kenties yleistettävissä tämän tutkimuksen ulkopuolelle, mutta uskon sen kaikesta huolimatta kertovan jotakin siitä, miten nopeasti suomenpuhujien viron kielen ymmärtäminen kehittyy. Tässä luvussa pohdin, minkälaisin käytännön toimin ja didaktisin sovelluksin sukukielen ymmärtämistä on mahdollista tehostaa. On syytä huomata, että näkökulmani rajautuu nimenomaan ymmärtämiseen ja sen kehittämisen keinoihin, mutta tarvittaessa samat periaatteet voisivat olla sovellettavissa myös ohjatussa opetuksessa.

Kaivapalun ja Muikku-Wernerin (2010: 85) tutkimuksessa korostetaan viron ja suomen sukulaisuuden hyödyntämistä opetuksessa etenkin sanaston tasolla: yksittäiset sanat ovat pitkälti toistensa kaltaisia, ja toisaalta johdosten ja yhdyssanojen tunnistaminen onnistuu suomenkielisiltä oppijoilta yleensä melko vaivatta. Samaan tapaan kirjoittaa myös Ringbom (2007a). Oppijat vaikuttavat olevan kielentasoista kaikkein tietoisimpia juuri sanastosta. Tässäkin tutkielmassa käsitellyt petolliset ystävät asettavat luonnollisesti oppimiselle omat haasteensa, mutta yleisesti ottaen lähisukukielten välisillä lukuisilla hyvillä ystävillä – niin sanaston kuin kielen rakenteiden tasolla – on ylivoima mitä tulee kohdekielen ymmärtämiseen ja reseptiiviseen oppimiseen. (Mts. 75.) Etenkin luetunymmärtämisessä kohdekielen sanaston deklaraatiivinen, vastaanottava tunteminen voi auttaa oppijaa pääsemään pitkälle. Se voi kehittyä verrattain nopeasti, kun taas kohdekielen tuottamiseen tähtäävä kielitaito vaatii runsaasti aikaa ja harjoitusta. (Mts. 22).

Vastaavia, sanaston merkitykseen painottuvia tuloksia on saatu myös tässä tutkimuksessa. Tarkasteltaessa testivirkkeiden ymmärtämistä lausemerkityksen syntymisen kautta (luku 4) ei voida välttyä sanastollisten tekijöiden huomioimiselta. Edelleen petollisten ystävien lähempi tarkastelu (luku 5) osoittaa, että tietyt viron ja suomen sanaston semanttiset eroavuudet ovat ongelmallisia kohdekieltä tuntemattomalle suomenpuhujalle: mikäli riskisanat eivät ole varsinaisesti harhaanjohtavia, ne ovat monesti silti hankalia ymmärtää lausekontekstissakin. Myös oppijoiden reflektoidessa hyödyntämiään ymmärtämisstrategioita juuri sanastonousee vahvimmin esiin (luku 6): äänteellisesti tai semanttisesti eroavat sanat koetaan ongel-

mallisena ja ymmärtämistä vaikeuttavana tekijänä, mutta pääosin yhteiseen sanastoon luetaan. Sanasto vaikuttaisi siis monelta osin olevan otollinen lähtökohta sukukielen oppimiselle ja sukukielen opettamiselle.

Sanasto on yhtenä kohtana esillä myös Wiikin (1994) kokoamassa ”yksisivuisessa viiron kieliopissa”. Wiik on listannut suomenkielisille viironoppijoille tärkeimpiä ohjeita, millä tavalla lähestyä viiron kielen tuottamista. Sääntötyypit perustuvat ajatukselle, että suomenpuhujat tuottavat viroa pitkälti kääntämällä suomenkielisiä ilmauksia ja rakenteita. Wiik mainitsee kahdeksan tärkeintä sääntötyyppiä, joita seuraamalla oppija voi luontevasti muokata suomen ilmauksista viironkielisiä. Näitä ovat 1) sanajärjestyssäännöt, 2) rakennesäännöt, 3) kongruenssi- ja rektiosäännöt, 4) fraasisäännöt, 5) sanasäännöt, 6) suffiksisäännöt, 7) morfofonologiset säännöt sekä 8) foneettiset säännöt eli ohjeet virolaiseen ääntämiseen. (Mts. 124–125.)

Vaikka Wiikin (1994) hahmottamat keskeisimmät sääntötyypit tähtäävät viiron kielen tuottamiseen, samat ohjeet pätevät nähdäkseni myös ymmärtämisen parantamiseen. Tämän tutkielman perusteella kaikki säännöt eivät kuitenkaan näyttäydy yhtä relevantteina: toissijaisia nimenomaan ymmärtämisen kannalta vaikuttaisivat olevan säännöt 1, 3 ja 8. Vaikka osa testiin osallistuneista nostaa kääntämisprosessia reflektoidessaan esiin sanajärjestyksen paikoittaisen hankaluuden, testivirkkeiden suomennoksissa sanajärjestys ei näytä aiheuttaneen ymmärtämisen ongelmia kuin vain harvoin. Esimerkiksi lausemerkitysten ymmärtäminen ei informanteilla kariudu käänteiseen sanajärjestykseen, vaan ongelmia aiheuttavat enemmän lähdekielestä eroava sanasto ja lauseopilliset rakenteet. Myöskään kongruenssi- ja rektioerot eivät muodosta testiin osallistuneille kovin korkeaa ymmärtämisen kynnystä, vaan esimerkiksi kongruoimattomat verbimuodot (kuten *on kestnud* ’ovat kestäneet’ virkkeessä 8) on yleensä tulkittu oikein. Vastaavasti foneettiset erot, kuten vokaalisoinnun uupuminen virosta, eivät ole useinkaan aiheuttaneet väärinymmärryksiä: muun muassa vokaalisoinnuttomat sanat *ema*, *päeval* ja *väsimum* on lähes poikkeuksetta osattu suomentaa oikein.

Muista Wiikin (1994: 124–125) kokoamista sääntötyypeistä sen sijaan olisi suuresti apua viiron ymmärtämiseen. Lauseopillisten rakenteiden eroihin keskittyvät rakennesäännöt sekä fraasisäännöt (ohjeluetelossa kohdat 2 ja 4) auttaisivat viironoppijoita ratkomaan esimerkiksi tiettyjä analyttisiä rakenteita, joita suomessa vastaavat agglutinoiville kielille tyypilliset synteettiset ilmaukset. Kääntämistestissä ymmärtämistä vaikeuksia ovat aiheuttaneet etenkin rakenne GENETIIVI + *kohta* (’jonkin suhteen, jostakin’) sekä kohteliaisuusfraasi *palun* (’ole hyvä’), joka on useimmin tulkittu lauseenalkuisuutensa vuoksi erisnimeksi. Suffiksisäännöt ja morfofonologiset säännöt (kohdat 6 ja 7) puolestaan helpottaisivat viiron kielen suomesta eroavien taivutuspäätteiden ja -tunnusten sekä äänne- ja muotoseikkojen ymmärtämistä. Testivirkkeissä esiintyy monia suffikseja ja morfofonologisia piirteitä, jotka ovat yksistään ny-

kysuomen perusteella hankalia ymmärtää. Tällaisia ovat muun muassa tietyt partitiivimuodot (*pealinna, tänavaid, sajandeid*), pitkien välivokaalien diftongiutumattomuus (*tee, töötasin*) sekä *tk*-yhtymän assimiloituminen sanassa *pikk* (’pitkä’)¹⁹. Toisaalta jotkin morfofonologian piirteet voivat eroista huolimatta olla ymmärrettäviä suomenpuhujalle: testissä ongelmattomiksi ovat osoittautuneet esimerkiksi *h*:n kato (*pere, vana*), *ü*:n illabiaalistuminen (*ühiskond, täis*) ja sisäheitto (*soomlased, kestnud, suhtlemist*). Tietyissä sanoissa myös diftongiutumattomat pitkät vokaalit *ee* ja *oo* on osattu tulkita oikein (*keel, Soome*). (Mts. 124–127.)

Erityisen tärkeänä tutkielmani perusteella pidän Wiikin (1994: 125) mainitsemia sanasääntöjä, joiden avulla viron oppijaa ohjataan tunnistamaan keskeisimpiä sanaston eroja. Kääntämistestin sanastossa on paljon niin sanottuja hyviä ystäviä, joista informantit näyttävät aloittaneen kääntämisprosessinsa: muun muassa maiden ja kansallisuuksien nimitykset (*Eesti, Soome, rootslased, venelased*), tietyt yhteistä perua olevat verbit (*olla*-verbi taivutusmuotoineen, *sai, läksin, võib, kirjuta*) ja persoonapronominit (*sa, minu, mulle*). Samaa alkuperää olevien sanojen tunnistamisesta on luonnollista lähteä liikkeelle ymmärtämisessä, ja näin on myös kielenopetuksessa perinteisesti tehty. Tärkeimmistä kirjoitusasun ja ääntämisen eroista on lisäksi koottu oppikirjoihin listoja, mikä auttaa kielenoppijoita harjaantumaan vaikeampien sanojen tunnistamiseen. (Kaivapalu & Muikku-Werner 2010: 85.) Sanaston kohdalla on toisaalta syytä korostaa kontekstin tarkkailemista (mts. 86). Kuten tämänkin tutkimuksen tuloksista havaitaan, kontekstilla on tärkeä rooli esimerkiksi petollisten ystävien merkityksen oivaltamisessa, vaikka aina siitäkään ei ole apua. Testiin osallistujat ovat tosin itsekin pitkälti tietoisia paitsi kontekstin myös maailmantiedon mahdollisesta avusta ymmärtämisessä, ja tällaisia ymmärtämisen strategioita olisi myös mahdollista opettaa kielenoppijoille.

Oma kysymyksensä on, missä ja kenelle viron ymmärtämisen tehostamisen keinoja sitten voitaisiin opettaa. Ringbomin (1987: 133) mukaan suosiollisin ympäristö kielenoppimiselle on epämuodollinen toisen kielen omaksumisen tilanne, jossa lähdekielen puhuja oppii L1:lleen sukua olevaa kohdekieltä. Sen sijaan epäotollisin ympäristö vallitsee opeteltaessa muodollisessa kontekstissa kohdekieltä, joka ei ole sukua oppijan lähdekielelle. Siinä mielessä suomenkieliset vironoppijat ovat edullisessa asemassa, sillä kohdekieli on yksi lähdekielen läheisimmistä sukukielistä. Kielet ovat rakenteellisesti ja sanastollisesti monelta osin yhteneviä, joten oppija ikään kuin osaa valmiiksi tiettyjä asioita virosta (Kaivapalu & Muikku-Werner 2010: 87). Toisaalta tämä kohdekielen ”helpous” voi johtaa vääränlaiseen opiskeluasenteeseen ja motivaatio-ongelmiin, jotka estävät sukukielen sujuvan oppimisen (Remes

¹⁹ Sanassa *pikk* väärinymmärryksen vaaraa lisää myös loppuheitto. Riskisana on monesti yhdistetty suomen äänteellisesti samantapaiseen *pikku*-sanaan.

2009: 36–37). Sen vuoksi voisikin olla helpompaa opiskella kieltä, joka muistuttaa lähdekieltä riittävästi mutta ei liikaa (Tarvainen 1985: 12).

Sukukielestä kiinnostuneilla on kuitenkin erinomaiset mahdollisuudet omaksua nopeastikin toista kieltä, mikäli motivaatio vain on kohdallaan. Yhtenä mahdollisena tavoitteena viron ja suomen reseptiivisen monikielisyyden tutkimuksessa onkin kehittää tutkimustulosten pohjalta yleispätevä ohjeisto, joka helpottaisi esimerkiksi omatoimista sukukielisen tekstin lähestymistä ja toisaalta myös tukisi kielen opiskelua (Kaivapalu & Muikku-Werner 2010: 88).

8. PÄÄTÄNTÖ

Suomi ja viro ovat itämerensuomalaisia lähisukukieliä, joissa on kuitenkin merkittäviä kielten erilliskehityksestä ja kantasuomen murteista johtuvia eroja niin fonologian, morfologian kuin leksikon tasolla (Remes 2009: 47). Kielten nykytilannetta, niiden suhdetta toisiinsa, kuvastaa hyvin se, missä määrin reseptiivinen monikielisyys on mahdollista. Tutkielmani johtoaajatukseksi on ollut tarkastella juuri reseptiivisen monikielisuuden edellytyksiä viron ja suomen välillä. Tätä tarkoitusta palvelemaan tein kääntämistestin kahdella suomen kielen opiskelijoiden ryhmällä: ensin keräsin pääaineiston Itä-Suomen yliopiston viron kielen vasta-alkajilla ja sitten verrokkiaineiston Jyväskylän yliopiston opiskelijoilla, joilla oli kahdeksan oppitunnin verran enemmän viron tuntemusta.

Kääntämistestin perusteella pelkän suomen pohjalta, ilman aiempia viron opintoja Joensuun informantit ovat ymmärtäneet vironkielisten virkkeiden merkityksen oikein tai likimain oikein noin kolmanneksessa tapauksista. Jyväskylässä annetun opetuksen jälkeen ymmärtämisen taso on noussut hieman yli 50 prosenttiin. Toisin sanoen perusteita monikieliseen kommunikaatioon näyttäisi olevan jonkin verran jo luonnostaan: lähdekielen transfer on relevanttia ja positiivista, sillä L1:n ja kohdekielen rakenteet ovat pitkälti yhteneviä. Suomenpuhujien viron kielen ymmärtämistä onkin mahdollista tehostaa melko nopeasti. Koska ymmärtämisen taso kuitenkin jää kummallakin testiryhmällä alle puoleen, on ilmeistä, että reseptiivisen monikielisyyteen sisältyy myös monenlaisia haasteita.

Yksi suurimmista viron ymmärtämisen haasteista liittyy sanastollisiin tekijöihin. Toisaalta sanaston yhtenevyyteen luotetaan ja se edistää ymmärtämistä, mutta niin sanotut petolliset ystävät ovat nimensä veroisesti osoittautuneet petollisiksi tai vähintäänkin hankaliksi. Lausekontekstiin sijoitettuna riskisanojen äänteellinen samanlaisuus tai semanttinen etäisyys eivät kuitenkaan yksinään riitä johtamaan oppijaa harhaan. Petollisen ystävän oletettuun merkitykseen lankeaminen on erityisen tavallista silloin, kun virkkeen konteksti jää epäselväksi tai lauseelle keksitään järjellinen, toimiva sisältö väärin ymmärretyn sanan ympärille. Kontekstin vaikutukseen nivoutuvat myös lauseen muut harhaanjohtavat sanat: toisinaan lauseyhteys sisältää käsitteitä, jotka assosiaatioiden kautta näyttävät tukevan oletettua merkitystä.

Riskisanojen eksyttävyyttä sen sijaan vähentävät maailmantiedon hyödyntäminen sekä kontekstin – niin lausekoheesio kuin toisten virkkeiden – antama tuki. Kontekstista voi olla apua etenkin suomennettaessa sellaisia äänteellisesti yhteneviä riskisanoja, jotka eroavat semantiikaltaan täysin: tällöin sanojen luonnolliset käyttökontekstit ovat yleensä kovin erilaiset (Ringbom 2007a: 76). Mikäli sanan ilmeiseltä näyttävä merkitys ei siis tunnu sopivan kon-

tekstiin, se voi kannustaa oppijaa keksimään sanalle uusia mahdollisia merkityksiä ja sitä kautta pääsemään lähemmäs korrektaa tulkintaa (Möller 2007: 300).

Testiin osallistuneet vironoppijat vaikuttavat olevan tietystä määrin tietoisia kontekstin merkityksestä kohdekielen ymmärtämisessä. Joensuun pääaineistossa oppijoiden strategioita refleктоivissa vastauksissa konteksti saakin eniten mainintoja heti kieltenvälisen samantyyppisuuden hyödyntämisen jälkeen. Niiden ohella informantit tunnistavat käyttäneensä ymmärtämisen apukeinoina muun muassa lingvististä ja ensyklopedista pohjatietoaan sekä päättelykykyä. Strategiat heijastuvat myös varsinaisiin suomennoksiin, ja monia niistä näyttävät käyttäneen myös sellaiset osallistujat, jotka eivät ole erikseen eksplikoineet hyödyntämiään ymmärtämisen keinoja. Oppijoiden strategiat ovat kaiken kaikkiaan monipuolisia, mikä osaltaan osoittaa, että lähisukukielten puhujilta löytyy valmiuksia reseptiiviseen monikielisyteen. Nämä edellytykset ovat osittain luontaisia, lähde- ja kohdekielen sukulaisuudesta juontuvia kykyjä. Tässä yhteydessä ymmärtämisen edellytykset ovat varmasti myös osittain opittuja, sillä käännöstestiin osallistuneilla on jonkin verran lingvististä koulutusta taustalla.

Edellä koostettuja tuloksia tarkasteltaessa ja tulkittaessa tulee ottaa huomioon tutkimuksen rajoitukset. Ensinnäkin on tärkeää pohtia tutkimuksen tekijän subjektiivisuutta. Sekä kääntämistesti että sen avulla kerätyn aineiston luokitukset ja analyysit perustuvat viime kädessä tutkijan omaan kielitajuun ja intuitioon, joista ei läheskään aina voi olla täysin tietoinen. Kääntämistestin olisi joku toinen tutkija saattanut toteuttaa hyvin erilaisella tavalla. Nyt testivirkkeet ovat suurimmaksi osaksi ei-äidinkiellisen vironpuhujan (tutkimuksen tekijän itsensä) muotoilemia. Kenties pätevämpää materiaalia kääntämistestiin tarjoaisi autenttinen vironkielinen teksti, esimerkiksi valikoivat poiminnat lehdistä, kaunokirjallisuudesta tai puheesta. Tosin tällaisenaan kääntämistesti palvelee kokeellista tarkoitustaan: esimerkiksi lauseaseman vaikutusta sanan ymmärtämiseen on helpompi testata tämän tyyppisellä varta vasten konstruoidulla testillä.

Toinen ongelmallinen piirre kääntämistestissä on jälkikäteen arvioituna vastausajan (30 min) vähyys suhteessa kysymysten määrään. Rajoitettu aika ei näytä vaikuttaneen varsinaisten testivirkkeiden kääntämiseen kovinkaan ratkaisevasti, mutta vapaaehtoisiksi määriteltäviin lisäkysymyksiin D–F kertyi vastauksia Joensuun pääaineistossa vain 15 osallistujalta. Tämä tuntuu hädin tuskin riittävältä oppijoiden hyödyntämien ymmärtämisstrategioiden kattavaan erittelyyn. Mikäli kaikki 25 informanttia olisivat ehtineet rauhassa reflektoida kääntämisprosessiaan, nyt käsitellyt strategiat saattaisivat saada erilaisia painotuksia tai sitten esiin olisi voinut nousta aivan uusia havaintoja.

Kolmas merkittävä tutkimusta rajoittava tekijä on se, että testiin osallistuneet opiskelijaryhmät koostuvat suomen kielen (aloittelevista) asiantuntijoista. Reseptiivisen monikieli-

syyden edellytyksiin liittyvät tulokset eivät siten ole suoraan siirrettävissä koskemaan suomenkielisiä vironoppijoita ylipäänsä. Tämän vuoksi olisikin kiinnostavaa toteuttaa jatkossa vastaava kääntämistesti ei-lingvisteillä ja verrata heidän viron ymmärtämisen tasoaan tässä tutkimuksessa tarkasteltuihin ryhmiin. Toinen kiinnostava näkökohta jatkotutkimuksia ajatellen on se, missä määrin kohdekieltä ymmärtävät puolestaan vironkieliset suomenoppijat. Tällöin tutkielman pohjana toiminut kääntämistesti voitaisiin toteuttaa vastakkaisena asetelmana esimerkiksi etelävirolaisilla nuorilla, sillä heidän kontaktinsa Suomeen ja suomen kieleen ovat arviolta vähäisemmät kuin pohjoisvirolaisilla.

Tutkimuksen monista rajoitteista huolimatta ainakin yksi tutkimustulos on kiistaton: sukukielen ymmärtämisen jonkinlainen tehostaminen olisi tarpeen käytännön sovelluksia varten. Testivirkkeiden käännöksiin on jäänyt runsaasti aukkoja ja petolliset ystävät ovat monesti eksyttäneet lausekontekstista huolimatta. Herää kysymys, millaiset perusvalmiudet suomenpuhujilla on ymmärtää esimerkiksi puhuttua viroa tai arjen tekstejä ja kuinka näitä valmiuksia saatettaisiin parantaa. REMU-tutkimushankkeen piirissä on vastaisuudessa tarkoitus pureutua näihin kysymyksiin. Kun aihepiiristä saadaan lisää tutkimustietoa, lienee käytännön tilanteiden ratkominenkin mahdollista.

LÄHTEET

Tutkimusaineisto

Kääntämistesti. Kerätty Joensuussa 11.1.2011 ja Jyväskylässä 16.2.2011.

Tutkimuskirjallisuus

- ALANEN, RIIKKA 2011: Kysely tutkijan työkaluna. – Paula Kalaja, Riikka Alanen & Hannele Dufva (toim.), *Kieltä tutkimassa. Tutkielman laatijan opas* s. 146–161. Helsinki: Finn Lectura.
- ALVRE, PAUL – VODJA, RAUL 1995: *Pulma poikineen. Virolais-suomalainen vertailusanakirja*. Helsinki: WSOY.
- BRAUNMÜLLER, KURT 2007: Receptive multilingualism in Northern Europe in the Middle Ages. A description of a scenario. – Jan D. ten Thije & Ludger Zeevaert (toim.), *Receptive multilingualism. Linguistic analyses, language policies and didactic concepts* s. 25–47. Hamburg Studies on Multilingualism 6. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- BUDOVIČOVÁ, VIERA 1987: Literary languages in contact. A sociolinguistic approach to the relation between Slovak and Czech today. – Jan Chloupek & Jiří Nekvapil (toim.), *Reader in Czech Sociolinguistics* s. 156–175. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- BÖRESTAM UHLMANN, ULLA 1994: *Skandinaver samtalar. Språkliga och interaktionella strategier i samtal mellan danskar, norrmän och svenskar*. – Skrifter utgivna av Institutionen för Nordiska Språk vid Uppsala Universitet 38. Uppsala: Institutionen för Nordiska Språk.
- BØ, INGE 1978: *Ungdom og naboland*. – Report 4. Stavanger: Rogalandsforskning.
- CAMERON, DEBORAH 1996: *Sukupuoli ja kieli. Feminismi ja kielentutkimus*. – Riitta Oittinen et al. (suom.). Tampere: Vastapaino.
- DECHERT, HANS W. – BRÜGGEMEIER, MONIKA – FÜTTERER, DIETMAR 1984: *Transfer and interference in language. A selected bibliography*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- DOETJES, GERKE 2007: Understanding differences in inter-Scandinavian language understanding. – Jan D. ten Thije & Ludger Zeevaert (toim.), *Receptive multilingualism. Linguistic analyses, language policies and didactic concepts* s. 217–230. Hamburg Studies on Multilingualism 6. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- ESKOLA, JARI – SUORANTA, JUHA 2003: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

- FÆRCH, CLAUS – KASPER, GABRIELE 1992: Introduction. – Claus Færch & Gabriele Kasper (toim.), *Strategies in interlanguage communication* s. xv–xxiv. Applied Linguistics and Language Study. London & New York: Longman.
- HAUGEN, EINAR I. 1966: Semicommunication. The language gap in Scandinavia. – *Sociological Inquiry* 36 s. 280–297.
- HICKERTON, HAROLD – TURNER, GLEN D. – HICKERTON, NANCY P. 1952: Testing procedures for estimating transfer of information among Iroquois dialects and languages. – *International Journal of American Linguistics* 18 s. 1–8.
- HUFEISEN, BRITTA – MARX, NICOLE 2007: How can *DaFnE* and *EuroComGerm* contribute to the concept of receptive multilingualism? Theoretical and practical considerations. – Jan D. ten Thije & Ludger Zeevaert (toim.), *Receptive multilingualism. Linguistic analyses, language policies and didactic concepts* s. 307–321. Hamburg Studies on Multilingualism 6. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- HUHTA, ARI – TARNANEN, MIRJA 2011: Kielitaidon arviointi tutkimusvälineenä ja tutkimuksen kohteena. – Paula Kalaja, Riikka Alanen & Hannele Dufva (toim.), *Kieltä tutkimaan. Tutkielman laatijan opas* s. 201–220. Helsinki: Finn Lectura.
- HÄKKINEN, KAISA 1997: *Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa*. – Tietolipas 117. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JARVIS, SCOTT – PAVLENKO, ANETA 2008: *Crosslinguistic influence in language and cognition*. New York & London: Routledge.
- JENSEN, JOHN B. 1989: On the mutual intelligibility of Spanish and Portuguese. – *Hispania* 72 s. 849–852.
- KAIVAPALU, ANNEKATRIN 2005: *Lähdekieli kielenoppimisen apuna*. – Jyväskylä Studies in Humanities 44. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- KAIVAPALU, ANNEKATRIN – MUIKKU-WERNER, PIRKKO 2010: Reseptiivinen monikielisyys: miten suomenkielinen oppija ymmärtää viroa äidinkieltensä pohjalta? – Annekatrin Kaivapalu, Pirkko Muikku-Werner & Maria-Maren Sepper (toim.), *Lähivõrdlusi / Lähivertailuja* 20 s. 68–95. Tallinna: Eesti Rakenduslingvistika Ühing.
- KASIK, REET 1991: *Hakkame rääkima! Viron kielen peruskurssi*. – Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 37. Turku: Turun yliopisto.
- KELLERMAN, ERIC 1977: Towards a characterisation of the strategy of transfer in second language learning. – *Interlanguage Studies Bulletin. Utrecht* 2 s. 58–145.
- 1995: Crosslinguistic influence: Transfer to nowhere? – *Annual Review of Applied Linguistics* 15 s. 125–150.
- KOSKI, MAUNO 1995: Suomen ja viron kontrastiivista tarkastelua 1600-luvulla. – Jaak Peebo (toim.), *Läänemere rahvaste kirjakeelte ajaloost* s. 57–80. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 1. Tartu: Tartu Ülikool.
- KULDSEPP, TOIVO – SEILENTHAL, TÖNU 1980: *Mõnda Eestist. Viron kielen alkeiskurssi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAALO, KLAUS 1992: *Huvitav lugu – kiinnostava juttu. Suomen ja viron välinen sanaston riskiryhmä ja sen taustaa*. Suomi 164. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAANEKASK, HELI 2003: Kommunikatsioonistrateegiatest Lydia Koidula eesti-soome vahekeeles. – Pirkko Muikku-Werner & Hannu Remes (toim.), *VIRSU. Viro ja suomi: kohdekielet kontrastissa* s. 265–275. Lähivertailuja 13. Joensuu: Joensuun yliopisto.

- LARJAVAARA, MATTI 2007: *Pragmasemantiikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEIMAN, MIKAEL – TOIVONEN, VELI-MATTI 1991: Kadonnutta reliabiliteettia etsimässä. – *Psykologia* 3/1991 s. 180–186.
- LUTJEHARMS, MADELINE 2007: Processing levels in foreign-language reading. – Jan D. ten Thije & Ludger Zeevaert (toim.), *Receptive multilingualism. Linguistic analyses, language policies and didactic concepts* s. 265–284. Hamburg Studies on Multilingualism 6. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- MARTIN, MAISA 2011: Kokeilua kielellä: kokeelliset menetelmät kielenoppimisen ja -opetuksen tutkimuksessa. – Paula Kalaja, Riikka Alanen & Hannele Dufva (toim.), *Kieltä tutkimassa. Tutkielman laatijan opas* s. 162–179. Helsinki: Finn Lectura.
- MAURUD, ØVIND 1976: *Nabospråkförståelse i Skandinavia. En undersøkelse om gjensidig forståelse av tale- og skriftspråk i Danmark, Norge og Sverige*. Stockholm: Nordiska rådet.
- MUIKKU-WERNER, PIIRKKO; HEINONEN, MARIA 2012 (tulossa): *Lumesadu – 'tarina' vai 'lumikasa' vai ei kumpikaan?* Suomalaiset lukiolaiset viron sanoja tunnistamassa. – Annekatrin Kaivapalu & Piirko Muikku-Werner (toim.), *Lähivõrdlusi / Lähivertailuja* 22. Tallinna: Eesti Rakenduslingvistika Ühing.
- MÖLLER, ROBERT 2007: A computer-based exploration of the lexical possibilities of inter-comprehension. Finding German cognates of Dutch words. – Jan D. ten Thije & Ludger Zeevaert (toim.), *Receptive multilingualism. Linguistic analyses, language policies and didactic concepts* s. 285–305. Hamburg Studies on Multilingualism 6. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- NISSILÄ, LEENA 2011: *Viron kielen vaikutus suomen kielen verbien ja niiden rektioiden oppimiseen*. – Acta Universitatis Ouluensis. B Humaniora 99. Oulu: Oulun yliopisto.
- ODLIN, TERENCE 1989: *Language transfer. Cross-linguistic influence in language learning*. – The Cambridge Applied Linguistics Series. Cambridge: Cambridge University Press.
- PIERCE, JOE E. 1952: Dialect distance testing in Algonquian. – *International Journal of American Linguistics* 18 s. 203–210.
- REMES, HANNU 1983: *Viron kielioppi*. Porvoo, Helsinki & Juva: WSOY.
- 1995: *Suomen ja viron vertailevaa taivutustypologiaa*. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 2. Oulu: Oulun yliopisto.
- 2009: *Muodot kontrastissa. Suomen ja viron vertailevaa taivutusmorfologiaa*. – Acta Universitatis Ouluensis. B Humaniora 90. Oulu: Oulun yliopisto.
- RINGBOM, HÅKAN 1987: *The role of the first language in foreign language learning*. – Multilingual Matters 34. Clevedon & Philadelphia: Multilingual Matters Ltd.
- 2007a: *Cross-linguistic similarity in foreign language learning*. – Second language acquisition 21. Clevedon, Buffalo & Toronto: Multilingual Matters Ltd.
- 2007b: Actual, perceived and assumed cross-linguistic similarities in foreign language learning. – Olli-Pekka Salo, Tarja Nikula & Paula Kalaja (toim.), *Kieli oppimisessa. Language in learning* s. 183–197. AFinLAN vuosikirja 2007 / n:o 65. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA.
- SAJAVAARA, KARI 1999: Toisen kielen oppiminen. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kielenoppimisen kysymyksiä* s. 73–102. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto.

- 2006: Kontrastiivinen analyysi, transfer ja toisen kielen oppiminen. – Annekatrin Kaivapalu & Külvi Pruuli (toim.), *Lähivertailuja* 17 s. 9–26. Jyväskylä Studies in Humanities 53. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- SS = *Suomea suomeksi. Suomen kielen sanakirja*, 1994. – Timo Nurmi, Ilkka Rekiaro & Päivi Rekiaro (toim.). Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.
- TARVAINEN, KALEVI 1985: *Kielioppia kontrastiivisesti. Suomesta saksaksi*. – Jyväskylän yliopiston saksan kielen laitoksen julkaisuja 4. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- VAN BEZOOIJEN, RENÉE – VAN DEN BERG, ROB 1999a: Word intelligibility of language varieties in the Netherlands and Flanders under minimal conditions. – Renée van Bezooijen & René Kager (toim.), *Linguistics in the Netherlands 1999* s. 1–12. Avt Publications 16. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- 1999b: Hoe verstaanbaar is het Fries voor niet-Friestaligen? – *Philologia Frisica anno 1999* s. 9–26. Ljouwert: Fryske Akademy.
- VAN BEZOOIJEN, RENÉE – GOOSKENS, CHARLOTTE 2007: Interlingual text comprehension. Linguistic and extralinguistic determinants. – Jan D. ten Thije & Ludger Zeevaert (toim.), *Receptive multilingualism. Linguistic analyses, language policies and didactic concepts* s. 249–264. Hamburg Studies on Multilingualism 6. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- VSS = *Virolais-suomalainen sanakirja. Eesti-soome sõnaraamat*, 1988. – Paul Kokla, Helga Laanpere, Mart Mäger & Arno Pikamäe (toim.). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 301. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- WIKI, KALEVI 1994: Suomalaisten yksisivuinen viron kielioppi. – Helena Sulkala & Heli Laanekask (toim.), *Lähivertailuja* 8. *Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari Hailuodossa 7.–9.5.1994* s. 124–128. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 40. Oulu: Oulun yliopisto.
- WOLFF, HANS 1959: Intelligibility and inter-ethnic attitudes. – *Anthropological Linguistics* 1 s. 34–41.
- ZEEVAERT, LUDGER 2004: *Interskandinavische Kommunikation. Strategien zur Etablierung von Verständigung zwischen Skandinavien im Diskurs*. – *Philologia* 64. Hamburg: Dr. Kovač.
- 2007: Receptive multilingualism and inter-Scandinavian semicommunication. – Jan D. ten Thije & Ludger Zeevaert (toim.), *Receptive multilingualism. Linguistic analyses, language policies and didactic concepts* s. 103–135. Hamburg Studies on Multilingualism 6. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- ZEEVAERT, LUDGER – TEN THIJE, JAN D. 2007: Introduction. – Jan D. ten Thije & Ludger Zeevaert (toim.), *Receptive multilingualism. Linguistic analyses, language policies and didactic concepts* s. 1–21. Hamburg Studies on Multilingualism 6. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Verkkolähteet

- GOOSKENS, CHARLOTTE 2012 (tulossa): Methods for measuring intelligibility of closely related language varieties. – Artikkelin käsikirjoitus. Robert Bayley, Richard Cameron & Ceil Lucas (toim.), *Handbook of sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press.

Verkkoversio, viitattu 21.3.2012. Saatavissa:

http://www.let.rug.nl/gooskens/pdf/publ_handbook_of_sociolinguistics_accepted.pdf

- HÄRMÄVAARA, HANNA-ILONA 2011: Yhteisen ymmärryksen rakentaminen suomalais-virolaisessa monikielisessä keskustelussa. – AFinLAn syysseminariumin 2011 abstraktikirja s. 82. Verkkoversio, viitattu 17.3.2012. Saatavissa: <http://www.uef.fi/afinla-2011/ohjelma>
- KAIVAPALU, ANNEKATRIN 2009: Vironkielisen suomenoppijan äidinkieli – ongelma, haaste vai voimavara? – *Virittäjä* 3/2009, s. 382–401. Verkkoversio, viitattu 17.3.2012. Saatavissa: <http://ojs.tsv.fi/index.php/virittaja/article/view/4203/3920>
- NURRO, TERTTU 1999: Bridge over the sea. – *Universitas Helsingiensis* 3/1999. Verkkoversio, viitattu 16.1.2012. Saatavissa: <http://www.helsinki.fi/lehdet/uh/399e.htm>
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoversio, viitattu 21.3.2012. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>

Julkaisemattomat lähteet

- KAIVAPALU, ANNEKATRIN 2011: Kursuse ainejaotus 12.–13.1. ja 16.–18.2.2011. – Viron kielen kurssin aihejaottelu. Jyväskylän yliopisto.
- 2012: Viron kurssin opetusmateriaali 5.–9.3.2012. Jyväskylän yliopisto.
- REMES, HANNU 2011: Viron kielen johto-oppia. – Luentokurssin ojentteet ja muistiinpanot 8.3.–6.4.2011. Itä-Suomen yliopisto.

LIITE 1 – Kääntämistesti (1/2)

Joensuu 11.1.2011

Hyvä suomen kielen opiskelija,

teen tutkimusta siitä, miten vironkielistä tekstiä ymmärretään ilman opetusta. Toivon sinun tutus-tuvan oheisiin lauseisiin (sivu 2). Käännä lauseista kaikki ne osat, jotka ymmärrät tai saatat arvata. Kirjoita käännöksesi erilliselle konseptille. Jos korjaat myöhemmin käännöstäsi, älä pyyhi tekstiä pois, vaan vedä viiva korjattavien osien yli.

Vastaa lisäksi seuraaviin kysymyksiin:

- A) Monennen vuosikurssin opiskelija olet?
- B) Mikä on pääaineesi?
- C) Oletko aiemmin opiskellut tai käyttänyt viroa? Jos olet, missä ja kuinka paljon?

Lisäkysymykset (jos kääntämisen jälkeen riittää aikaa):

- D) Mikä lauseissa oli hankala ymmärtää?
- E) Mikä lauseissa oli helppo ymmärtää?
- F) Mitä keinoja hyödynsit ymmärtääksesi? / Miten yritit ratkaista ymmärtämisongelmia?

KIITOS AVUSTASI JA ANTOISAA VIRONOPISKELUA!

Ilona Paajanen

LIITE 1 – Kääntämistesti (2/2)**Käännettävät lauseet:**

1. Eesti ajalugu õpivad soomlased vaid vähe.
2. Millal alustad söögi tegemist?
3. Kui Soome riik asutati, oli ühiskond erinev kui tänapäeval.
4. Mis sa selle kohta arvad?
5. Sellel pildil on minu ema ja õde.
6. Lauri armastab Tallinna kitsaid tänavaid.
7. Eesti pealinna on valitsenud taanlased, rootslased, sakslased ja venelased.
8. Kultuurisidemed Soome ja Eesti vahel on kestnud juba sajandeid.
9. Isegi rahvushümnide viis on ühine.
10. Nõukogude aeg (aastatel 1940–1990) raskendas Eesti suhtlemist Soomega.
11. Kui Nõukogude Liit varises kokku, sai Eesti jälle iseseisvaks.
12. Lisaks Soomele ja Eestile on üks riik, mille keel kuulub soomeugri keelerühma: Ungari.
13. Päeval töötasin kodus, aga hiljem läksin välja.
14. Selle viisi on loonud Pacius.
15. Nii Soome kui Eesti ajalugu on pikk ja täis õnnetusi.
16. Tee on kitsas.
17. Palun, kirjuta mulle midagi oma pere kohta.
18. Soome pealinn ei ole eriti vana.
19. Millal asutati esimene ülikool Soomes?
20. Väsimus võib õppimist raskendada.

LIITE 2 – Vironkielisten virkkeiden suomennokset (1/1)

1. Suomalaiset opiskelevat Viron historiaa vain vähän.
2. Milloin aloitat ruoan laittamisen?
3. Kun Suomen valtio perustettiin, yhteiskunta oli erilainen kuin nykyisin.
4. Mitä mieltä olet tästä/siitä?
5. Tässä kuvassa ovat äitini ja siskoni.
6. Lauri rakastaa Tallinnan kapeita katuja.
7. Viron pääkaupunkia ovat hallinneet tanskalaiset, ruotsalaiset, saksalaiset ja venäläiset.
8. Suomen ja Viron väliset kulttuurisiteet ovat kestäneet jo vuosisatoja.
9. Jopa kansallishymnien sävelmä on yhteinen.
10. Neuvostoaika (vuosina 1940–1990) vaikeutti Viron kanssakäymistä Suomen kanssa.
11. Kun Neuvostoliitto romahti, Virosta tuli jälleen itsenäinen.
12. Suomen ja Viron lisäksi on yksi valtio, jonka kieli kuuluu suomalais-ugrilaiseen kieliryhmään: Unkari.
13. Päivällä työskentelin kotona, mutta myöhemmin lähdin ulos.
14. Tämän sävelmän on luonut Pacius.
15. Sekä Suomen että Viron historia on pitkä ja täynnä epäonnea.
16. Tie on kapea.
17. Kirjoittaisitko minulle jotakin perheestäsi. (/ Ole hyvä ja kirjoita...)
18. Suomen pääkaupunki ei ole erityisen vanha.
19. Milloin perustettiin ensimmäinen yliopisto Suomeen?
20. Väsymys voi vaikeuttaa oppimista.

LIITE 3 – Esimerkkejä vastauspapereista (1/2)

[Esimerkistä on jätetty pois taustoittavien kysymysten A–C vastaukset informantin anonymiteetin turvaamiseksi.]

[Jo16]

- 1) Vironkielisiä päivämääriä suomalaiset oppivat vain vähän.
 - 2) Miten alustat ... tekemistä?
 - 3) Kun Suomea asuttivat rikkaat, oli yhteiskunta erilainen kuin tänäpäivänä.
 - 4) Mitä sinä siihen kohtaan arvaat?
 - 5)
 - 6) Lauri rakastaa Tallinnan ...
 - 7) Viron päälinnan ovat valloittaneet tanskalaiset, ruotsalaiset, saksalaiset ja venäläiset.
 - 20) Väsymys voi vaikeuttaa oppimista.
 - 19) Millä tavalla esi-isät asuivat todella kylmässä Suomessa?
 - 18) Suomen päälinna ei ole erityisen vanha.
 - 17) Palun, kirjoita minulle ...
 - 16) Teetä on vähän.
 - 15) Niin Suomen kuin Vironkin päivämäärä on ...
 - 10) Neuvoston aikana (1940–1990) viroa ymmärrettiin jonkin verran Suomessa.
 - 12) Lisäksi Suomella ja Virolla on yksi riita, mihin kieleen kuuluu suomalaisugrilainen kieliryhmä: Unkari.
 - 13) Päivällä tein töitä kotona, ...
 - 8) Kulttuureiltaan Suomi ja Viro ovat samankaltaisia, jopa samanlaisia.
 - 9) Isäni ... viisi on ...
 - 11) Kun Neuvostoliitto hajosi, sai Viro jälleen itsenäisyyden.
 - 14) Pacius on luonut ...
- D) jotkin sanat, joita ei voinut päätellä sanayhteydestä ja jotka olivat muutenkin ”omituksia”
- E) sanat, jotka muistuttivat huomattavasti suomenkieltä, tosin voi olla, että ne tarkoittivatkin jotakin muuta kuin mitä ne suomeksi tarkoittavat...
- F) lauseyhteyttä, suomea, joitakin sanoja yritin hakea myös ruotsista

LIITE 3 – Esimerkkejä vastauspapereista (2/2)

[Esimerkistä on jätetty pois taustoittavien kysymysten A–C vastaukset informantin anonymiteetin turvaamiseksi.]

[Jy11]

- 1) Suomalaiset opiskelevat viroa vain vähän.
 - 2) Millä tavalla alustat (söögin) tekemistä?
 - 3) Kun Suomen valtio perustettiin, oli yhteiskunta erilainen kuin nykyään.
 - 4) Mitä arvaat siihen kohtaan?
 - 5) Siinä kuvassa on äitini ja isäni.
 - 6) Lauri rakastaa Tallinnan kapeita katuja.
 - 7) Eestin pääkaupunkia ovat hallinneet tanskalaiset, ruotsalaiset, saksalaiset ja venäläiset.
 - 8) Kulttuurisiteet Suomen ja Eestin välillä ovat kestäneet jopa vuosisatoja.
 - 9) Kansallislaulukin on yhteinen.
 - 10) Neuvostoaika (vuosina 1940–1990) vaikeutti Eestin suhteita Suomeen.
 - 11) Kun Neuvostoliitto hajosi, sai Eesti jälleen itsenäisyyden.
 - 12) Suomen ja Eestin lisäksi on yksi valtio, jonka kieli kuuluu suomalais-ugrilaiseen kieliryhmään: Unkari.
 - 13) Päivällä työskentelin kotona, (aga hiljem) lähdin (välja).
 - 14) Laulun on tehnyt Pacius.
 - 15) Niin Suomen kuin Eestin (ajalugu) on pieni ja tässä onnistunut.
 - 16) Tie on kapea.
 - 17) Palun, kirjoita minulle jotain oman perheen kohtaan.
 - 18) Suomen pääkaupunki ei ole erityisen vanha.
 - 19) Milloin Suomeen perustettiin ensimmäinen yliopisto?
 - 20) Väsymys voi vaikeuttaa oppimista.
- D) Sanat, joita ei pystynyt pääättelemään suomen tai esimerkiksi ruotsin kautta.
- E) Sanat, jotka muistuttivat suomen (tai ruotsin) sanoja.
- F) Muut kielet toimivat apuna. Kun tajusi suunnilleen, mistä lauseessa oli kysymys, pystyi pääättelemään oudommat sanat.